ئىسلام شەرىئىتىنىڭ مەقسەتلىرى

ئابدۇراھمان جامال كاشغەري

مقاصد الشريعة الإسلامية

عبدالرحمن جمال الكاشغري

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم

بسم الله الرحمن الرحيم

مۇقەددىمە

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى توغرا چۈشىنىلگەن ۋە ئەمەلىي ھاياتتا تەتبىقلانغاندا ئىنسانلارغا دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلەرنى كۆرسىتىدىغان مۇنار ۋە يول خەرىتىسىدىن ئىبارەت. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى پرىنسىپال قىلىپ ۋە ئاساستۇر. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئالەم نەزىرىيەسىدۇر. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ھوقۇقنى يۈرگۈزۈش ۋە مەجبۇرىيەتنى ئورۇنلاشنىڭ كۆرسەتمىسىدۇر. شەرىئەت مەقسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەھكاملار ۋە ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەقسەتلەردۇر.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىسلامنىڭ قانۇن چىقىرىش پەلسەپىسى، چۈنكى مەقسەتلەر ئىشلارنىڭ روھى. شۇنىڭغا بىنائەن شەرىئەتنىڭ مەقسىتىنى ئاساس قىلمىغان فىقھى روھسىز فىقھى ھېسابلىنىدۇ، شەرىئەتنىڭ مەقسىتىنى تۇتۇپ ماڭمىغان ئۆلىما روھسىز ئۆلىما دەپ قارىلىدۇ. دىنىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەنمەيدىغان كىشى جانسىز دىندار مۇسۇلمان دەپ تونۇلىدۇ.

شەرىئەت ئىنسانلارنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتى ئۈچۈن يولغا قويۇلغان، شەرىئەتنىڭ يول يورۇقلىرى ۋە ئەھكاملىرى بۇ مەنپەئەتلەرنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. شەرىئەت كۆرسەتمىلىرىنىڭ مەقسەت ۋە ھېكمەتلىرى بار

بولۇپ، مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياندىن ساقلىنىشتا خۇلاسىلىنىدۇ. شەرىئەتنىڭ ئالىي مەقسەتلىرى دىن، جان، ئەقىل، ئابرۇي ۋە مال-مۈلۈكنى قوغداشتىن ئىبارەت زۆرۈر مەقسەتلەرنى، ئېھتىياج خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەرنى ۋە گۈزەللەشتۈرۈش خاراكتېرىدىكى تولۇقلىما مەقسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام شەرىئىتى ھەر زامان، ھەر ماكان، ھەر قانداق ئىنسان ۋە ھەر قانداق شارائىتقا ئۇيغۇن كېلىدىغان شەرىئەت بولۇپ مەقسەتلىرى ۋە پرىنسىپال قائىدىلىرى ئارقىلىق يېڭىدىن يۈز بەرگەن ھەر قانداق مەسىلىنى ئۆزلەشتۈرۈپ كېتەلەيدۇ، يېڭى مەسىلىلەر ھەر قانچە كۆپ ۋە تۈرلۈك بولسىمۇ ئاجىز كېلىپ قالمايدۇ. شەرىئەت مەقسەتلىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھەر زامان ۋە ماكانغا دائىم يارايدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.

شەرىئەت قايسى بىر ئىشقا بۇيرۇغان بولسا، مەنپەئەتنى ھاسىل قىلىش ياكى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بۇيرۇيدۇ. قايسى بىر ئىشتىن توسقان بولسا زىياندىن ساقلىنىش ئۈچۈن توسىدۇ. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان رەھمىتى. چۈنكى شەرىئەتتىكى كۆرسەتمىلەرنىڭ ھەممىسى مەنپەئەتنى ياكى ئۇنىڭغا باشلاپ بارىدىغان ۋاستىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ۋە زىياندىن ساقلىنىش ياكى ئۇنىڭ ۋاستىسىدىن ساقلىنىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى جەھەتتىكى كرىزىسى نەزەرىيە بىلەن تەتبىقلاشنى ئايرىپ قاراپ شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىدىن غاپىل قالغانلىقتىن كېلىپ چىققان. چۈنكى دىننى قوغداش ئەقىدە، ئىبادەت، شەرىئەت، ئەخلاق ۋە تۈزۈم جەھەتتىن قوغداشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شەرىئەت مەقسەتلىرى ھاياتنىڭ ھەر قايسى ساھەلەردە ئىزدىنىش ئۈچۈن يول خەرىتىسىنىڭ ئورنىدا بولالايدۇ، چۈنكى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى بىر پۈتۈن شەرىئەتكە چېتىشلىق، شەرىئەت بولسا ئىسلامنىڭ ھايات تۈزۈمى.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىش شەرىئەتنىڭ رەھمەت، ئادالەت، ئەركىنلىك ۋە مەنپەئەت ئىكەنلىكىنى دۇنياغا تونۇتىدۇ. شۇنداقلا تۈرلۈك مەيدانلاردا خىزمەت قىلىۋاتقان مۇسۇلمانلارنىڭ كۆز-قاراشلىرىنى بىرلەشتۈرىدۇ. شەكىلگە ئەمەس مەقسەتكە، تارماق مەسىلىگە ئەمەس پرىنسىپال مەسىلىگە مەركەزلەشتۈرىدۇ.

ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىشى زۆرۈر، شەرىئەتنىڭ مەقسىتى قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ مەقسىتىنىڭ دەل ئۆزى، چۈنكى شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ مەنبەسى قۇرئان ۋە سۈننەت. مۇسۇلمان تۇرۇپ ئىسلام شەرىئىتىنىڭ مەقسەتلىرىنى ئىنچام بولسىمۇ بىلمەسلىك مۇسۇلمانلىق دەۋاسىغا پەقەت ياراشمايدۇ، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا ساختا ديانەتچىلىكتۇر. ھېچقانداق بىر مۇسۇلمان

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىدىن بىھاجەت بولالمايدۇ. بولۇپمۇ پەتىۋا چىقىرىش، دەۋەت قىلىش ۋە ئەمەلىي ساھەدە خىزمەت قىلىۋاتقانلار تېخىمۇ مۇھتاج.

مۇھتەرەم ئوقۇرمەن بۇ كىتابنىڭ كۆپ قىسمى 2013- يىلى يېزىلغان، ئاز بىر قىسمى كېيىن تولۇقلانغان. بۇ كىتاب شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ھەققىدىكى بوشلۇقنى تولدۇرىدىغان ئوقۇشلۇقتىن ئىبارەت.

بۇ كىتاب شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئۇقۇمى، شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ تۈرلىرى، شەرىئەتتىكى مەنپەئەت ئۇقۇمى، مەقسەتلەردىكى ئەۋزەللىك دەرىجىسى، شۇنداقلا قۇرئان-سۈننەت مەقسەتلىرى ۋە شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ فىقھى تەتقىقاتتىكى ئورنى ھەققىدە توختىلىدۇ.

مۇۋەپپەقىيەت ئاللاھدىندۇر، ئالەمگە رەھمەت بولۇپ كەلگەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دۇئا-سالاملار بولسۇن. ئادىل شەرىئەتنى ئېلىپ

ئابدۇراھمان جامال كاشغەرىي

2013- يىلى

قاھىرە شەھىرى

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ چۈشەنچىسى

شەرىئەت قايسى بىر ئىشنى بۇيرۇغان بولسا، مەنپەئەتنى ھاسىل قىلىش ياكى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بۇيرۇغان بولىدۇ. قايسى بىر ئىشتىن توسقان بولسا زىياننى يوقىتىش ياكى ساقلىنىش ئۈچۈن توسقان بولىدۇ. شەرىئەت مەقسەتلىرى ئىنسانلار ئۈچۈن رەھمەت. شەرىئەتتىكى كۆرسەتمىلەرنىڭ ھەممىسى مەنپەئەتنى ياكى ۋاستىسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، زىياننى ياكى ئۇنىڭغا باشلاپ بارىدىغان ۋاستىلەرنى چەكلەش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان.

بۇ شەرىئەت ئەھمىيەتسىز يولغا قويۇلمىغان ۋە پەقەت كىشىلەرنى دىنغا كىرگۈزۈش ئۈچۈنلا كەلمىگەن، بەلكى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلىرىگە رىئايە قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. ھاياتلىقتىكى قايسى بىر ھەرىكەت بولسۇن مەقسەتلىك بولۇپ، يا شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ ياكى زىت كېلىدۇ.

شەرىئەت كىشىلەرگە كۆيۈنۈپ، كىشىلەرنى نەپسى-خاھىشلىرىدىن شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە چىقىرىش ئۈچۈن كەلگەن. ئەگەر شەرىئەت «ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار» دېگەن بولسا، قاتىل ۋە ئۆلۈمگە ئۈچرىغۇچىنى ھىمايە قىلىشنى مەقسەت قىلغان بولىدۇ. ئوغرىلىقتىن توسقان بولسا

باشقىلارنىڭ مال-مۈلكىنى قوغداش، ئوغرىنى ئىنتىقامدىن ساقلاش ۋە جەمئىيەتنىڭ ئومۇمى تۈزۈمىنى ھىمايە قىلىش ياكى جەمئىيەتنى ۋەيران بولۇشتىن قوغداش ئۈچۈن توسقان بولىدۇ. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى مانا مۇشۇنداق، چۈنكى شەرىئەت ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈستىگە قۇرۇلغان بولۇپ، كۆرسەتمىلىرىنىڭ ھەممىسى رەھمەت، مەنپەئەت ۋە ھېكمەتتىن ئىبارەت.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى زامان ۋە ماكان چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدىغان مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئۇقۇملار شەرىئەتنىڭ سىرلىرى، ھېكمەتلىرى ۋە غايىلىرى دەپ ئاتىلىدۇ. مانا بۇلار ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتلىرىگە رىئايە قىلىش ۋە ئۇلاردىن زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان كۆرسەتمىلەردىن ئىبارەت، مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى دەپ ئاتىلىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى: ئىنسانلارنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش، زىياننى يوقىتىش ۋە جەمئىيەتنى زىيانلىق ئىشلاردىن تازىلاش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئاساسلىق مەقسىتىدۇر.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى تەرتىپ بويىچە: دىن، جان، ئەقىل، نەسىل ۋە مال-مۈلۈكتىن ئىبارەت زۆرۈر بولغان بەش تۈرلۈك ئىشلارنى تۈرلۈك دەرىجىلىرى بىلەن قوغداشتىن ئىبارەت. بەزى ئالىملارنىڭ تونۇشتۇرۇشىدا: دىن، جان، ئەقىل،

نەسىل، ئىززەت-ئابروي ۋە مال-مۈلۈكتىن ئىبارەت ئالتە تۈرلۈك مەقسەتتۇر. بەش دىگۈچىلەر نەسىل بىلەن ئابرۇينى بىر دەپ قارىغان، ئالتە دىگۈچىلەر ئىككىسى ئايرىم دەپ قارىغان. يېقىنقى زاماندىكى بەزى ئالىملار شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى قاتارىدا يۇقىرىقىدىن باشقا ئادالەت، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، ئىنسانىي ھۆرمەت، ئىنسانپەرۋەرلىك دىگەندەك بىر قانچە ھالىقلىق مەسىلىنى قوشقان. دىمەك، يۇقىرىقى بەش ياكى ئالتە تۈرلۈك مەقسەتنى ھىمايە قىلىدىغان نەرسە مەنپەئەتتۇر ۋە بۇنىڭ بىرەرسىگە سەلبىي تەسىر يەتكۈزىدىغان نەرسە زىيانلىقتۇر.

دىمەك، مەقسەتلەر شەرىئەتنىڭ غايىسى ۋە ھەر بىر ھۆكۈمنى يولغا قويۇشتىكى سىرلىرى. چۈنكى شەرىئەت مەقسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھۆكۈملەردىن ۋە ھەر زاماندىكى ھۆكۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەقسەتلەردىن ئىبارەت. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش بولۇپ، مەنپەئەت ۋە زىياننى بەلگىلەيدىغان پرىنسىپال قائىدىلەردىن ئىبارەت.

مۇسۇلمانلارنىڭ دىنى جەھەتتىكى كرىزىسى نەزەرىيە بىلەن تەتبىقلاشنى ئايرىپ قاراپ شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىدىن غاپىل قالغانلىقتىن كېلىپ چىققان. چۈنكى دىننى قوغداش ئەقىدە، ئىبادەت، شەرىئەت، ئەخلاق ۋە تۈزۈم جەھەتتىن قوغداشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى مەجبۇرىيەتلەرنى ئورۇنلاش ۋە ھوقۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئىنساننىڭ ھەققى بولۇپ قالسا ئۇنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ قوغدىشى ۋاجىپ. ئىنساننىڭ دىيانەتلىك بولۇش ھەققى بار، ئۇنداقتا دىننى قوغداش ۋاجىپ. ھايات ياشاش ھەققى بار، ئۇنى قوغداش ۋاجىپ. پەرزەنت كۆرۈش ھەققى بار، ئۇنى قوغداش ۋاجىپ. ئەقىل يۈرگۈزۈش ھەققى بار، ئەقىلنى قوغداش ۋاجىپ. ئىگىدارچىلىق ھەققى بار، ئۇنى قوغداش ۋاجىپ. ئىززەت-ھۆرمىتىنى ساقلاش ھەققى بار، ئۇنى قوغداش ۋاجىپ. بۇ يەردىكى ۋاجىپلىق خاس ۋە ئومۇمىي جەھەتتىن بولىدۇ، ھەق ئىگىسىنىڭ ھەققىنى قوغدىشى ئۇنىڭ ھەققىدە ۋاجىپ ۋە باشقىلار ھەققىدىمۇ ۋاجىپ.

(1)

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ پرىنسىپى

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنسانىنىڭ مەنپەئەتلىرىنى كۆزلەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ ئىنساننى زېمىندىكى ئىزباسار ۋەكىل قىلىشى دېگەن تېمىغا كىرىش ۋە مەقسەتلەرنىڭ ھەر زامان، ھەر ماكانغا ماس كېلىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر ئاز توختىلىش مۇناسىپ.

شەرىئەتلەر ئىنسانلارنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن يولغا قويۇلغان، شەرىئەتلەرنىڭ ھەممىسى بۇ مەقسەتلەرنى ھىمايە قىلىشقا ئىتتىپاق كەلگەن. چۈنكى بۇ مەقسەتلەر ھاياتنىڭ ئاساسي ۋە تۈۋرۈكى، ھايات پەقەت بۇ مەقسەتلەرنى قوغدىغاندىلا توغرا بولىدۇ. شۇڭا بۇ مەقسەتلەر بارلىق شەرىئەتلەردە رىئايە قىلىنغان. بۇ مەقسەتلەرنىڭ ئەڭ ئۈستۈنلىرى: دىن، جان، ئەقىل، نەسىل ياكى ئىززەت-شەرەپ ۋە مال-مۈلۈكنى قوغداشتۇر. قالغانلىرى بۇلاردىن ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرۈۋېتىش ۋە ياخشىلاش ئۈچۈندۇر.

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ مەركىزى نۇقتىسى ئىمان ئېيتقان، ئاقىل، ئۆزى ۋە مال-مۈلكىگە خاتىرجەم بولالىغان ئىنسان. شەرىئەت بۇنىڭسىز مەۋجۇت بولالمايدۇ، بىرەر مىللەتتە بۇ مەقسەت بۇزۇلسا، ئۇ مىللەت مەۋجۇتلۇقىنى

ساقلاپ قالالمايدۇ. بەلكى ھاياتنىڭ ئۆزىمۇ مەنىسىنى يوقىتىدۇ، چۈنكى ئىنسانلار ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان، ئىبادەت دېگەن ئىنساننىڭ پەرۋەردىگارىنى ئۇلۇغلاپ نەپسى-خاھىشىغا قارشى قىلغان ئىش-ھەرىكىتىدۇر. ئىبادەت تەۋھىدنىڭ روھى، تەۋھىد دىيانەتلىك بولۇشنىڭ جەۋھىرى. ئەقىل مەسئۇلىيەتكە تەكلىپ قىلىنىشنىڭ شەرتى، ئەقىل بولمىسا مەسئۇلىيەت يۈكلەنمەيدۇ. پەرزەنت كۆرۈش ئىبادەتنىڭ داۋاملىشىش شەرتى، ئىبادەت قىلىدىغان ئىنسان بولمىسا ئىبادەت پەيدا بولمايدۇ. مال-مۈلۈك ئىنساننىڭ ئىبادەت قىلىشتىكى مەدەتكارى. ئىنساننى قوغداش ئۈچۈن ئابرويىنى قوغداش لازىم، ئابرويى ساقلانسا ئاندىن باشقا مەخلۇقلاردىن پەرقلىنىدۇ.

دېمەك، شەرىئەتلەر بۇ پرىنسىپال مەقسەتلەرنى يوقىتىپ تاشلايدىغان ياكى سەلبى تەسىر يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرنى ھارام قىلىشتا پەرقلەنمەيدۇ ۋە ئۇ مەقسەتلەرنى ھىمايە قىلىشتا باشقىچە قاراشتا بولمايدۇ.

ئىنسان زېمىندا ئاللاھنىڭ ئىزباسار ۋەكىلى بولۇپ، باشقا ھەر قانداق مەخلۇقلاردىن ئالاھىدە بولغان بىلىم-مەرىپەت، ھېكمەت، تەپەككۇر قىلىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش مەنبەسى بولغان ئەقلى ئارقىلىق ئاللاھنىڭ مېتودى بويىچە ھەرىكەت قىلىشى ئۈچۈن ئۇنى ھۆرمەتكە ئىگە قىلدى ۋە پاك-ھالال نەرسىلەرنى رىزىق قىلىپ بەردى.

زېمىننى گۈللەندۈرۈش، ئاۋات قىلىش، تەرەققى قىلدۇرۇش ئىنساننى زېمىندا ئىزباسار ۋەكىل قىلىشتىكى مەقسەتتۇر. بۇ گۈللىنىش مەنپەئەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننى يوقىتىشتىن ئىبارەت شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە ئۇيغۇن ھالەتتە بولمىسا قولغا كەلمەيدۇ. پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنسانلارغا پايدىلىق ئىشلارغا دەۋەت قىلغان ۋە زىيانلىق ئىشلاردىن توسۇپ كەلگەن:«يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار» دېيىلسە، ئۇلار «بىز ئىسلاھ قىلغۇچىلارمىز» دەيدۇ»(بەقەر،11-ئايەت). ئۇرۇش قوزغاش، كىشىلەر ئارىسىدا جېدەل پەيدا قىلىش، ئەسكى ئىشلارنى تارقىتىش، ئاداۋەت تېرىش، كىشىلەرنىڭ مال-مۈلۈكلىرىنى پارىخورلۇق، ساختىلىق، ئوغرىلىق ۋە تاجاۋۇزچىلىق قىلىش ئارقىلىق يەۋېلىش بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق قاتارىدىن سانىلىدۇ.

پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئىسلاھات ۋە مەنپەئەتكە چاقىرىپ كەلگەن، بۇزۇش ۋە بۇزغۇنچىلىقتىن ئاگاھلاندۇرغان: «ئى قەۋمىم! سىلەرگە ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزدۇم، سىلەرگە نەسىھەت قىلدىم، لېكىن سىلەر نەسىھەت قىلغۇچىلارنى ياقتۇرمىدىڭلار»(ئەئراف سۈرىسى، 79-ئايەت). نەسىھەت قىلىش باشقىلارغا ياخشىلىقنى ئىرادە قىلىشتۇر. ياخشى نەتىجە سەمىمى بولغانلىقتا ۋە بۇزغۇنچىلىق ئالامەتلىرىدىن خالى ھالدا ئىشلارنى ئىخلاس بىلەن قىلغانلىقتا نامايان بولىدۇ:«مەن پەقەت سىلەرنى قولۇمدىن كېلىشىچە تۈزەشنىلا خالايمەن، مەن

پەقەت ئاللاھنىڭ ياردىمى بولغاندىلا مۇۋەپپەقىيەت قازىنالايمەن» (ھۇد، 88-ئايەت).

ئاللاھ ئىنساننى زېمىندا ئىزباسار ۋەكىل قىلىپ ئۇنىڭغا ئۈچ تۈرلۈك ئىشنى تاپشۇرغان:

بىرىنچى: زېمىندا ئىزباسار ۋەكىللىك خىزمىتى بولۇپ، ئاللاھ ئۇنى قانداق يول تۇتىدىغانلىقى بىلەن سىنايدۇ. زېمىندا ئىزباسار ۋەكىل بولۇشنىڭ مەنىسى جەمئىيەت ئەزالىرىدىن ھەر بىر ئەزانىڭ كوللېكتىپقا رىئايە قىلىشى، ئومۇمىي-خۇسۇسىي، ماددى ۋە مەنىۋى ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىدە جەمئىيەتنى ھىمايە قىلىش مەسئۇلىيىتىنى كۆرسىتىدۇ. رەسۇلۇللاھ:«ھەممىڭلار مەسئۇل، ھەممىڭلار ئۆز دائىرەڭلىدىن مەسئۇلىيەتكە تارتىلىسىلەر»دېگەن(بۇخارى رىۋايىتى). ھەددىسىنىڭ بۇ ئومۇمىي ھۆكمىدىن ھېچقانداق بىر كىشى قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، شۇڭا ئىنساندىن ئىبارەت ۋەكىل جەمئىيەت ئىشلىرىنى ۋەكىل قىلغۇچى ئاللاھنىڭ مەقسەتلىرى ۋە ئەھكاملىرى بويىچە ئىدارە قىلىشى لازىم. چۈنكى ئىنسان خاتىرجەم جەمئىيەت شەكىللەندۈرۈش ئۈچۈن ۋەكىل قىلغۇچى سىزىپ بەرگەن يولىيورۇقلار بۇيىچە كۈچىنىڭ يېتىشىچە مەنپەئەتلەرنى پەيدا قىلىشتا ئاللاھنىڭ ئىزباسار ۋەكىلى.

ئىككىنچى:زېمىننى گۈللەندۈرۈش، ئاۋات قىلىش ۋە تەرەققى قىلدۇرۇش بولۇپ، ئاللاھ ئىنساندىن ئىبارەت ئىزباسار ۋەكىلىدىن ئىنسانلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلىشنى ئىرادە

قىلغان. زېمىننى ئاۋات قىلىش ئىسلاھ قىلىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش، بۇزغۇنچىلىقتا قارىشى گۈللەندۇرۇش ۋە كىشىلەر ئارىسىدا ئادالەتنى تۇرغۇزۇش ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ: «ئۇ سىلەرنى زېمىندىن ياراتتى ۋە سىلەرنىڭ زېمىننى ئاۋات قىلىشىڭلارنى تەلەپ قىلدى»(ھۇد سۈرىسى،61-ئايەت). بۇ ئايەتتىكى "استعمركم" دېگەن سۆز زېمىننى گۈللەندۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش دېگەن مەزمۇننى كۆرسىتىدۇ، تەلەپ ئاللاھ تەرەپتىن بولسا ۋاجىبلىقنى ئىپادىلەيدۇ(مانار ۋە قۇرتۇبى تەپسىرىگە قاراڭ).

رەسۇلۇللاھ:«كىم باشقىلارغا تەۋە بولمىغان قاقاس بىر زېمىننى گۈللەندۇرگەن بولسا، ئۇنىڭ ھەققىدۇر» دېگەن (بۇخارى رىۋايىتى)، ھەدىس قۇدسىدا ئاللاھ:«ئى بەندىلىرىم! مەن سىلەرگە زۇلۇم قىلىشنى ئۆزۈمگە راۋا كۆرمىدىم، زۇلۇم قىلىشنى سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىمۇ ھارام قىلدىم، شۇڭا زۇلۇم قىلىشماڭلار»دېگەن (مۇسلىم رىۋايىتى).

ئۈچىنچى:ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئىنساننىڭ ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزدەپ قىلغان ھەر قانداق بىر ئىشلىرىدا نامايان بولىدۇ:«مەن جىن ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭىلا ئىبادەت قىلسۇن دەپ ياراتتىم» (زارىيات، 56-ئايەت). ئىبادەت خاس ئىبادەت ۋە ئومۇمىي ئىبادەت دەپ ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. خاس ئىبادەتلەر ناماز، زاكات، روزا ۋە ھەجدىن ئىبارەت ئاشكارا مۇئەييەن ئىبادەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئومۇمى

ئىبادەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن قىلىنغان بارلىق ئىش-ھەرىكەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن، پايدىلىق بىلىم-مەرىپەت ياخشى ئەمەللەرنىڭ قاتارىدىن بولۇپ، ئۇنى ئۆگىنىش ۋە ئۆگىتىش ئىبادەت. بىلىم-مەرىپەتنىڭ پايدىسى باشقىلارغا ھالقىپ ئۆتىدىغان بولغاچقا پەرز ئىبادەتلەردىن كېيىنلا ئەۋزەل ئىبادەت سانىلىدۇ.

زېمىندا ئاللاھنىڭ ئىزباسار ۋەكىلى بولۇش بارلىق ئىنسانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى ھەر بىر ئىنسان ئىلاھى كۆرسەتمىلەرنى بىلىش، ئەمەل قىلىش ۋە يەتكۈزۈشتىن ۋەكىلدۇر. ۋەكىل زېمىننى ئىدارە قىلىشتا ۋەكىل قىلغۇچىنىڭ مېتودىنى (يولىنى) تەتبىقلىشى تەقەززا قىلىنىدۇ. زېمىننى ئاۋات قىلىش ئىنسانلارغا پايدىلىق نەرسىلەرنى تەل قىلىپ بېرىش ۋە زىيانلىق نەرسىلەردىن ھىمايە قىلىش ئارقىلىق بولىدۇ. بۇنىڭ دەلىلى شۇكى، زېمىندىكى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈپ، زىياننى يوقىتىش ئۈچۈن ئىزباسار ۋەكىل بولىدىغان ئادەملەرنىڭ تاللىنىشىنى ۋە ئىنسانلار تۇتۇپ ماڭىدىغان مېتودنى تۈزۈپ بېرىشنى تەقەززا قىلىدۇ.

زېمىننىڭ ئىزباسار ۋەكىللىرى بولغان ئىنسانلارنى يېتەكلەپ مېڭىش ئۈچۈن ئاللاھ ھەر بىر مىللەتكە ياكى ئاخىردا بارلىق ئىنسانىيەتكە دۇنياۋى بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىپ بەرگەن. ئاللاھنىڭ مۇئەييەن شەخسلەرنى پەيغەمبەر قىلىپ

تاللىشى ئەھمىيەتسىز ئىش ئەمەس، بەلكى زېمىندا مېتودىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇنداق قىلغان. ھەر بىر پەيغەمبەرنى ئۆز مىللىتىگە يېتەكچى قىلىپ ئەۋەتكەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بولسا بارلىق ئىنسانىيەتكە پەيغەمبەر قىلغان. ئىنسانلارغا ئۆرنەك بولىدىغان كىشىلەرنىڭ بولىشى زۆرۈر مەسىلە، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆرنەك بولىدىغان كىشىلەر ئۆلچەملىك بولىشى لازىم. ئىنسانلارغا ئۆلچەملىك ئۆرنەك ۋە نەمۇنە بولالايدىغان كىشىلەر پەيغەمبەرلەر.

ئاللاھ زېمىندىكى ئىزباسار ۋەكىلى ئىنسان ئۈچۈن مېتود (ماڭىدىغان يول) تۇزۇپ بەرگەن. بۇ مېتود ئاللاھنىڭ دىن، جان، ئەقىل، نەسىل، ئابروي ۋە مال-مۈلۈكتىن ئىبارەت مەقسەتلىرىنى ھىمايە قىلىش ئارقىلىق كۆرسەتمىلىرىگە ئەگىشىشتە نامايان بولىدۇ:«ئى داۋۇد! بىز سېنى زېمىندا كىشىلەرگە ھاكىم قىلدۇق، كىشىلەر ئارىسىدا ئادىل ھۆكۈم چىقارغىن، ھۆكۈم چىقىرىشتا نەپسى خاھىشىڭغا ئەگەشمىگىن، نەپسى خاھىشقا ئەگىشىش ھەق يولدىن بۇرۇلۇپ كېتىشكە سەۋەب بولىدۇ»(ساد سۈرىسى، 26-ئايەت). دۇنيا-ئاخىرەتنىڭ مەنپەئەتلىرى بار بولۇپ، بۇ مەنپەئەتلەر قولدىن كەتسە، ئىككى دۇنيانىڭ ئىشلىرى بۇزۇلىدۇ. زىيانلىق ئىشلار بار بولۇپ، رېئاللىقتا ئايلىنىپ قالسا، ئادەمنى ھالاك قىلىپ تاشلايدۇ. ئاقىل كىشىلەر دىن، جان، ئەقىل، ئابروي، نەسىل ۋە مال-مۈلۈكنى قوغداشنىڭ مۇھىملىقىغا ئىتتىپاق كەلگەن. بۇ زۆرۈر ئىشلار قوغدالمىسا ۋە ھىمايە قىلىنمىسا

زېمىننى گۈللەندۈرۈش ۋە تەرەققى قىلدۇرۇش ئىشقا ئاشمايدۇ. بۇ زۆرۈر ئىشلار ۋۇجۇتقا چىقمىسا دۇنيا تۈز ماڭمايدۇ، بەلكى قالايمىقانچىلىق پەيدا بولىدۇ.

قۇرئان كەرىم بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ تىلى ئارقىلىق مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننى يوقىتىش ئارقىلىق ئىسلاھات ۋە ياخشىلىققا دەۋەت قىلغان، چۈنكى ئاللاھنىڭ زېمىندىكى مېتودىنىڭ غايىسى شۇنداق. دېمەك، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى زېمىندا ئىزباسار ۋەكىللىك ھاسىل بولغان ۋە ئىنسان يېزىقچىلىقنى ئۆگەنگەندىن تارتىپلا پەيدا بولغان. ئىسلام دەۋىتىنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئارقىلىق تېخىمۇ روشەنلەشكەن ۋە چاقنىغان.

(2)

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسىي ۋە خۇسۇسىيەتلىرى

ئىنسان بىلەن پەرۋەردىگارى ئارىسىدا، ئىنسان بىلەن ئۆزى ئارىسىدا، ئىنسان بىلەن باشقىلار ئارىسىدا ئادالەتنى ئىشقا ئاشۇرالمايدىغان مەقسەت شەرىئەتنىڭ مەقسىتى سانالمايدۇ، شۇڭا كىشىلەر ئارىسىدا مەقسەتلەرنى قوغداشنىڭ ئاساسىي ھەر قانداق بىر مەسىلىدە ئادىل ئىش قىلىشتۇر. ئادالەت ۋە ئادىللىق شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنىڭ مەۋجۇتلۇقى، داۋاملىشىشى، مۇقىملىقى ۋە كۈچ-قۇۋۋىتىگە كېپىل بولالايدۇ.چۈنكى ئادالەت ھەر قانداق بىر ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاساسىدۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن شەرىئەتنىڭ ھەممىسى ئادالەتتۇر.

1.شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسىي ئادالەت

ئاللاھ ئىنسانلارنى ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن ياراتقان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان ئۆزى، ئەقلى، نەسلى، ئابرويى ۋە مال-مۈلكىنى قوغدىمىسا ئىبادەت قىلىش ئىشقا ئاشمايدۇ. مانا بۇ ئاللاھ تەرەپتىن بولغان ئادالەت. ئادالەت ئاساسلىق ئۆلچەم، چۈنكى ئۇ چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش ياكى سۇسلۇق قىلىشتىن قوغدايدىغان ئۆلچەم. ئاللاھنىڭ ئادالىتى مۇتلەق بولۇپ،

جەمئىيەتنى بىر پۈتۈن سايىسى ئاستىغا كىرگۈزەلەيدۇ ۋە جەمئىيەت ھەرىكىتىنى ئىنچىكە قانۇن ئىچىدە قائىدىگە سالىدۇ، شەرىئەت مانا مۇشۇنداق ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ.

ئادالەت زېمىننى گۈللەندۈرۈش ۋە تەرەققى قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسىي، زېمىننى گۈللەندۈرۈش شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسىتى، بۇ مەقسەت ئىنسانلارنى ھىمايە قىلىش ئاساسىدا ئىشقا ئاشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن، كىتابلار چۈشۈرۈلگەن: «كىشىلەرنىڭ ئادىللىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى پاكىتلار بىلەن ئەۋەتتۇق، ئۇلار بىلەن كىتاب ۋە ئادالەت مىزانىنى چۈشۈرۈپ بەردۇق»(ھەدىد سۈرىسى، 25-ئايەت).

شەرىئەت ئادالەتكە بۇيرۇپ ۋە زۇلۇمدىن توسۇپ، ئادالەت مەسىلىسىگە بەك كۆڭۈل بۆلگەن:«ئاللاھ ئادالەت ۋە ئادىللىققا بۇيرۇيدۇ» (نەھل، 90-ئايەت). ئاللاھ ھەدىس قۇدۇسىدا:«ئى بەندىلىرىم، مەن سىلەرگە زۇلۇم قىلىشنى ئۆزۈمگە زۇلۇم قىلدىم، زۇلۇم قىلىشنىمۇ سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھارام قىلدىم، شۇڭا زۇلۇم قىلىشماڭلار»دېگەن (مۇسلىم رىۋايىتى).

نۇرغۇن قۇرئان ئايەتلىرى ۋە ھەدىس شەرىپلەر ئادالەتنى مەقسەتلەر ۋە شەرئى ھۆكۈملەرنىڭ ئاساسى قىلىپ بەلگىلىگەن. ھايات مۇساپىسىنىڭ قايسى بىر ساھەسى بولسۇن ئادالەتتىن خالى ئەمەس. ئىنساننىڭ ئۆزى، ئائىلىسى، جەمئىيىتى، دوستلىرى، دۈشمەنلىرى ۋە باشقا ئىنسانلار بىلەن

بولغان ئالاقىسىدا ئادىل بولىشى تەلەپ قىلىنغان:«سۆز قىلغان چېغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار»(ئەنئام سۈرىسى، 152-ئايەت). «كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم قىلغاندا ئادىل ھۆكۈم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ» (نىسا، 58-ئايەت).

شەرىئەتنىڭ ئاساسىي ۋە قۇرۇلمىسى ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلغان، ئادالەت شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى تەتبىقلاشنىڭ ئاساسى، ئادالەت بولمىسا مەنپەئەتلەر قولدىن كېتىپ قالىدۇ ياكى تەسىرگە ئۇچرايدۇ. ئادالەتنىڭ ئاساسى باراۋەر تەتبىقلىنىشتۇر، چۈنكى شەرىئەت ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن كەلگەن مەنپەئەتلەردىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ مەنپەئەتلەرنىڭ ئاساسىي ئادالەتتۇر.

باشقىلارغا قىلىنغان ئەڭ چوڭ زۇلۇم ئۇلارنىڭ دىنى، جېنى، ئەقلى، نەسلى، مال-مۈلكى ياكى ئابرۇيىغا زىيان سېلىشتۇر. بۇ زۆرۈر ئىشلارغا تاجاۋۇز قىلىش باشقىلار ھەققىدە جىنايەت سادىر قىلغانلىقتۇر. رەسۇلۇللاھ: «قانلىرىڭلار، مال-مۈلۈكىڭلار ۋە ئابرويىڭلارغا چېقىلىش سىلەرگە ھارام»دېگەن (بۇخارى رىۋايىتى).

2.شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

(1).شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى دىن ۋە دۇنيالىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان:

شەرىئەت مەقسەتلىرى دىن ۋە دۇنيالىق دەپ ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. مەقسەتنىڭ دىنى بولغانلىقى ئىنسانلارنىڭ دىنىنى قوغداپ بەرگەنلىكىدە، چۈنكى ئاللاھ ئىنسانلارنى بىرىنچىدىن ئىبادەت قىلىش ۋە دىيانەتلىك بولۇش ئۈچۈن، ئىككىنچىدىن ھەر قانداق سۆز ۋە ئىش-ھەرىكەتلىرىدە دىنىنىڭ يوليورۇقى بويىچە مېڭىش ئۈچۈن ياراتقان.

دىنى ئىبادەت ئارقىلىق قوغداش دىندارلىقتۇر، ئاللاھنىڭ سۆزىنى ئۈستۈن قىلىش ئۈچۈن كۈچ چىقىرىش دىندارلىقتۇر، گۇناھسىز ئىنساننى قوغداش دىندارلىقتۇر. ئەقلنى، نەسلىنى، ئابروي ۋە مال-مۈلۈكنى قوغداش دىندارلىقتۇر. چۈنكى دىندارلىق كۈچىنىڭ يېتىشىچە شەرىئەتنىڭ يوليورۇقى ۋە كۆرسەتمىسىگە بويسۇنۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. رەسۇلۇللاھ:«مەن سىلەرنى بىر ئىشتىن توسقان بولسام يىراق تۇرۇڭلار، بۇيرۇغان بولسام كۈچۈڭلارنىڭ يېتىشىچە قىلىڭلار» دېگەن (بۇخارى).

مەقسەتلەرنىڭ دۇنيالىق بولغانلىقى ھايات ئىشلىرىنىڭ شۇ ئاساستا شەكىللىنىدىغانلىقى ئۈچۈندۇر، چۈنكى بۇ مەقسەتلەرنىڭ بىرەرسى يوق بولۇپ قالسا ياكى بىرەرسىدە

نۇقسان تېپىلىپ قالسا ھاياتنىڭ خاتىرجەملىكىنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ ياكى ھاياتنى تۈگەشتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىل ئىگىلىرى دىنىنىڭ مەنپەئەت ۋە ياخشىلىقىنى يېتەكلەپ ماڭدىغانلىقىغا شەك قىلمايدۇ. دىن، ياخشىلىق ۋە توغرا يولغا باشلىيالمىغان ئىنسان دۇنيا-ئاخىرەتتە زىيان تارتىدۇ:«بۇ دۇنيادا دىلى كور بولغان(يەنى دىنىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە ماڭمىغان) ئادەم ئاخىرەتتىمۇ كور ۋە تېخىمۇ زىيان ئىچىدە بولىدۇ» (بەنى ئىسرائىل، 72-ئايەت). دېمەك، نەپسى خاھىشقا ئەگىشىش شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى زايە قىلىۋېتىشكە باشلاپ بارىدۇ، دىنىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مېڭىش دىنىنىڭ مەقسەتلىرىنى ۋە زۆرۈرىيەتلىرىنى قوغداشنىڭ يولىدۇر.

(2).شەرىئەت مەقسەتلىرى ئىنسانپەرۋەرلىككە ئىگە:

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنسانپەرۋەر بولغاچقا بىر پۈتۈن ئىنسانىيەت ئائىلىسىنى قوغداشنى مەقسەت قىلىدۇ: «ئى ئىنسانلار! بىز سىلەرنى ئەر-ئايالدىن ياراتتۇق، سىلەرنىڭ ئۆز-ئارا تونۇشۇپ ھەمكارلىشىشىڭلار ئۈچۈن تۈرلۈك مىللەت قىلدۇق» (نىسا سۈرىسى، 1-ئايەت).

شەرىئەت ئىنسانىيەت ئائىلىسىنى قوغداشنى مەقسەت قىلىپ خىتابنى كوللېكتىپقا قاراتقان: «سىلەر كېلىپ ئاڭلاڭلار، ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سىلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ

بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. يېتىمنىڭ مېلىنى تاكى ئۇ بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئۇنىڭغا ئەڭ پايدىلىق ئۇسۇلدا بىر تەرەپ قىلىپ قويۇڭلار، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا قىلىڭلار، ھېچقانداق ئادەمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايمىز. سۆز قىلغان چېغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار، تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ، ئاللاھقا بەرگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، ئىبرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ»(ئەنئام سۈرىسى، 151-153-ئايەت). مانا بۇ ھۆكۈملەر شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئىنسانپەرۋەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنساننىڭ ئىنسانلىقى (ئادىمىلىكىنى) قوغداشنى مەقسەت قىلىدۇ، چۈنكى شەرىئەت ئىنساننىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن يولغا قويۇلغان. شەرىئەت ئىنساننىڭ ئىنسانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن ياراتقۇچى ئاللاھقا ئىشىنىش، ئاللاھنى يەككە-يېگانە دەپ ئېتىقاد قىلىش ۋە

ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇغان. شەرىئەت ئىنساننىڭ ئادىمىيلىكىنىڭ داۋاملىشىشىغا كېپىل بولۇش ئۈچۈن ئىنساننىڭ جېنى، ئەقلى، نەسلى، ئابرويى ۋە مال-مۈلكىنى قوغداشقا بۇيرۇغان ۋە زايە قىلىۋېتىشتىن توسقان: «سىلەر ئۆزەڭلارنى(يەنى بىر بىرىڭلارنى) ئۆلتۈرمەڭلار» (نىسا سۈرىسى، 29-ئايەت). شەرىئەتتە ئىنساننىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى ياكى بەدىنىنىڭ ئەزالىرىدىن بىرەر ئەزانى شەرئىي ئۆزرۈرسىز كېرەكسىز قىلىپ قويۇش ھەققى بولمايدۇ. دېمەك، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئارقىلىق پەقەت ئىنساننىڭ پايدىسىنى كۆزلەيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

شەرىئەت مەقسەتلىرى ئىنسانپەرۋەر بولغاچقا بىرىنچى قىلىپ ئىنساننىڭ ئىبادەت ئۈچۈن يارىتىلغانلىق غايىسىنى قوغدايدۇ، ئىبادەت قىلىش دىنىنى قوغداشنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋاستىسى. ئىككىنچى قىلىپ ئىنساننىڭ جېنى، ئەقلى، نەسلى ۋە ئابرويىنى قوغداشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۈچىنچى قىلىپ ئىنساننىڭ ھاياتىدا مۇھتاج بولىدىغان مال-مۈلكىنى قوغداشنى كۆزلەيدۇ. شەرىئەت مۇكاپات ۋە جازا مەسىلىدىمۇ ئىنسانپەرۋەر، چۈنكى كىم شەرىئەت مەقسەتلىرىنى ھىمايە قىلسا مۇكاپاتلىنىدۇ، كىم زايە قىلىۋەتسە جازالىنىدۇ. دېمەك، ئىنسان شەرىئەتنىڭ غايىسى، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە ۋاستىسىدۇر.

(3).شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىستىلنى ئىسلاھ قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ:

رەسۇلۇللاھ:«زىيان سېلىشقا ۋە زىيانلىنىشقا بولمايدۇ» دېگەن (ئىبنى ماجە رىۋايىتى). ئىنساننىڭ ئۆزىگە ياكى باشقىلارغا زىيان سېلىشى، شۇنداقلا باشقىلار بىلەن زىيان سېلىشىش چەكلىنىدۇ. زىيان سېلىش ياكى زىيان سېلىشىشنى هارام قىلىشتىن مەقسەت ئىنساننىڭ ئىستىلىنى تەرتىپكە سېلىش، ئىجتىمائىي ئالاقىلەرنى قائىدىگە سېلىش مەقسەت. چۈنكى ئىنساننىڭ ياراتقۇچى بىلەن بولغان ئىستىلى، ياراتقۇچىنى هەر قانداق كەمچىلىك سۈپەتلىرىدىن پاك قىلىشنى ۋە بارلىق كامالەت سۈپەتلىرى بىلەن سۈپەتلىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۆزى بىلەن بولغان ئىستىلى بارلىق زىيانلىق نەرسىلەردىن ساقلىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئىنساننىڭ ئىنسان بىلەن ئالاقىسى دىنى ياكى جېنى ياكى ئەقلى ياكى نەسلى ياكى ئابرويى ياكى مال-مۈلۈكىدە زىيانغا ئۇچرىماسلىقنى تەقەززا قىلىدۇ. دېمەك، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى هىمايە قىلىنسا ۋە بارلىق دەرىجىلىرىدە رىئايە قىلىنسا ئىنساننىڭ ئىستىلى ئىنتىزامغا چۈشىدۇ ۋە شەرىئەتنىڭ مۇرادى بويىچە قائىدە ئىنتىزامغا كىرىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنساننىڭ ئىستىلنى تۈزەشنى مەقسەت قىلغاچقا شەرىئەت ئالىملىرى زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە پايدىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئىتتىپاق

كەلــگەن، بــۇ پرىنســـىپقا زىــت كەلــگەن نەرســە شــەرىئەتنىڭ قاتارىدىن ئەمەس.

شــەرىئەتنىڭ ئاساســلىق مەقســەتلىرى كەڭ ۋە ئومــۇمىي بولغاچقا ھاياتنىــڭ بارلىق تەرەپلىرىدىكى تۈرلۈك ھوقۇقلار ۋە مەجبۇرىيەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دىنى، دۇنياۋى، ئەخلاق، ئىقتىساد، سىياسەت ۋە ئىجتىمائىي تەرەپلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلەشتۈرۈپ كېتىدۇ.

(4).شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئومۇمىلىقتا ئىگە:

شــــەرىئەتنىڭ مەقســــەتلىرى ئوبيېكتىــــپ ۋە ئــــادالەت سۈپىتىگە ئىگە، دىنى ۋە دۇنيالىقى بىلەن ئالاھىدە، ئىنسانىي ۋە ئىســـتىلى خــاراكتېرگە ئىــگە بولغاچقــا ئىــش-ھەرىــكەت قىلغۇچى شەخسكە ئەمەس، ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئۆزىگە قارايدۇ. چۈنكى شەرئىي ھۆكۈم ئىنساننىڭ زاتىغا ئەمەس، ئىنساننىڭ ئىــش ھەرىكــتىگە چېتىلىــدۇ. مەســىلەن، رەســۇلۇللاھنىڭ: «ئەگەر مېنىڭ قىزىم پاتىمە ئوغرىلىق قىلىپ قالسا، ئەلۋەتتە قــولىنى كەســكەن بــولاتتىم»(بۇخــارى رىــۋايىتى) دېگەن ســۆزى ئوبيېكتىــپ، ئــادالەت، ئىنســانپەرۋەرلىك ۋە ئىســتىلنى رەتــكە سېلىشتىن ئارتۇق ئۇقۇمنى كۆرسىتىدۇ، دېمەك شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئومۇمىيلىقتا ئىگە.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئومۇمىي بولغاچقا شەرىئەتنىڭ خىتابلىرى ئىنسانغا -ئىنسان بولۇش ئېتىبارى بىلەن- ۋە ئىش-ھەرىكەتلىرىگە قارىتىلغان.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنسان، زامان، ماكان جەھەتتىن ئومۇمىي بولغانلىقى ئۈچۈن دىن ۋە دۇنيا ئىشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دىنى ئىشلارنىڭ بېشىدا ئەقىدە مەسىلىسىنى، دۇنيا ئىشلىرىنىڭ بېشىدا ئىنساننىڭ ئۆزى، ئەقلى، ئابرويى، مال-مۈلكى ۋە پەرزەنتلىرىنى قوغداش لازىم.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ھەممە ئىنسانلارغا ئومۇمىي بولغانلىقى ئۈچۈن ئادالەت ۋە باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى نىشان قىلىدۇ، چۈنكى شەرىئەتنىڭ خىتابى ھەممە كىشىلەر ئۈچۈن ئومۇمىي. مەسىلەن، ئادالەت ئىسلامدا شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسى بولۇپ، ئالماشتۇرۇش ياكى ئۆزگەرتىشنى قوبۇل قىلمايدۇ. چۈنكى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئادالەت ئۈستىگە قۇرۇلىدۇ. تارماق ئەھكاملار بولسا شەرىئەتنىڭ ئادالىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن زامان ۋە ماكان شارائىتلىرى تۈپەيدىلىدىن بەزىدە ئۆزگىرىدۇ.

(5).شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى تەتبىقلاش زۆرۈر:

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتى ئۈچۈن يولغا قويۇلغان، كۆرسەتمىلىرى

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى قوغداشنى كۆزلىگەن. ئىنساننىڭ ئىش-ھەرىكىتى، ۋە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىسى قانچىلىك چوڭ بولسا، مۇكاپات شۇنچە چوڭ بولىدۇ. مەنپەئەت كىچىك بولسا، مۇكاپات ئاز بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى تەتبىقلىنىش ۋە ئىجرا قىلىنىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان. شەرىئەتنىڭ زۆرۈر مەقسەتلىرىنى تەتبىقلاش ۋە ئىجرا قىلىش پەرز. مەنپەئەت قانچە چوڭ بولسا ھۆكۈم شۇنچە كۈچلۈك بولىدۇ. زىيان قانچە چوڭ بولسا، ئۇنى يوقىتىش شۇنچە ۋاجىپ بولىدۇ. دىننىڭ مەنپەئەتى ھەممىدىن كۈچلۈك ۋە چوڭ بولغاچقا ئۇنى قوغداش ئۈچۈن باشقا مۇھىم نەرسىلەر «دىن» يولىدا قۇربان قىلىنىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى تەتبىقلىنىش ۋە ئىجرا قىلىنىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان، ئىجرا قىلىش مەجبۇرىيەت ۋە مەسئۇلىيەت ئاساسىدا بولىدۇ. چۈنكى مەجبۇرىيەت ئىنسانلارنىڭ ئىستىلىنى ئىنتىزامغا سالىدۇ، ئالاقە ۋە مۇئامىلىرىنى كونترول قىلىدۇ. ئىلاھى خىتابنى ئاڭلاپ چۈشەنگەندىن كېيىن تەتبىقلاش لازىم. تەتبىقلىسا ۋە ئىجرا قىلسا مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ، تەتبىقلىمىسا ۋە ئىجرا قىلمىسا جازاغا ئۇچرايدۇ. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىدىكى مەجبۇرىيەت پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت، مۇباھ، مەكرۇھ ۋە ھارامدىن ئىبارەت تۆرلۈك ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەجبۇرىيەت زۆرۈرىيەت خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەرگە ئالاقىدار بولسا كۈچلۈك بولىدۇ، تولۇقلاش (تەھسىنات) خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەرگە ئالاقىدار

بولسا يەڭگىل بولىدۇ. مەنپەئەت قانچە چوڭ بولسا ئۇنى بەرپا قىلىش مەسئۇلىيىتى كۆچلۈك بولىدۇ، بۇزغۇنچىلىق قانچە چوڭ بولسا، ئۇنى يوقىتىش مەجبۇرىيىتى شۇنچە چوڭ بولىدۇ.

دېمەك، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە ئەمەل قىلىش مەجبۇرىيەتتۇر، چۈنكى ئۇ مەقسەتلەرنى ھىمايە قىلىدىغان ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەرىئەت مەقسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئەھكاملاردۇر ۋە ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان مەقسەتلەردۇر.

(3)

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ سۈپەتلىرى

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى قوغدايدىغان ۋە گۈزەللەشتۈرىدىغان نەرسىنىڭ ھەممىسى سۈپەتلىرى سانىلىدۇ. مەقسەتلەرنىڭ سۈپەتلىرى تەبىئىي خاراكتېرگە ئۆيغۇن بولۇش، ئاسانلىق ۋە پۈختىلىق بىلەن سۈپەتلەنگەن.

1.تەبىئىي خاراكتېرگە ئۇيغۇن:

ئىنساننىڭ خاراكتېرى ئاللاھنى تونۇش ئاساسىدا يارىتىلغان، ئىنساننىڭ ئىنسانلىقى ئاللاھنىڭ دىنىغا بويسۇنۇش ئارقىلىق ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. ئىنسان ئاللاھنىڭ

دىنىدىن قانچىلىك چەتنىسە، ئىنسانلىقىدىن شۇنچىلىك ۋاز كەچكەن بولىدۇ. شۇڭا ئىنساننىڭ تەبىئى خاراكتېرى شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئەڭ چوڭ سۈپىتى سانىلىدۇ.

ئىنسان تۇغۇلۇشىدىن تارتىپ دىندار بولۇش خاراكتېرىدە تۇغۇلىدۇ، ھەر قانداق بىر بوۋاق يامان مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمىسا ياراتقۇچىنى تونۇشتىن ئىبارەت تەبىئي خاراكتېر ئۈستىدە تۇغۇلىدۇ. ئىسلام دىنى ئەقلى خاراكتېرگە ئىگە يەنى ئەقىلگە ئۇيغۇن. ئىسلام ئەقىدە، شەرىئەت ۋە ئەخلاق بولۇپ ئەقىل ھېس قىلالايدىغان ئىشلاردىن ئىبارەت. دېمەك، ئىسلام دىنى ئىنساننىڭ ئاقىل، مەدەنىيەت يارىتىشقا تەييار، مەرىپەت ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارىغا ۋە ئىنتائەت قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە خاراكتېردە يارىتىلغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان تەبىئىيىتىگە ئۇيغۇن دىندۇر. ئىنساننىڭ ئىنسانلىقى پەقەت دىن ئاساسىدا ۋۇجۇتقا چىقىدۇ، ئۇنىڭ دىنى پەقەت ئىنسانلىقى (ئادىمىيلىكى) بىلەن ھىمايە قىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىم كاپىرلارنى ئىنسانلىقىنى يوقاتقان ھايۋانغا ئوخشاتقان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئېتىراپ قىلغىلى ئۇنىمىغان ۋە يالغانغا چىقارغانلارنى ئىتقا ئوخشاتقان. چۈنكى ھەر بىر ئىنساننىڭ تەبىئىي خاراكتېرى بۇلغانمىغان بولسا، بۇ ئالەمنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە تەدبىر قىلغۇچىسى بار دەپ ھېس قىلىدۇ. خاتالىق ياكى گۇناھ ئۆتكۈزۈپ سالسا خىجىل بولىدۇ، شۇڭا ئىنساننى ئارام تاپتۇرىدىغان نەرسە تەبىئى خاراكتېرىدۇر. شۇڭا ئۇنىڭ ئىچىنى سىقىپ قويىدىغان، كۆڭلىنى غەش

قىلىپ قويىدىغان، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە زېمىننى گۈللەندۈرۈشتىن ئىبارەت مەدەنىيەت سەپىرىگە توسالغۇ بولىدىغان ھەر قانداق نەرسە ئىنسان خاراكتېرىگە زىت نەرسىدۇر. شەرىئەتنىڭ كۆرسەتمىلىرى ئىنساننىڭ تەبىئىي خاراكتېرىنىڭ تەقەززاسى بويىچە مۇشەققەتسىز ئاسان ۋە قولاي ھالدا يولغا قويۇلغان.

2. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئاسان:

رەسۇلۇللاھ:«ئاللاھقا دىننىڭ ياخشىسى توغرا، كەڭ قورساق بولغىنىدۇر» دېگەن(بۇخارى رىۋايىتى). يەنە:«بۇ دىن ئاسان، قايسى بىر كىشى دىن ئىشلىرىدا چېكىدىن ئاشۇرۋېتىپ قالسا دىن غالىب كېلىدۇ. (يەنى دىننىڭ كۆرسەتمىسىدىن ئاشۇرۇپ قىلىمەن دىسە زېرىكىپ قېلىپ، ئەمەل قىلىشنى تاشلايدۇ). شۇڭا دىننىڭ كۆرسەتمىسىگە توپتوغرا ئىش قىلىڭلار، يېقىنلاشتۇرۇپ ئىش قىلىڭلار، باشقىلارنى ئۈمىدۋار قىلىڭلار، كېچىلىرى ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق مەدەت ئېلىڭلار»دېگەن (بۇخارى رىۋايىتى). دېمەك، ئىنساننىڭ خاراكتېرىگە ئۇيغۇن بولغان ئىسلام شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرالايدۇ.

شەرىئەت ئاسان بولغاچقا ئادەتتىن تاشقىرى مۇشەققەتلىك ئىنساننىڭ كۈچى يەتمەيدىغان ئىشلارغا تەكلىپ قىلمايدۇ، شۇنداقلا ئادەمگە بەك ئېغىر كەلگۈدەك كۆرسەتمىلەرگە بۇيرۇمايدۇ:«ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى

خالىمايدۇ»(بەقەر سۈرىسى،122-ئايەت). «رەسۇلۇللاھ ئىككى ئىش ئارىلىقىدا ئىختىيارلىق بېرىلسە، گۇناھ بولۇپ قالمىسىلا، ئاسان ئىشنى تاللايتتى» (بۇخارى رىۋايىتى).

دېمەك، دىن ئاسان، كەڭ قورساق ۋە كۆيۈمچاندۇر. رەسۇلۇللاھ:«بۇ دىن ئاسان»دېگەن. شەرىئەتتە ئاسانچىلىق قەستەن تەسىر يەتكۈزمەستىن ياكى ھورۇنلۇق قىلماستىن بۇيرۇلغان ئىشلارنى قىلىشتا ۋە چەكلەنگەن ئىشلاردىن ساقلىنىشتا نامايان بولىدۇ. كىم بۇيرۇلغان ئىشلارغا تەسىر يەتكۈزسە ياكى ھورۇنلۇق قىلسا ياكى چەكلەنگەن ئىشلارنى ئاسانچىلىقتا تايىنىپ تۇرۇپ قىلىپ سالسا، ئاسانچىلىقنىڭ مەنىسىنى بۇرمىلىغان بولىدۇ. شەرىئەتكە ئەمەل قىلىش ئاسان، چۈنكى شەرىئەتتە ئىنساننىڭ تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشلار مەۋجۇد ئەمەس. ئاسانچىلىق ئاللاھنىڭ شەرىئىتىگە ئىخلاس بىلەن ئەگىشىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ، ئەگەر ئىخلاس دائىرىسىدىن چىقىپ كەتسە، نەپسى خاھىشقا تەۋە ئاسانچىلىق بولۇپ قالىدۇ.

3.مەقسەتلەرنىڭ ئۈچىنچى سۈپىتى ئېھسان(ئەڭ گۈزەل شەكىلدە پۇختا قىلىش):

ئاللاھ:«ئاللاھ ھەر قانداق ئىشتا ئادىل قىلىشقا ۋە ھەر قانداق ئىشلارنى ئەڭ گۈزەل شەكىلدە پۇختا قىلىشقا بۇيرۇيدۇ» (نەھل،90-ئايەت) دەيدۇ. رەسۇلۇللاھ:«ئاللاھ ھەر قانداق ئىشنى

ئەڭ گۈزەل شەكىلدە پۇختا قىلىشنى ۋاجىپ قىلغان» دەيدۇ (مۇسلىم رىۋايىتى). ئىشلارنى گۈزەل شەكىلدە پۇختا بىر تەرەپ قىلىش شەرىئەتنىڭ بارلىق مەقسەتلىرىنى ۋۇجۇتقا چىقارغانلىقتۇر. مەسىلەن، دىننى پەرز ۋە نەپلە ئىبادەت بىلەن قوغداش ئېھساندۇر، ئۆزىنىڭ ھۆرمىتىنى ياخشى ئاسراش ئېھساندۇر، ئەقلىنى ئاسراش ۋە كېرەكسىز قىلىپ قويىدىغان نەرسىلەردىن ساقلىنىش ئېھساندۇر.

ئېھسان شەرىئەتنىڭ يوليورۇقلىرىنى توغرا ئىجرا قىلىش، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش، باشقىلارغا پايدا يەتكۈزۈش، باشقىلاردىن زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئۆزگە گۇناھ قىلىش ئارقىلىق زۇلۇم قىلماسلىق، نەپسىنىڭ كەينىگە كىرمەسلىك، كىشىلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلىش..تىن ئىبارەت ئىسلام قائىدىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام شەرىئىتىنىڭ مەقسەتلىرى

شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسەتلىرى: شەرىئەتنىڭ ئەھكاملىرى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئۇقۇم، غايە ۋە نىشانلارنىڭ يىغىندىسى ياكى ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ غايىسى ۋە نىشانلىرىدىن ئىبارەت. شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسەتلىرى "بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەتلەر"دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلار:دىن، جان، ئەقىل، نەسىل-ئابروي ۋە مال-مۈلۈكنى ھىمايە قىلىشتىن ئىبارەت. شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسەتلىرى خاس مەقسەتلىرىنىڭ توپلانمىسىدىن شەكىللىنىدۇ، خاس مەقسەتلەر تارماق مەقسەتلەردىن خۇلاسىلىنىدۇ.

شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ئىنسانلارنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتىنى كۆزلەپ يولغا قويۇلغانلىقى ئېنىق بىر مەسىلە. مەنپەئەت دېگەن ياخشى ۋە پايدىلىق نەرسىلەرنى قولغا كەلتۈرۈش، زىيانلىق ۋە ناچار ئىشلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئارقىلىق بولىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى مەنبە جەھەتتىن دىنغا تايىنىدۇ، مەنپەئەتنى ھاسىل قىلىش ياكى زىياننى يوقىتىش جەھەتتىن دۇنياغا چېتىشلىق بولىدۇ، پايدىلىنىش جەھەتتىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بولىدۇ. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى بىر خىل دەرىجىدە ئەمەس بولۇپ، زۆرۈر مەقسەتلەر، ئېھتىياج خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەر ۋە گۈزەللەشتۈرۈش مەقسەتلىرى دەپ ئۈچ دەرىجىگە بۆلۈنگەن.

شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئىللىتى يا ھۆججەت ئاساسىدا ياكى ئىزدىنىش ئاساسىدا تىلغا ئېلىنغان، ئىللىتى تىلغا ئېلىنمىغان ئەھكاملارنىڭ تەپسىلاتى ئومۇمىيلىقى بىلەن تىلغا ئېلىنغان، يەنى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ۋە كىشىلەرنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئىللىتى بايان قىلىنغان بولىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش دېگەن سۆزدە خۇلاسىلىنىدۇ. شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ ھەر بىرسى مەنپەئەتتىن خالى ئەمەس. بۇ سۆز نۇرغۇنلىغان دەلىل پاكىت ئاساسىدا يەكۈنلەنگەن قائىدە. ئاللاھ:«ئى پەيغەمبەرلەر! ھالال نەرسىلەرنى يەڭلار، پايدىلىق ياخشى ئەمەللەرنى قىلىڭلار» (مۆمىنۇن سۈرىسى، 51-ئايەت)دېگەن. شۇئەيب ئەلەيھىسسالام: «مەن پەقەت ياخشىلىقنىلا خالايمەن»(ھۇد، 88-ئايەت) دېگەن.

زىياننى يوقىتىش ۋە ئالدىنى ئېلىش توغرىسىدىمۇ بىر قانچىلىغان دەلىللەر كەلگەن: «(ئاللاھ پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ) زېمىننى تۈزەگەندىن كېيىن، زېمىندا گۇناھلار قىلىپ بۇزغۇنچىلىق قىلماڭلار»(ئەئراف سۈرىسى،85-ئايەت). يۇقۇرقىدەك بىر قانچىلىغان ئايەتلەر پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىسىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلارغا قارشى تۇرۇش، ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتلىرىنى قوغداش ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتكەن. يەنە بىر قانچىلىغان ئايەتلەر ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى ۋە ياخشى ئىشنى مەدھىيىلىگەن. بۇزغۇنچىلىق ۋە بۇزغۇنچىلارنى ئەيىبلىگەن ۋە ئۇلارغا دۇنيا-ئاخىرەتتە ئازاب

بىلەن ۋەدە قىلغان. مانا بۇ توغرىسىدا كەلگەن ئايەت ۋە ھەدىسلەر ئىسلاھ قىلىش ۋە بۇزغۇنچىلىقنى يوقىتىشنىڭ شەرىئەتنىڭ مەقسىتى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

مەنپەئەت ۋە زىيان ماددىي ۋە مەنىۋى تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەنپەئەت ئىنساننىڭ ھاياتى تايىنىدىغان، ئەقلى ۋە شەھۋەت سۈپەتلىرى ئېرىشەلەيدىغان نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىسلام نەزىرىدە ۋاستە-چارىلەر مەنپەئەت ياكى بۇزغۇنچىلىق دائىرىسىگە كىرىپ كېتىدۇ. مەنپەئەتكە باشلاپ بارىدىغان ۋاستىگە مەنپەئەت دەپ ھۆكۈم بېرىلىدۇ، زىيانغا باشلاپ بارىدىغان ۋاستىگە زىيانلىق دەپ ھۆكۈم بېرىلىدۇ. دېمەك، ۋاستىگە مەقسەتلەرنىڭ ھۆكمى بېرىلىدۇ.

مەنپەئەت: لەززەت ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرى، خۇشاللىق ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىدۇر.

زىيان:دەرد-ئەلەم ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرى، غەم ۋە ئۇنىڭ سەۋەبلىرىدۇر.

دېمەك، مەنپەئەت زۆرۈرىيەتلەر، ئېھتىياجلىق ئىشلار ۋە گۈزەللەشتۈرىدىغان تولۇقلىما ئىشلار دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ. تۆۋەندە مەنپەئەتنىڭ بۇ ئۈچ تۈرى توغرىسىدا تەپسىلى توختىلىمىز.

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ تۈرلىرى

بىرىنچى:زۆرۈر مەقسەتلەر:

زۆرۈر مەقسەتلەر ھايات تۈزۈمىنىڭ نورمال داۋاملىشىشى ۋە كىشىلەر ئەھۋالىنىڭ تەكشۈرۈلۈك بولىشى ئۈچۈن بولمىسا بولمايدىغان مەقسەتلەردىن ئىبارەت. مەسىلەن، دىنىنى ھىمايە قىلىش، كىشىلەرنىڭ جان ۋە ئەقلىنى قوغداش، ئابرۇي ۋە مال مۈلكىنى قوغداش، ئومۇمي تۈزۈمنى ھىمايە قىلىش، زۇلۇمنى يوقىتىش، سانائەت بەرپا قىلىش، يېمەك-ئىچمەك ۋە دوختۇرخانا سېلىشقا ئوخشاش ئىشلار.

زۆرۈر مەقسەتلەر ئاساسلىق مەقسەتلەر بولۇپ، بۇ مەقسەتلەرنىڭ ھەممىسى ياكى بىرەرسى يوق بولۇپ قالغاندا ھايات تۈزۈمى بۇزۇلىدۇ، كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتلىرى يوقاپ كېتىدۇ. بۇ مەقسەتلەرنىڭ زۆرۈرلىكىگە بارلىق مىللەتلەر ئېتىتىپاق كېلىدۇ، چۈنكى بۇ ئىشلارنىڭ زۆرۈرلىكى ئەقىلگە ئۇيغۇن مەسىلە. زۆرۈر مەقسەتلەر ئىسلامدا"بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەتلەر" ياكى"بەش تۈرلۈك شەرئى پرىنسىپال مەسىلىلەر" دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلار: دىن، جان، ئەقىل، نەسىل-ئابروي، مال-مۈلۈكتىن ئىبارەت بولۇپ، كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتلىرى مۇشۇ زۆرۈرىيەتلەرگە تايىنىدۇ، ئەگەر بىرەرسى يوقاپ كېتىپ قالسا، ئىنسانىيەت ھاياتى تەكشۈكسىزلىشىپ كېتىدۇ.

زۆرۈر مەقسەتلەر مەقسەتلەرنىڭ ئانىسى، باشقىسى ياردەمچىسى بولغاچقا، ئەسلى مەقسەتلەرنى تەرتىپى بۇيىچە ئىشقا ئاشۇرۇش لازىم. بۇ مەقسەتلەر ساغلام ئەقىل ۋە توغرا

نەقىلنى چۈشىنىش ئارقىلىقلا ھېس قىلىنىدۇ. چۈنكى ئۇلار بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر خاراكتېردىكى ئىشلار بولۇپ، تېپىلماي قالسا زىيانغا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ زۆرۈرلىكىگە ئويلىنىش كەتمەيدۇ، زۆرۈرلىكى ئۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەت پارچىلىنىشىنى قوبۇل قىلمايدۇ، بىرسىدىن چاتاق چىقسا، قالغىنىغا سەلبىي تەسىر كۆرسىتىدۇ.

شەرىئەتنىڭ ئالى مەقسەتلىرىنى بىر پۈتۈن كۆرسىتىپ كەلگەن ئايەتلەرنىڭ قاتارىدىن ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىدۇر:«ئى پەيغەمبەر! مۆمىن ئاياللار ساڭا كېلىپ، ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىككە، ئوغرىلىق قىلماسلىققا، زىنا قىلماسلىققا، باللىرىنى ئۆلتۈرۈۋەتمەسلىككە، باشقىلارنىڭ بالىسىنى يالغاندىن ئەرلىرىنىڭ بالىسى قىلىۋالماسلىققا، سەن بۇيرۇغان ياخشى ئىشلاردىن باش تارتماسلىققا بەيئەت قىلسا، ئۇلاردىن بەيئەت ئالغىن..» (مۇمتەھىنە، 12-ئايەت).

بۇ ئايەتتىكى"ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىك" دېگەن سۆز تەۋھىد ئاساسىدا دىننى ھىمايە قىلىشقا ئىشارەتتۇر. "ئوغرىلىق قىلماسلىق"مال-مۈلۈكنى ھىمايە قىلىشقا ئىشارەت. «زىنا قىلماسلىق"نەسىل، نەسەب ۋە ئابروينى ھىمايە قىلىشقا ئىشارەت. "باللىرىنى ئۆلتۈرمەسلىك"جاننى ھىمايە قىلىشقا ئىشارەت.

شەرىئەتنىڭ بۇ ئومۇمى مەقسەتلىرى ئەنئام سۈرىسىدىمۇ تىلغا ئېلىنغان:«سىلەر كېلىپ ئاڭلاڭلار، ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى سىلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سىلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق

قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سىلەرگە رىزىق بېرىمىز، ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن يامان ئىشلارغا يېقىن كەلمەڭلار، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەڭلار، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. يېتىمنىڭ مېلىنى تاكى ئۇ بالاغەتكە يەتكەنگە قەدەر ئۇنىڭغا ئەڭ پايدىلىق ئۇسۇلدا بىر تەرەپ قىلىپ قويۇڭلار، ئۆلچەمنى ۋە تارازىنى توغرا قىلىڭلار، ھېچقانداق ئادەمنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايمىز. سۆز قىلغان چېغىڭلاردا ئادىل بولۇڭلار، تۇغقىنىڭلار بولغان تەقدىردىمۇ. ئاللاھقا بېرىلگەن ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، ئىبرەت ئېلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ. بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللاھنىڭ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ، ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ» (ئەنئام، 151-153-ئايەت).

بۇ ئايەت تەۋھىدنى ھىمايە قىلىش، جاننى ھىمايە قىلىش، نەسىل-ئابروينى ھىمايە قىلىش ۋە مال-مۈلۈكنى ھىمايە قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

رەسۇلۇللاھ:«كىم دىنىنى قوغداش يولىدا ئۆلۈپ كەتسە شېھىت بولىدۇ، كىم قېنىنى قوغداش يولىدا ئۆلۈپ كەتسە شېھىت بولىدۇ، كىم مال-مۈلكىنى ھىمايە قىلىش يولىدا ئۆلۈپ كەتسە شېھىت بولىدۇ، كىم ئائىلىسىنى قوغداش يولىدا ئۆلۈپ كەتسە شېھىت بولىدۇ»دېگەن (تىرمىزى رىۋايىتى).

شەرىئەتنىڭ ئالى دەرىجىلىك ئومۇمىي مەقسەتلىرىنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

1.دىنىنى قوغداش:

دىنىنى قوغداش پرىنسىپال مەسىلىلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى، دىنىنى قوغداشنىڭ مەنىسى ھاياتلىقتا دىنىنىڭ ئاساسلىرى ۋە ئەھكاملىرىنى مۇقىملاشتۇرۇشتۇر. ئىسلام ئاساسلىرى، شوئارلىرى، پرىنسىپلىرى ۋە قىممەت-قاراشلىرىنى بەرپا قىلىش، ئەھكاملىرى ۋە تەلىماتلىرىنى ھىمايە قىلىشتۇر. ئىسلام ئەقىدىلىرى، ئىبادەتلىرى، شەرىئەتلىرى ۋە ئەخلاق پرىنسىپلىرى دىنىنى قوغدايدۇ.

توغرا دىن ئىنسانلار ئۈچۈن زۆرۈر مەنپەئەتتۇر، چۈنكى ئۇ ئىنساننىڭ پەرۋەردىگارى، ئۆزى، قېرىندىشى ئىنسان، جەمئىيىتى ۋە كائىنات بىلەن بولغان ئالاقىسىنى رەتكە سېلىپ بېرىدۇ. توغرا دىن ياراتقۇچى، كائىنات، ھاياتلىق ۋە ئىنسان توغرىسىدا توغرا تەسەۋۋۇر ۋە ساغلام چۈشەنچە ئاتا قىلىدۇ. توغرا دىن ھەقىقەت، ئادالەت ۋە توغرا ياشاشنىڭ مەنبەسىدۇر.

ئاللاھ ئىسلام دىنىنى بارلىق ئىنسانىيەت ئۈچۈن «دىن» قىلىپ تاللاپ بەرگەن ۋە ئۇنى ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن ھايات يولى قىلىپ بەلگىلەپ بەرگەن:«كىم ئىسلامدىن باشقا بىر دىننى ئىزدەپ يۈرسە، ئۇنىڭ دىنى ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ھەرگىز قوبۇل قىلىنمايدۇ» (ئال ئىمران سۈرىسى، 85-ئايەت).

ئىسلام دىنى ئەقىدە، شەرىئەت، ئەخلاق ۋە تۈزۈمگە ئالاقىدار ئەھكاملىرىنى كۆپ ئايەتلەردە بايان قىلىپ بەردى. دىنىنىڭ ئىنسان نەپسىدىكى تەسىرىنى كۈچەيتىش، قەلبتە مۇستەھكەملەش، هايات ۋە جەمئىيەتتە بەرپا قىلىش ۋە زېمىندا تارقىتىش ئۈچۈن تۈرلۈك ئىبادەتلەرنى يولغا قويدى، شەكىللىرىنى بايان قىلىپ بەردى، چېرايلىق ۋە قانائەتلىنەرلىك ئۇسۇل بىلەن دەۋەت قىلىشنى پەرز قىلدى.

دىنىنى قوغداش ئۈچۈن شاھادەت سۆزىنى ئېلان قىلىش، تەۋھىدنى توغرا چۈشەندۈرۈش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، روزا تۇتۇش، ھەج قىلىش، مەسچىت سېلىش، قۇرئان ئۆگىتىش، ئىسلامنى تەشۋىق قىلىش ۋە تۈرلۈك ئورگانلارنى تەسىس قىلىش زۆرۈر.

دىنىنى ھىمايە قىلىش ئەقىدە، ئىبادەت، شەرىئەت ۋە ئەخلاقنى قوغداش ئاساسىدا بولىدۇ. شۇنداقلا دىنى ئەركىنلىككە كېپىل بولۇش ۋە دىنغا كىرىشكە مەجبۇرلىماسلىق ئاساسىدا بولىدۇ.

دىنىنى قوغداش ۋە دىنىنىڭ سالامەتلىكىگە كېپىل بولۇش ئۈچۈن، شۇنداقلا دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇز قىلماسلىقى ۋە بوزەك قىلماسلىقى ئۈچۈن ئاللاھ يولىدا كۆرەش قىلىشنى يولغا قويدى:«دىني ۋە باشقا جەھەتتىن بوزەك قىلىدىغان ھالەتنىڭ يوْز بەرمەسلىكى ۋە دىنىنىڭ ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەندەك داۋاملىشىشى ئۈچۈن تاجاۋۇزچىلارغا قارشى ئۇرۇش قىلىڭلار» (بەقەر سۈرىسى، 193-ئايەت).

دىندار بولۇش ياكى ئېتىقاد ئەركىنلىكى هاياتلىقتىن كېيىنلا ئىنساننىڭ ئەڭ مۇھىم ھوقۇقى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى دىن زۆرۈر پرىنسىپلارنىڭ ئەڭ مۇھىمى ۋە مەقسەتلەرنىڭ بىرىنچىسى. دىندار بولۇش ھوقۇقى ئەقىل ۋە پىكىرگە، ئىرادە ۋە تاللاش ئەركىنلىكىگە، شۇنداقلا شەخسى قانائەتلىنىشكە ئالاقىدار، چۈنكى ئەقىدە ئىنساننىڭ قەلبىدىن سادىر بولىدۇ، ئۇنى ئاللاھدىن باشقا ھېچقانداق بىرسى كونترول قىلالمايدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىم بىر قانچىلىغان ئايەتلەردە ئېتىقاد ئەركىنلىكىنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان، ئازدۇرۇش ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرغان.

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە كېپىل بولغان، باشقىلارنى دىنغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن زورلاشنى چەكلىگەن، باشقا دىندىكىلەر بىلەن كەڭ قورساق مۇئامىلە قىلىشنى قارار قىلغان.

2.جاننى ھىمايە قىلىش:

جاننى ھىمايە قىلىشنىڭ مەنىسى ئىنساننىڭ ياشاش ھەققى، سالامەتلىكىنى ئاسراش ھەققى ۋە ئىززەت-ھۆرمىتىنى قوغداش ھەققىگە رىئايە قىلىشتۇر. ئۇ ئىنساننى ھەر تەرەپتىن ھىمايە قىلىشنى ۋە ئۇنىڭ سالامەتلىكى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن توي قىلىش، پەرزەنت كۆرۈش، تەربىيىلەش، ھالال يوللاردىن پۇل تېپىش ۋە پۇلنى توغرا يوللارغا سەرپ قىلىش يولغا قويۇلغان.

شەرىئەت جاننى قوغداش ئۈچۈن يولسىز ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە چىرايىنى سەتلەشتۈرۈۋېتىشنى ھارام قىلغان، ئىنساننى كىلونلاش ۋە گېن بىلەن ئوينىشىشنى چەكلىگەن، ئورۇنسىز ئادەم ئۆلتۈرسە قىساس ئېلىشنى پەرز دەپ بەلگىلىگەن.

شەرىئەت جاننى ساقلاش ئۈچۈن پايدىلىق ۋە پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلغان، نىجىس ۋە زىيانلىق نەرسىلەرنى ھارام قىلغان. بەدەننىڭ سالامەتلىكىنى ئاشۇرىدىغان نەرسىلەرگە قىزىقتۇرغان ۋە بەدەننىڭ كېسەل ياكى ھالاك بولىشىغا سەۋەب بولىدىغان نەرسىلەردىن ئاگاھلاندۇرغان.

دېمەك، ياشاش ھەققى ئىنساننىڭ ئەڭ ئاساسلىق ھوقۇقى، ھاياتلىق بولسا باشقا ھوقۇقلار تېپىلىدۇ، ھاياتلىق بولمىسا باشقا ھوقۇقلار يوققا چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھايات ياشاش ھوقۇقى ئىسلامدا مۇقەددەس ۋە مۇھتەرەم ھوقۇق بولۇپ، ئۇنى قوغداش ۋە ئاسراش ۋاجىپ، تاجاۋۇز قىلىش ھارام: «ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلماننىڭ قېنى، مال-مۈلكى ۋە ئابرۇيىغا چېقىلىشى ھارامدۇر» (مۇسلىم رىۋايىتى). رەسۇلۇللاھ يەنە:«قانلىرىڭلار، مال-مۈلۈكىڭلار ۋە ئابرۇيىڭلارغا چېقىلىش ھارام» دېگەن (بۇخارى رىۋايىتى).

ھايات ياشاش ھەققى ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن كېپىللىككە ئېرىشكەن ھوقۇق مەسىلىسى، بۇنى ھەر تەرەپنىڭ ھىمايە قىلىشى ۋاجىپ. شۇنداقلا يېمەك-ئىچمەك، دورا ۋە خاتىرجەملىكنى تولۇقلاپ بېرىشى ۋاجىپ. شەرىئەت شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنساننى ئۆلتۈرۈشنى كەسكىن دەلىللىرى بىلەن ھارام قىلىپ چەكلىگەن. قاتىللىق قىلغان بولسا قىساس ئېلىشنى پەرز قىلغان.

شەرىئەت جاننى ھىمايە قىلىش يولىدا تۆرەلمىنى چۈشۈرۈۋېتىشنى، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشنى ئىنسانغا تاجاۋۇز قىلغانلىق سۈپىتى بىلەن هارام قىلغان. شەرىئەت كۆرسىتىپ بەرگەن ھالەتلەردىن باشقا ئەھۋاللاردا يولسىز ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ:«ئىككى مۇسۇلمان قوراللىق تۇتۇشۇپ قالسا، ئۆلتۈرگۈچى ۋە ئۆلتۈرۈلگۈچى ھەر ئىككىلىسى دوزاخقا كىرىدۇ» دېگەن (بۇخارى رىۋايىتى).

ئىنساني مۇئامىلىدىكى ئىسلامنىڭ مېتودى كىشىلەرنى دىن ۋە ئەقىدە جەھەتتىن پەرقلەندۇرۇپ قارىمايدۇ. ئىنساننىڭ ھۆرمىتىنى قوغداشمۇ ئىنساننى قوغدىغانلىق قاتارىغا كىرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام شەرىئىتى بارلىق كىشىلەرگە ئادالەتنى تۇرغۇزۇشنى پەرز قىلغان، زۇلۇمنى كىمدىن يۈز بېرىشىدىن قەتئىينەزەر چەكلىگەن. قان، بەدەن، ئابروي ۋە مال-مۈلۈكنى ھىمايە قىلغان. دۈشمەن بىلەن بولسىمۇ ۋە باشقا دىندىكى كىشىلەر بىلەن بولسىمۇ ئىنساپ بىلەن ئادىل مۇئامىلە قىلىشقا بۇيرۇغان:«ئى مۆمىنلەر! پەقەت ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈن ھەقىقەتنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئادىللىق بىلەن گۇۋاھلىق بېرىڭلار، بىرەر قەۋمگە ئۆچمەنلىكىڭلار ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشقا سەۋەب بولمىسۇن، ئادىل بولۇڭلار، ئادىللىق تەقۋادارلىققا ئەڭ يېقىندۇر، ئاللاھدىن قورقۇڭلار، ئاللاھ قىلمىشىڭلاردىن خەۋەرداردۇر» (مائىدە سۈرىسى، 8 -ئايەت).

رەسۇلۇللاھ:«كىم كېلىشىم تۈزگەن (تىنچلىق دىپلومات ئورناتقان) كىشىگە زۇلۇم قىلسا ياكى ھەققىنى كېمەيتىپ قويسا ياكى ئۇنى كۈچى يەتمەيدىغان ئىشقا سالسا، ياكى ئۇنىڭ بىر نەرسىسىنى ئورۇنسىز ئېلىۋالسا، مەن ئۇ ئادەم بىلەن قىيامەت كۈنى مۇنازىرلىشىمەن» دېگەن (ئەبۇداۋۇد رىۋايىتى).

3.ئەقىلنى ھىمايە قىلىش:

ئەقىل ئىنساندىكى ئەڭ ئۇلۇغ نەرسە ۋە ئىنساننى باشقا نەرسىلەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ئالاھىدە سۈپەتتۇر. ئەقىل مەسئۇلىيەتكە تارتىلىشنىڭ بەلگىسى، ئۆزى ۋە كائىنات بىلەن مۇئامىلە قىلىشنىڭ تۈگىنى. شۇڭا ئىنسان ئەقلىنى ھىمايە قىلىش، تەرەققى قىلدۇرۇش، ئۇنى زىيانلىنىش، بۇزۇلۇش ۋە ھالاكەتكە ئۇچرىتىدىغان ئىشلاردىن ئاسرىشى لازىم. ئەقىلنى نادانلاشتۇرۇش ۋە ساۋاتسىزلاشتۇرۇشتىن، شۇنداقلا ئەقىلنى زەھەرلەيدىغان ئىدىيە ۋە مىڭە يۇيۇش ھەرىكەتلىرىدىن قوغداش كېرەك.

شەرىئەت بۇنىڭ ئۈچۈن بىر تۈرلۈك ئەھكاملارنى يولغا قويغان. مەسىلەن، كائىنات كۆرۈنۈشلىرى، ھاياتلىق ۋە ئىنساننىڭ ئەھۋاللىرى توغرىسىدا مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش ۋە تەپەككۇر قىلىشقا بۇيرۇغان.

ئەقىلنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ھاراق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا مەس قىلىدىغان نەرسىلەرنى ھارام قىلغان ۋە ئۇلارغا دۇنيا-ئاخىرەتتە جازا بېكىتكەن. خۇرابىي ۋە باشقا روھسىزلاندۇرىدىغان نەرسىلەرنىمۇ ھارام قىلغان. ئەقىلنى خامۇش قىلىدىغان ياكى دۆتلەشتۈرىدىغان جىنكەشلىك، داخانلىق ۋە خۇراپاتنى ھارام قىلغان، تەپەككۇر قىلىشقا توسالغۇ بولىدىغان ئىشلارنى چەكلىگەن، كېچىسى ئارام ئالماسلىقتىن ۋە ۋاقىتنى زايە قىلىشتىن توسقان. شۇنداقلا نادانلىق ۋە ساۋاتسىزلىقنى ئەيىبلەپ، بىلىم-مەرىپەت ئېلىشقا بۇيرۇغان ۋە قىزىقتۇرغان.

شۇنداقلا ئىنسانىنىڭ ساغلام تەپەككۇرىنى تەشۋىشكە سالىدىغان ۋە زېھنىي ئىقتىدارىنى كېرەكسىز قىلىپ قويىدىغان ھەر قانداق نەرسىلەرنى ھارام قىلغان. ئەقىلنىڭ رولىنى بىكار قىلىپ تاشلاش، ئەقىل ئۈچۈن قىلىنغان ئەڭ چوڭ جىنايەت سانىلىدۇ، چۈنكى ئەقىل مۇلاھىزە قىلىش، تەپەككۇر قىلىش، پەرقلەندۈرۈش، ۋەھىينىڭ كۆرسەتمىسى سايىسىدا ئىلغار يوللارنى ۋە ئەۋزەل چارىلەرنى تېپىپ چىقىش ئۈچۈن يارىتىلغان مەخلۇق.

ئەقىلنى ئىشلىتىش ۋە قوغداشقا دەۋەت قىلىش بولسا ئەمەلىيەتتە دىنىي، ئىجتىمائىي ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن ئەڭ ئىلغار ۋەزىيەتلەرنى بەرپا قىلىشقا چاقىرىشتۇر. بۇ خىل ئىلغار ۋەزىيەتلەرنى شەكىللەندۈرۈش بولسا پىلان تۈزەلەيدىغان، مېتودلارنى ئۆلچەملەشتۈرەلەيدىغان، باسقۇچلارنى بەلگىلىيەلەيدىغان، توسالغۇلارنى ئايرىپ بېرەلەيدىغان، بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ۋە ئۆزلۈكسىز ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان، توغرا تەپەككۇر قىلالايدىغان، چارە-تەدبىر قوللىنالايدىغان ئەقىل بىلەن ھاسىل بولىدۇ.

ئەقىلنىڭ ھوقۇقى تەپەككۇر قىلىشقا چېتىشلىق، ئىسلام دىنى تەپەككۇر قىلىشنى پەرز دەپ قارىغان. كائىنات ۋە ھاياتلىق توغرىسىدا تەپەككۇر قىلىشقا قىزىقتۇرغان، ئېتىقاد ۋە دىندار بولۇش ھەققىنى بەرگەن. شۇنداقلا ھەقىقەتلەرنى ئېچىش، كائىناتنىڭ سىرلىرىنى بىلىش ۋە تۈرلۈك بايلىقلىرىدىن پايدىلىنىشقا چاقىرغان.

ئىسلام دىنى پىكىر ئەركىنلىكىنى كەڭرى ئاچقان بولۇپ، ئالىملارغا دىن ۋە دۇنيا ئىشلىرىدا ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىش

ھەققىنى مۇقەررەرلەشتۈرگەن. ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇش، يامان ئىشلاردىن توسۇش، ھاكىملارنى كۆزىتىش، سىياسى قارارلاردا مەسلىھەت بېرىش ئارقىلىق ئورتاقلىششىمۇ شۇنىڭ قاتارىغا تەۋەدۇر.

4. ئابروي، نەسىل ۋە نەسەبنى قوغداش:

نەسىلنى قوغداش ئىنسان تۈرىنى ھىمايە قىلىش ئارقىلىق بولىدۇ. نەسەبنى قوغداش شەرئى نىكاھ ئاساسىدا پەرزەنتلەرنىڭ نەسەبلىرىنى ھىمايە قىلىش ئارقىلىق بولىدۇ.

ئابروينى قوغداش ئىپپەتلىك بولۇش، ھۆرمىتىنى قوغداش ۋە باشقىلارنىڭ ھۆرمىتىگە چېقىلماسلىق ئاساسىدا بولىدۇ.

نەسلىنى ھىمايە قىلىش ئائىلىنى ھىمايە قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئائىلىنى ھىمايە قىلىش ئاياللار ھوقۇقىنى كۈچلەندۈرىدۇ، جەمئىيەت ۋە ئۈممەتنىڭ كەلگۈسى بولغان پەرزەنتلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنىمۇ مۇستەھكەملەيدۇ.

ئىنساننىڭ ھۆرمىتى ۋە ھوقۇقىنى ھىمايە قىلىش ئابروينى قوغدىغانلىقنىڭ قاتارىدىن سانىلىدۇ.

شەرىئەت نەسىل، نەسەب ۋە ئابروينى قوغداش ئۈچۈن بىر بۆلەك ھۆكۈملەرنى يولغا قويغان. مەسىلەن، توي قىلىشقا ۋە نىكاھ ئاساسىدا پەرزەنت كۆرۈشكە قىزىقتۇرغان.

زىنانى ھارام قىلغان ۋە ئۇلارغا جازا بېكىتكەن. ئابرويغا تۆھمەت قىلغانلارغا ئېغىر جازا بەلگىلىگەن. يات ئاياللار بىلەن ئادەم يوق يالغۇز ئورۇنلاردا بىرگە تۇرۇشتىن، ئاياللارنىڭ يېرىم يالىڭاچ ياسىنىشىدىن ۋە شەھۋەت كۆزى بىلەن قاراشتىن توسقان. ئوخشاش جىنسلىقلارنىڭ جىنسى تەلىپىنى ئۆز-ئارا قاندۇرۇشىنى ھارام قىلغان. يالىڭاچ سۈرەتلەر ۋە جىنسى فىلىملەرنى كۆرۈشنى ھارام قىلغان.

ئېسىل ئەخلاق ۋە ئالى نەمۇنىلەرگە ئېسىلىشقا بۇيرۇغان، رەزىل، پاھىشە ۋە يامان ئىشلاردىن توسقان.

بالا بېقىۋېلىشنى ھارام قىلغان، چۈنكى ئۇ بالىنىڭ ۋە دادىنىڭ نەسىبىگە تاجاۋۇز قىلغانلىق ۋە ئىنسانىنىڭ ھەقىقى قېنىنى ئوغرىغانلىقتۇر.

نەسلنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئەرلەرنىڭ ئۆزىنى پىچىۋېتىشىنى ھارام قىلغاندەك، تۇغۇت چەكلەشنىمۇ ھارام قىلغان.

ئابروي ۋە نەسلنى تېخىمۇ قوغداش ئۈچۈن ئېنىق پاكىت بولماي، شۈبھە ۋە گۇمان بولۇپ قالسا جازا بەرمەسلىككە تەشەببۇس قىلغان. رەسۇلۇللاھ:«مۇمىكىن قەدەر مۇسۇلمانلاردىن جازالارنى توسۇپ قېلىڭلار، ئەگەر جازالىماي قويۇپ بېرىش پۇرسىتى بولسا قويۇپ بېرىڭلار، چۈنكى ھاكىمنىڭ كەچۈرۈۋېتىپ خاتالاشقىنى جازالاپ خاتالاشقىنىدىن ياخشىدۇر»دېگەن(تىرمىزى رىۋايىتى).

5.مال-مۈلۈكنى قوغداش:

مال-دۇنيا جاننىڭ بىر تۇغقىنى ۋە ئىشلارنىڭ ئاساسى. ئۇ كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى خاتىرجەم قىلىدىغان، مەنپەئەت ئالماشتۇرىدىغان ۋە ھاياتنىڭ تۈرلۈك تەرەپلىرىدىن پايدىلىنىشقا ياردەم بېرىدىغان ئاساسلىق ۋاستىدۇر. مال-مۈلۈكنى قوغداش ئىقتىسادى گۈللىنىشنىڭ شەرتىدۇر، شۇنىڭ ئۈچۈن مال-مۈلۈك زۆرۈر مەنپەئەتتۇر.

ئىسلام دىنى شەخسى ئىگىلىدارچىلىقنى يولغا قويغان ۋە قوغدىغان، پۇل تېپىش ئۈچۈن تۈرلۈك يوللارنى ئېچىپ بەرگەن، تاپقاندىن كېيىن ئۇنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن كۆپلىگەن ھۆكۈملەرنى يولغا قويغان. ئىقتىساد ئىگىلىكىنى ھىمايە قىلىش، قاقتى-سوقتى قىلىشتىن ساقلاش، ئۇنى توغرا يوللار بىلەن تەرەققى قىلدۇرۇشقا ھەرىكەت قىلىش ئارقىلىق ئىشقا ئاشىدۇ. شەرىئەت بۇ مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن بىر بۆلەك ھۆكۈملەرنى يولغا قويغان. مەسىلەن، خىزمەت قىلىش ۋە ھالال يول ئارقىلىق پۇل تېپىشقا قىزىقتۇرغان. بېخىللىق ۋە تىلەمچىلىكنى ھارام قىلغان.

شەرىئەت مال-مۈلكنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن ئوغرىلىق، پارىخورلۇق، جازانە، مونوپول قىلىۋېلىش ۋە قىمارنى ھارام قىلغان. چۈنكى بۇ ئىشلار باشقىلارنىڭ مال-مۈلكىنى ھەقسىز يەۋالغانلىق ھېسابلىنىدۇ. باشقىلارنىڭ مال-مۈلكىنى ھەقسىز ئېلىۋالغان ياكى بۇزۇۋەتكەن كىشىلەر گۇناھكار سانىلىدۇ. تاجاۋۇز قىلغان ياكى بۇزۇۋەتكەن بولسا تۆلەپ بېرىشنى يولغا قويغان.

شەرىئەت قاقاس ئۆلۈك زېمىنلارنى مۇنبەتلەشتۈرۈش، تېرىلغۇ ۋە كۆچەتلەر بىلەن گۈللەندۈرۈشكە قىزىقتۇرغان.

ئىقتىسادنى تەرەققى قىلدۇرۇش، خىزمەت پۇرسەتلىرىنى تولۇقلاپ بېرىش، ئىشسىزلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئىشسىزلىق سەۋەبلىرىدىن بۇزغۇنچىلىق ۋە بۇرۇلۇشنىڭ ۋاستىلىرىنى توسۇش ئۈچۈن سانائەت، تېخنىكا، ھۈنەر-كەسىپ بەرپا قىلىشقا قىزىقتۇرغان. زاكات، سەدىقە، ئىئانە ۋە خەير-ئېھساننى يولغا قويغان.

دېمەك، زۆرۈر مەقسەتلەر ھايات ئىشلىرىنىڭ داۋاملىشىشى ۋە تۇرمۇش تۈزۈملىرىنىڭ مۇقىم بولىشى ئۈچۈن زۆرۈر. شۇڭا بۇ مەقسەتلەرنى قوغداش، ئاسراش ۋە ھەر تەرەپتىن رىئايە قىلىش ۋاجىپ.

ئىسلام دىنى مال-مۈلك توغرىسىدا:«ياخشى مال-دۇنيا ياخشى ئادەم ئۈچۈن نېمىدىگەن ياخشى نەرسە-ھە» دېگەن قائىدىنى بېكىتكەن. كىشىلەر ئارىسىدا توغرا مۇئامىلە قىلىش ۋە سودا سېتىقنىڭ ساغلام قائىدىلىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن.

شۇنىڭ قاتارىدا ھالال، مۇباھ سودا سېتىق ۋە ئالماشتۇرۇش ئىشلىرىنى يولغا قويۇپ بەرگەن، خاتا ۋە زىيانلىق سودا سېتىقلارنى چەكلىگەن.

ئىسلامدا ئىقتىساد ئەھكاملىرى بىلەن گۈزەل ئەخلاقلار بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدۇ.

ئىككىنچى: ئېھتىياج مەقسەتلىرى:

شەرىئەت يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك زۆرۈر ئالى مەقسەتلەرنى ھىمايە قىلىش بىلەن كۇپايىلىنىپ قالماستىن، مەنپەئەتنى چوڭ-كىچىك بارلىق تۈرلىرىدە ھىمايە قىلغان. بۇنىڭ قاتارىدىن ئېھتىياج ۋە تولۇقلىما خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەردۇر.

ئېھتىياج مەقسەتلىرى دېگەن:ھاجەت تەلەپ قىلىۋاتقان مەقسەتلەردۇر. ھاجەت مەقسەتلىرى زۆرۈرىيەت دەرىجىسىگە بارمايدىغان، بىراق كىشىلەر ئېھتىياج بولىدىغان مەنپەئەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. بۇ مەقسەتلەر ھايات ئۈچۈن بەك زۆرۈر ئورۇندا تۇرمايدۇ، بۇ مەقسەتلەر بولمىسا ھايات توختاپ قالمايدۇ. بىراق بۇ مەقسەتلەرگە ئېھتىياج تېپىلىدۇ، يوق بولۇپ قالسا جاپا-مۇشەققەت تۇغۇلىدۇ.

مەسىلەن، ئىبادەتلەرنىڭ تەپسىلاتى، مىقدارى ۋە شەكىللىرىنى بەلگىلەش دىننى ھىمايە قىلغانلىقتۇر، چۈنكى تەپسىلاتى ئېنىق بولمىسا ئېنىقسىزلىق پەيدا بولۇپ، نەپسى خاھىش، ھورۇنلۇق قىلىش ۋە سۇسلۇق قىلىش ئالدىدا يول ئېچىلىپ كېتىدۇ. شۇڭا ئىبادەتنى قوغداش ئۈچۈن تەپسىلاتى، شەرتلىرى، مىقدارلىرى ۋە شەكىللىرىنى بەلگىلەش لازىم بولغان.

شۇنداقلا سودا-سېتىق ۋە ئىجارە مۇئامىللىرىنىڭ يولغا قويۇلىشى، كېسەل بولۇپ قالغان ۋە سەپەر قىلغاندا نامازنى قەسىر قىلىپ ۋە جۇغلاپ ئوقۇش رۇخسىتى، روزا تۇتماي كېيىن قازاسىنى قىلىش رۇخسىتىگە ئىنساننىڭ ئېھتىياجى تېپىلىدۇ.

ئېھتىياج سەۋەبىدىن ئالدىن زاكالەت بېرىش سودىسى، يوق نەرسىنى ياساپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش سودىسى، مۇزارىبە (بىرسى پۇل يەنە بىرسى كۈچ چىقىرىپ شېرىكلىشىش) سودىسى، ھۈنەرۋەنلەر بۇزۇۋەتكەن نەرسىلەرنى تۆلىتىش... دېگەندەك ئىشلارنى دۇرۇس قىلغان. بۇ ئېھتىياجلارنى تاشلاپ قويۇش ئىنسانىنىڭ ھالاك بولۇشىغا ئېلىپ بارمايدۇ، بىراق زىيان، مۇشەققەت ۋە سىقىنچىلىققا سەۋەب بولىدۇ. قىيىنچىلىق ۋە مۇشەققەت يۈز بەرگەندە رۇخسەتنى يولغا قويۇش ئاللاھنىڭ ھېكمىتىدۇر. مۇشۇ ۋەجىدىن ئالىملار ئىسلام شەرىئىتىدىكى چوڭ قائىدىلەرنىڭ بىرى بولغان: "مۇشەققەت ئاسانلىقنى تۇغدۇرىدۇ"، "ئىش تارايسا كېڭىيىدۇ" دېگەن قائىدىلەرنى مۇقەررەرلەشتۈرگەن.

شەرىئەت دىننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ قىيىنچىلىق يۈز بەرگەندە يەڭگىللىتىش ئەھكاملىرىنى يولغا قويغان. مەسىلەن، مەجبۇرلانغاندا كۇپرى سۆزىنى سۆزلىسە گۇناھكار بولمايدۇ، نامازنى نورمال ئادا قىلىشتىن توسالغۇغا ئۇچرىغاندا مۇمكىن بولغان قايسى شەكىلدە ئادا قىلسا بولىدۇ.

ئېھتىياج مەقسىتىدە جاننى ساقلاش ھەققىدە پاك ياخشى يېمەك-ئىچمەك بىلەن بەھرىمەن بولۇش، ئۆيلەرنى ئېھتىياجىغا قارىتا چوڭ سېلىش ۋە ئۆلۈمدىن تۆۋەن دەرىجىلىك قىساسلارنىڭ يولغا قويۇلىشى مۇشۇ قاتارغا تەۋە.

نەسىل، نەسەپ ۋە ئابرويىنى قوغداشنىڭ قاتارىدىن ئائىلە ھاياتىنى مۇستەھكەم ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەت ئاساسىدا شەكىللەندۈرۈش ۋە زىنانىڭ سەۋەبلىرىنى ھارام قىلىشتۇر،

چۈنكى شەرىئەت بەلگىلىگەن ئائىلە ئەھكاملىرى تەسىرگە ئۇچرىسا نەسىل، نەسەپ ۋە ئابرويغا تەسىر يېتىدۇ.

مەس قىلىدىغان نەرسىلەرنى ھارام قىلىش ۋە جازا بېكىتىش، شۇنداقلا سېھىرگەرلىك، داخانلىق ۋە جىنكەشلىكنى ھارام قىلىش ئارقىلىق ئەقىلنى زۆرۈرىيەت جەھەتتىن ھىمايە قىلىش ھاسىل بولسا، ئەقىلنى ئېھتىياج جەھەتتىن ھىمايە قىلىش بىلىم-مەرىپەت ئېلىش، تەپەككۇر قىلىش ۋە بىلىمسىزلىكتىن قۇتۇلۇش ئارقىلىق بولىدۇ.

مال-مۈلۈكنى ھىمايە قىلىش ئىگىدارچىلىق دائىرىسىنى كېڭەيتىش، مۇباھ خاراكتېرىدىكى ئېلىم-سېتىمنىڭ كەڭىرلىكىدە نامايان بولىدۇ. شۇنداقلا ئىسراپ قىلىشنىڭ ھاراملىقىدا، كىچىك ۋە ئەقىلسىزلەرگە چەكلىمە قويۇشتا كۆرۈنىدۇ.

ئۈچىنچى: گۈزەللەشتۈرۈش مەقسەتلىرى:

زۆرۈرىيەت ياكى ئېھتىياج دائىرىسىگە تەۋە بولمىغان ھەر قانداق مەنپەئەت گۈزەللەشتۈرۈش ياكى تولۇقلاش مەقسەتلىرىگە تەۋە بولىدۇ. بۇ مەقسەت ھاياتنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرىدۇ ۋە گۈزەللەشتۈرىدۇ. بۇ مەقسەتلەر ئارقىلىق ئۈممەتنىڭ ئومۇمى تۈزۈمى مۇكەممەللىشىپ، خاتىرجەم ياشايدۇ. دېمەك، شەرىئەت مەنپەئەتلەرنى بارلىق سەۋىيىسى بويىچە ھىمايە قىلىش ئۈچۈن كەلگەن. گۈزەللەشتۈرۈشكە ئالاقىدار مەقسەتلەر ۋاجىب، سۈننەت، مۇباھ، مەكرۇھ ۋە ھارام دېگەن تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

مەسىلەن، نەپلە ئىبادەت، مۇئامىلىگە ئالاقىدار ئەدەب-ئەخلاق، ئىسىل ئادەتلەر، مەكروھ ۋە مەنىسىز ئىشلاردىن ساقلىنىش، ئىسراپ قىلماي چىرايلىق ياسىنىش، ئەتىر ئىشلىتىش، ئەۋرەتنى يۆگەش، نىجىس نەرسىلەرنى ئېلىپ سىپتىشتىن توسۇش...دېگەنگە ئوخشاش ئىشلار.

گۈزەللەشتۈرۈش ياكى تولۇقلاش مەقسەتلىرى زۆرۈرىيەت ۋە ھاجەت مەقسەتلىرىگە خىزمەت قىلىدۇ، ئۇنى كۈچلەندۈرىدۇ، مۇسۇلمانلارنىڭ مەدەنىيىتىنى كامالەتكە ئېرىشتۈرىدۇ ۋە مۇسۇلمانلارنى گۈزەل شەكىلدە تونۇشتۇرىدۇ.

بۇ ئۈچ تۈرلۈك مەقسەتلەر بىر-بىرى بىلەن چىتىشلىق بولۇپ، بىر-بىرىگە خىزمەت قىلىدۇ. بۇ ئۈچ تۈرلۈك مەقسەتلەرنىڭ تولۇقلايدىغان مەقسەتلىرى بار بولۇپ، ئۈممەتنىڭ ئەقىدە، ئىبادەت، قانۇن، ئەخلاق ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىغا ھەسسە قوشۇشنى نىشان قىلىدۇ.

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ باشقا تۈرلىرى

ئىسلام شەرىئىتى ئاللاھ تەرەپتىن كەلگەنلىكى ئۈچۈن خاتالىقتىن پاك، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ كۆرسەتمىلىرى ئىختىلاپتىن خالى هالدا بىرلىك ۋە بىر-بىرى بىلەن ئۇيغۇنلۇق سۈپىتىگە ئىگە. بۇ شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى بىر خىل دەرىجىدە ئەمەس. شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرىسى "زۆرۈر دەرىجىدىكى مەقسەتلەر"، ئاندىن "ئېهتىياج خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەر"، ئاندىن "تولۇقلىما ۋە گۈزەللەشتۈرىدىغان مەقسەتلەر"دىن ئىبارەت. مەقسەتلەر يۇقىرىقىدەك تۈرگەن بۆلەنسىمۇ هەممىسى ئاخىرى بېرىپ زۆرۈر مەقسەتلەرنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا يۈزلىنىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى هەققىدە ئىزدەنگەن ئالىملار شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى تۈرلۈك ئېتىبارلار بىلەن بىر قانچە تۈرگە بۆلگەن، ئاتالغۇلارنى ئىجات قىلغان، شۇنىڭ ئۈچۈن شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى هەققىدە كەلگەن تۈرلەر ۋە تارماقلار مەشهۇر بولسىمۇ، بىراق ئالىملارنىڭ ئىجتىهادىدىن ئىبارەت. شۇڭا كېيىن كەلگەن ئالىملار ۋە هازىرقى زامان ئالىملىرى بۇ ساهەنىڭ تەقەززالىرى ۋە يېڭىلىقلىرى هەققىدە ئىجتىهاد ئېلىپ بارسا بولىدۇ. شەرىئەت مەقسەتلىرى يۇقىرىقى ئۈچ تۈرلۈك تەقسىماتتىن باشقا تۆۋەندىكىدەك تۈرلەرگە بۆلۈنگەن.

1.مەقسەتلەر ئىسپاتلىنىش جەھەتتىن ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

شەرىئەتنىڭ بەزى مەقسەتلىرى ئېنىق دەلىل بىلەن ئىسپاتلىنىدۇ، بەزىسى ئىشارەت يولى ئارقىلىق ئىسپاتلىنىدۇ، يەنە بەزىسىگە ئىشارەتمۇ قىلىنمايدۇ، بىراق ئىشارەت قىلىنمىغان بولسىمۇ كۆپلىگەن ئەھكاملاردا ئىزچىل داۋاملىشىپ كېلىدۇ. مەقسەتلەر ئالىملارنىڭ كۆز-قارىشىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن ئۇقۇمىنىڭ ئاشكارا ياكى مەخپىي بولۇشىغا قاراپ كەسكىن، ئېھتىمالى ۋە يەنە خىيالى دەپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

(1).كەسكىن مەقسەتلەر:

ئۇ كۆپلىگەن دەلىللەرنىڭ ئېنىق كۆرسەتمىسىگە ئاساسەن ئادەمنىڭ كاللىسىدا كەسكىنلىكنى پەيدا قىلىدىغان مەقسەتلەردۇر. مەسىلەن، شەرىئەتنىڭ ئاسانلىقى، بەك ئېغىرچىلىقنىڭ كۆتۈرۈۋېتىلىدىغانلىق مەقسىتىگە ئوخشاش. بۇ مەقسەت شەرىئەتنىڭ كەسكىن ۋە ئېنىق مەقسەتلىرىنىڭ قاتارىدىن، چۈنكى كۆپلىگەن دەلىللەر شۇنى ئىپادىلەپ كەلگەن.

قىساس ئېلىشنىڭ ھېكمىتى ھاياتلىقنى ساقلاش ئىكەنلىكىمۇ ئېنىق مەقسەت.نامازنىڭ ئىنسانىنى ناچار ۋە چەكلەنگەن ئىشلاردىن توسۇپ قالالايدىغانلىقىمۇ كەسكىن مەقسەت. بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەتلەر ياكى پرىنسىپال ئومۇمى مەقسەتلەر كەسكىن مەقسەتلەرنىڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

(2).كۈچلۈك ئېھتىماللىققا ئىگە مەقسەتلەر:

ئۇ كۈچلۈك ئېھتىماللىق ئاساسىدا بىلىنىدىغان مەقسەتلەر. بۇ مەقسەتلەرنىڭ كەسكىنلىكىنى ئىپادىلەيدىغانلىق توغرىسىدا دەلىل كەلمىگەن، بىراق بۇ مەقسەتلەرنىڭ كۆپىنچىسى شەرىئەتنىڭ ئەھكاملارنى يولغا قويۇشتىكى ئىش-ھەرىكەتلىرىنى تەتقىق قىلىشتىن چۈشىنىلگەن بولىدۇ. بىر مەقسەتنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش ئۈچۈن كۆپلىگەن ھۆكۈملەرنىڭ كېلىشى ئاشۇ مەقسەتنىڭ شەرىئەتنىڭ مەقسىتى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

مەسىلەن، شەرىئەت يېمەكلىكتە مونوپول قىلىشنى توسقان ۋە مال-مۈلۈكنى تىجارەتكە سالماي بېسىپ يېتىشتىن چەكلىگەن. تىجارەتنى يولغا قويغان، ئۇنىڭغا قىزىقتۇرغان، نەرسە كېرەك ئالماشتۇرۇش سودىلىرىنى ئاسانلاشتۇرغان ۋە نەپىقە بېرىشكە قىزىقتۇرغان. يۇقىرىقى بۇ ھۆكۈملەرنىڭ ھەممىسى مال-مۈلۈكنى كەڭرى دائىرىدە راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئىقتىساد ساھەسىدىكى شەرىئەتنىڭ مەقسىتى ئىكەنلىكىگە كۈچلۈك ئېھتىمالىي ئۇقۇمنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

مەسىلەن، شەرىئەت توي قىلماقچى بولغان ئوغۇل-قىزنىڭ بىۋاستە ئۆز-ئارا تونۇشۇشقا رۇخسەت قىلغان. نىكاھتا قىز-ئوغۇلنىڭ رازىلىقىنى شەرت قىلغان، شۇنداقلا قىز تەرەپ ۋەلىيسىنىڭ قوشۇلۇشى ۋە توينى ئاشكارا قىلىشنىمۇ شەرت قىلغان. بۇنىڭغا قارايدىغان بولساق، ئەر-ئاياللىق رىشتىسىنى مۇستەھكەملەش ۋە داۋاملاشتۇرۇشنىڭ نىكاھ ئەھكاملىرىدىكى شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ بىر مەقسىتى ئىكەنلىكىگە

كۆچلۈك ئوي پىكىر ياكى كۆچلۈك ئېھتىماللىق ھاسىل بولىدۇ.

شەرىئەتتە كەلگەن كەسكىن ئەھكاملار، كۆچلۈك ئېھتىماللىققا ئىگە ئەھكاملارغا سېلىشتۇرغاندا ئاز نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ. ئەھكاملارنى چۈشىنىش ۋە ئىجتىھاد ئارقىلىق يەكۈنلەشتە كۆچلۈك ئېھتىماللىق ئېتىبارغا ئىگە. يەنى بىر قانچە خىل ئېھتىماللىقنى كۆرسىتىدىغان ھۆكۈم كۆچكە ئىگە. كۆچلۈك ئېھتىماللىق دېگەن 50% تىن يۇقىرى نىسبەتنى كۆرسىتىدۇ.

(3).خىيالى مەقسەتلەر:

بەزى ھۆججەتلەرنىڭ زاھىرىي بىر قاراشتىلا ياخشىلىق بارلىقنى كۆرسىتىدۇ. بىراق بىر ئاز مۇلاھىزە قىلغاندا، ئۇ ئىشتا مەنپەئەت يوقلىقى ياكى زىياننىڭ پايدىدىن كۆپلۈكى ئاشكارىلىنىدۇ. بۇ مەقسەت شەرىئەتتە ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. مەسىلەن، ھاراقتا ئىقتىسادى پايدا ياكى جىسمانى لەززەت بار دەپ خىيال قىلغانغا ئوخشاش. خىيالى مەنپەئەت 30% نىسبەتنى كۆرسىتىدۇ. خىيالى مەنپەئەت كەسكىن مەقسەت ياكى كۆچلۈك ئېھتىماللىققا ئىگە مەقسەتلەرگە زىت كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خىيالى مەنپەئەت رەت قىلىنىدۇ.

2.مەقسەتلەر مەسىلىنىڭ تۈگۈنىگە قاراپ ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

(1).پرىنسىپال مەقسەتلەر:

ئۇ ئۈممەتنىڭ ھەممىسىگە مۇناسىۋەتلىك مەقسەتلەردۇر. شەرىئەتتىكى بارلىق ئەھكاملار پرىنسىپال مەقسەتلەرنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشنى مەقسەت قىلىدۇ. مەسىلەن، زېمىندا ئىزباسار ۋەكىل بولۇش مەقسىتى، ئاللاھقا يالغۇز ئىبادەت قىلىش مەقسىتى، ئۈممەتنىڭ تۈزۈمىنى قوغداش مەقسىتى، ئاسانلاشتۇرۇش مەقسىتى، ئادالەتنى تەتبىقلاش، باراۋەرلىكنى يولغا قويۇش، توغرا يولدا مېڭىش، ھەمكارلىشىش ۋە كەڭ قورساق بولۇش مەقسىتى، قىممەت-قاراش ۋە گۈزەل ئەخلاقنى مۇقىملاشتۇرۇش مەقسىتى...دېگەنگە ئوخشاش. شەرىئەتنىڭ بارلىق ئەھكاملىرى مۇشۇنىڭغا ئوخشاش مەقسەتلەرنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشنى كۆزلەيدۇ.

(2).تۈر خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەر:

ئۇ ھايات ساھەلىرىدىن بىر تۈرگە خاس بولغان شەرىئەتنىڭ ئەھكاملىرىنى كۆرسىتىدىغان مەقسەتلەردۇر. ئەھكاملار تۈرلۈك بولسىمۇ شۇ تۈردىكى مەقسەتلەرنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشتا ئورتاق بولىدۇ. مەسىلەن، ئائىلە ئەھكاملىرى، شەخسى ئەھكاملار، ئىقتىسادى سودا ئەھكاملىرى، سوتقا ئالاقىدار ئەھكاملارغا ئوخشاش.

(3).تارماق مەقسەتلەر:

ئۇ خاس بەزى ئەھكاملارنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشنى نىشان قىلىدىغان مەقسەتلەر. تارماق خاس مەقسەت بەزىدە ھۆكۈمنىڭ ئىللىتى ياكى ھېكمىتى دېگەن سۆز بىلەنمۇ ئىپادىلىنىدۇ.

مەسىلەن، تاھارەتنىڭ مەقسىتى پاكىزلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش، قىمار ۋە ھاراقنى ھارام قىلىشنىڭ مەقسىتى پىتنە ۋە ئاداۋەتنىڭ سەۋەبلىرىنى يوقىتىش، توي قىلىش ئۈچۈن بىرەيلەن سۆز ئېچىپ قويغان كىشىگە سۆز ئېچىشتىن چەكلەشنىڭ مەقسىتى قېرىنداشلىقنى داۋاملاشتۇرۇش...

بۇ ئۈچ دەرىجىلىك مەقسەتلەر بىر-بىرىگە خىزمەت قىلىدۇ ۋە تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ بىر-بىرىنى تولۇقلايدۇ. چۈنكى ھەر بىر تارماق مەقسەت مۇئەييەن تۈردىكى مەقسەتنى كۈچلەندۈرىدۇ، ھەر بىر تۈردىكى مەقسەت پرىنسىپال ھالقىلىق مەقسەتنى كۈچلەندۈرىدۇ.

3. ئەسلى مەقسەتلەر:

ھاياتنى قوغدايدىغان ۋە تەرەققى قىلدۇرىدىغان مەنپەئەتلەرنىڭ بەزىسى ئاساسلىق مەسىلىلەردىن، يەنە بەزىسى ۋاسىتىلەردىن ئىبارەت.

(1).ئاساسلىق مەقسەتلەر:

ئۇ شەرئى ھۆكۈملەر نىشان قىلىپ كەلگەن مەقسەتلەردىن ئىبارەت. مەسىلەن، جاننى ساقلاش مەقسىتى، ئىجتىمائىي ئادالەت مەقسىتى، ئەر-ئاياللىق ھاياتىدىكى خاتىرجەملىك ۋە كۆيۈنۈش مەقسىتى...ئەسلى مەقسەتلەر سانىلىدۇ.

(2).ۋاستە خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەر:

ۋاستە-چارىلەر ئاساسلىق مەقسەت ئەمەس، ئاساسلىق مەقسەتكە باشلاپ بېرىش ئېتىبارى بىلەن مەنپەئەت سانىلىدۇ. ئەگەر بۇ ۋاستىلەر ۋۇجۇتقا چىقمىسا ئەسلى مەقسەتلەر ئىشقا ئاشمايدۇ ياكى تۇراقسىزلىق يۈز بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ۋاستە ئەسلى مەقسەتنىڭ ھۆكمىنى ئالىدۇ. ئەسلى مەقسەت ۋاجىپ بولسا، ۋاستە ۋاجىپ بولىدۇ. ئەسلى مەقسەت سۈننەت بولسا، ۋاستە سۈننەت بولىدۇ. ئەسلى مەقسەت ھارام بولسا، ۋاستە ھارام بولىدۇ.

مەسىلەن، نىكاھ قىلغاندا كىشىلەرنى گۇۋاھلىتىش پايدىلىق ئىش، ئۇنىڭ ئۆزى مەقسەت ئەمەس، ئۇ ئەر-ئايالىلىق ھاياتىنىڭ مۇقىملىق، خاتىرجەملىك ۋە داۋاملىشىش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ ۋە داۋالغۇش ئامىللىرىدىن ساقلاپ قالىدۇ.

شەرىئەتنىڭ ئەسلى مەقسەتلىرى: دىن، جان، ئەقىل، ئابرۇي ۋە مال-مۈلۈكنى ھىمايە قىلىش. باشقا مەقسەتلەر شۇ چوڭ زۆرۈر مەقسەتلەرنىڭ ۋاستىسى ياكى قوشۇمچە مەقسەتلەر قاتارىدىن دەپ ھېسابلىنىدۇ.

ئىسلام شەرىئىتىدىكى مەنپەئەت ئۇقۇمى

مەنپەئەت دېگەن شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە ئۇيغۇن ھالدا پايدىنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشقا مۇناسىۋەتلىكتۇر. خەلقلەردىن كۆزلەنگەن شەرىئەتنىڭ مەقسىتى دىن، جان، ئەقىل، نەسىل-ئابروي ۋە مال-مۈلكىنى قوغداشتۇر. مۇشۇ بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەتنى قوغداشقا مۇناسىۋەتلىك ھەر قانداق ئىشلار مەنپەئەت. مەنپەئەت ۋە بۇزغۇنچىلىق ئۇقۇمى قۇرئان كەرىمدە ياخشىلىق-يامانلىق، پايدا-زىيان دەپ ئىپادىلەنگەن.

مەنپەئەت دىن ياكى دۇنيالىقتا تەۋە ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەنپەئەت خەلقلەرنىڭ بۇ دۇنيادىكى ۋە ئاخىرەتتىكى مەنپەئەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەرئى مەنپەئەت ھېسسى ماددى مەنپەئەتنى ۋە روھى مەنىۋى مەنپەئەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەرئى مەنپەئەت مەنپەئەتنىڭ ئۆزىنى ۋە ۋاستىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ۋاستىلارغا نەتىجىگە يەتكۈزۈش ئېتىبارى بىلەن مەقسەتنىڭ ھۆكمى بېرىلىدۇ. زىياننى يوقىتىش ياكى ئالدىنى ئېلىشمۇ مەنپەئەت سانىلىدۇ. مەنپەئەتنى قولدىن بېرىپ قويۇش زىيان سانىلىدۇ، شۇڭا ۋاستىنى چەكلەش قائىدىسى زىياندىن ساقلىنىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان. زىيانلىق ئىشنىڭ ۋاستىسىنى چەكلىگەنلىكمۇ مەنپەئەت ھېسابلىنىدۇ.

ئەمەلىي ھاياتتا خالىس مەنپەئەت ياكى خالىس زىيانلىق ئىشلار ئاز بولىدۇ، بەلكى مەنپەئەت خاراكتېرىدىكى ئىشلار بولسا، بىر ئاز زىيىنى بىلەن بىللە بولىدۇ. قايسى بىر زىيانلىق ئىش بولسا، بىر ئاز پايدىسى بىللە بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مەنپەئەت كۆپىنچە پايدىغا ئېلىپ بارسا ياكى ئاقىۋىتى پايدىلىق بولسا مەنپەئەت دەپ ئاتىلىدۇ. زىيانلىق ئىش كۆپىنچە ئېتىبارى بىلەن ياكى ئاقىۋىتى ئېتىبارى بىلەن زىيانلىق دەپ ئاتىلىدۇ. دېمەك، مەنپەئەت كۆپىنچە تەرىپىنى ئاساس قىلىدۇ، زىيانمۇ كۆپىنچە تەرىپىنى ئاساس قىلىدۇ.

مەنپەئەت ۋە زىيانلىق ئىشلار تۈرلۈك دەرىجىلەرگە بۆلۈنىدۇ. مەنپەئەتنىڭ زۆرۈرىيەت دەرىجىسى، ئېھتىياج دەرىجىسى ۋە تولۇقلىما گۈزەللەشتۈرۈش دەرىجىسى دەيدىغان مەشھۇر ئۈچ تۈرى بار. شۇنداقلا ئومۇمى ۋە خۇسۇسىي مەنپەئەت، پرىنسىپال مەنپەئەت ۋە تارماق مەنپەئەت دەيدىغان تۈرلىرىمۇ بار.

مەنپەئەتنىڭ تۈرلىرى

1.شەرئەت ئېتىبارغا ئالغان مەنپەئەت:

ئۇ شەرئەت دەلىل كەلتۈرۈپ ئېتىبارغا ئالغان ياكى كۆرسىتىپ قويغان مەنپەئەتتۇر. ئۇنىڭ مىساللىرى بەك كۆپ بولۇپ، شەرئى دەلىل ياكى ئىجما ياكى شەرئەتنىڭ مەقسەتلىرى ۋە پرىنسىپال قائىدىلەرگە تايانغان تۇغرا ئىجتىهاد بىلەن مەنپەئەتى بايان قىلىنغان ئەھكاملارنىڭ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن:

(1). ناماز ئوقۇشنىڭ مەنپەئەتى ئاللاھنى ئەسلەش، ئۆزىنى ئىسلاھ قىلىش، ئۆزىنى مۇنكەر ئىشلاردىن ۋە چوڭ جىنايەتلەردىن توسۇش، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈشتە كۆرۈنىدۇ.

(2).زاكاتنى ئادا قىلىشنىڭ مەنپەئەتى زاكات بەرگۈچىنىڭ نەپسىنى ۋە مال-مۈلكىنى پاكلاشتا كۆرۈنىدۇ. شۇنداقلا بەركەتنى ئاشۇرىدۇ، ئەجرىنى كاتتا قىلىدۇ، جەمئىيەتتە كېيىللىك، قېرىنداشلىق ۋە تەڭپۇڭلۇقنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ.

(3).قاتىللىقنى چەكلەشنىڭ مەنپەئەتى ئىنسان جېنىنى قوغداش، ھاياتنى ھىمايە قىلىش؛ روھى، بەدىنى ۋە ئەقلى سالامەتلىكىنى ئاسراستا نامايان بولىدۇ.

(4).قازىنىڭ ئاچچىقى قاتتىق كېلىپ قالغاندا ياكى قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەندە ھۆكۈم چىقىرىشتىن توسۇشنىڭ مەنپەئەتى ئادالەتنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش ۋە ھۆكۈم چىقىرىشتا ئالدىراپ كەتمەسلىكتە كۆرۈنىدۇ.

(5).ئوغرىلىق قىلغان ئادەمنىڭ گەرچە جازالانسىمۇ ئوغرىلىغان نەرسىنىڭ قىممىتىنى قايتۇرۇپ بېرىشكە كېپىل بولىشىمۇ مەنپەئەتىنىڭ جۈملىسىدىن.

ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان مەنپەئەت شەرئى ھۆججەت ياكى ئىجما بىلەن ئىسپاتلانغاندەك، شۇنداقلا پرىنسىپال قائىدە ۋە شەرئەتنىڭ مەقسەتلىرى بىلەنمۇ ئىسپاتلىنىدۇ. مەسىلەن، ئىنسانىنى كىلونلاشنىڭ ھاراملىقى قائىدە ۋە پرىنسىپلار بىلەن ئىسپاتلانغان. پرىنسىپال قائىدىلەر ئىنسانىنىڭ دىنىنى قوغداشتا؛ ئۇنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇۋېلىشتا، چىرايىنى سەتلەشتۈرۈۋېتىشتىن ۋە ئازابلاشتىن ساقلاشتا، ئىنساني ھۆرمىتى ۋە شەخسىيىتىنى ھىمايە قىلىشتا، شۇنداقلا ئۇنىڭ سالامەتلىكى ۋە مەۋجۇتلۇقى بىلەن ئويناشماسلىقتا كۆرۈنىدۇ.

2.شەرئەت ئىناۋەتسىز دەپ بەلگىلىگەن ئىشلار:

ئۇ شەرئى دەلىل ياكى ئىجما ياكى شەرئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئارقىلىق ئىناۋەتسىزلىكى بەلگىلەنگەن ئىشلاردىن ئىبارەت. بۇ بىر بۆلەك ئىشلاردا شەكلى جەھەتتىن كۆرۈنۈشتە مەنپەئەت باردەك قىلىسىمۇ، ھېكمەت بىلەن ئىش

قىلغۇچى شەرىئەت ئىنسانلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك مەنپەئەتىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئېتىبارسىز مەسىلە دەپ بەلگىلىگەن. شۇڭا بۇ ئىشلاردا بىر ئاز پايدا بولسىمۇ، زىيانلىق ۋە بۇزغۇنچىلىق تەرىپى كۆپ بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن شەرىئەت مەسىلىنىڭ كۈچلۈك تەرىپىگە قاراپ ھۆكۈم چىقىرىپ، بۇ شەكلى مەنپەئەتنى ئىناۋەتسىز دەپ قارىغان. شەرىئەت بىكار قىلىپ تاشلىغان مەسىلە مەنپەئەتنىڭ قاتارىدىن سانالمايدۇ.

شۇنىڭغا ئاساسەن:«ئومۇمنىڭ مەنپەئەتى خۇسۇسىي مەنپەئەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ»، «ھەقىقى مەنپەئەت خىيالى مەنپەئەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ»، «كەسكىن مەنپەئەت گۇمانى مەنپەئەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ»دەيدىغان شەرئى قائىدىلەر شەكىللەنگەن. مەسىلەن،

(1). ھاراق ئىچىپ ۋە سېتىپ مەنپەئەتكە ئېرىشكىلى بولسىمۇ، بۇنىڭدىن كېلىپ چىقىدىغان زىيان پايدىدىن ئېغىر بولىدۇ، زىياننىڭ ئالدىدا بۇ پايدا يوق ھېسابتا، شۇڭا شەرىئەت كۆپ زىياننى يوقىتىش ئۈچۈن بۇ ئازغىنا پايدىنى ئىناۋەتسىز ۋە بۇزغۇنچىلىق دەپ قارىغان.

(2).مىراس مەسىلىسىدە قىزنىڭ ئوغۇل بىلەن باراۋەرلىكى ئىناۋەتسىز، تالاق قىلىش ھوقۇقىدا ئەر بىلەن ئايالنىڭ باراۋەرلىكى ئىناۋەتسىز، كۆپ پۇل تېپىش ئۈچۈن جازانە بىلەن شۇغۇللىنىپ پايدا تېپىش ئىناۋەتسىز، بۇزۇق ئاياللارنىڭ زىنا قىلىپ تاپقان پۇلى ئىناۋەتسىز، مونوپۇل

قىلىپ تاپقان پايدا باشقىلارغا كۆپ زىيان ئۇرىدىغان بولغاچقا ئىناۋەتسىز، چۈنكى شەرىئەت بۇ تۈرلەرنىڭ ھەر بىرسىدە قىسمەن مەنپەئەت بولسىمۇ زىياننىڭ كۆپلۈكىنى كۆزدە تۇتۇپ ئىناۋەتسىز دەپ ھۆكۈم قىلغان. شۇڭا بۇ تۈردىكى مەنپەئەتلەر ھەقىقى مەنپەئەت بولماستىن خىيالىي مەنپەئەتتىن ئىبارەت.

(3).ئىنساننىڭ نورمال تاقىتى يەتمەيدىغان ساۋابلىق ئىشلارغا تەكلىپ قىلىش ئىناۋەتسىز دەپ قارىلىدۇ. تاقىتى يەتمەيدىغان ئىبادەت قىلىش يەتمەيدىغان ئىبادەت قىلىش پرىنسىپىغا زىت بولۇپ، زېرىكتۈرۈشكە بەزىدە بىر پۈتۈن شەرىئەتتىن چېكىنىشكە ئېلىپ بارىدۇ، شۇنداقلا بىلىم-مەرىپەت ئېلىش، رىزىق تېپىش ۋە توغرا ئىبادەت قىلىش مەنپەئەتلىرىنى زايە قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا شەرىئەت پەرز ئىبادەتلەرنىڭ مىقدارى ۋە شەكىللىرىنى كىشىلەرنىڭ مىجەزىگە تاشلاپ قويماستىن ياكى بىدئەت پەيدا قىلىشقا يول ئېچىپ بەرمەستىن ئېنىق دەلىل بىلەن بەلگىلەپ بەرگەن.

(4). ئىمتىھاندا كۆچۈرۈش ياكى ئالدامچىلىق قىلىش ئىناۋەتسىز مەنپەئەت، چۈنكى ئۇ ئوقۇغۇچىلاردا بىلىم-ئېلىش ۋە يۇقىرى سەۋىيەلەرگە توغرا ئۇسۇللار بىلەن ئېرىشىش جەھەتتىن ھورۇن قىلىپ قويىدۇ، شۇنداقلا قابىلىيەتلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ تونۇلماسلىقىدا زۇلۇمغا سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. رەسۇلۇللاھ:«كىم ئالدامچىلىق قىلسا، مۇسۇلماننىڭ قىلىقىنى قىلغان بولمايدۇ» دېگەن (ئەھمەد رىۋايىتى).

3. مۇتلەق مەنپەئەت:

يەنى شەرىئەت ئېتىبارغا ئالغانلىق ياكى ئىناۋەتسىز قىلغانلىقىغا دەلىل كەلمىگەن مەنپەئەت:

ئۇ شەرىئەتنىڭ قائىدىلىرى، پرىنسىپلىرى ۋە مەقسەتلىرىنىڭ روھى ئاساسىدا توغرا ئىجتىهاد قىلىش ئارقىلىق هاسىل بولغان شەرئى مەنپەئەتتۇر. بۇ تۆردىكى مەنپەئەت قۇرئان كەرىم ۋە سۈننەتتىن مۇئەييەن دەلىل ئاساسىدا ئىسپاتلانمىسىمۇ، بىراق شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي قائىدىلىرى، پرىنسىپلىرى ۋە مەقسەتلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ. مەنپەئەت خاراكتېرلىك ئىش بولىدىكەن شەرىئەت تەرىپىدىن هىمايە قىلىنىدۇ.

ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق-پەزىلەت ۋە (جازا، مىراس، كاپپارەت، ئىددەت تۇتۇش دېگەندەك) ئۆلچەم بېكىتىلگەن ساھەلەردە مەنپەئەت ئاساسىدا ئىش قىلىش توغرا بولمايدۇ. بىراق ئىقتىسادى مۇئامىلە، ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي مەيدانلاردا شەرىئەتنىڭ قائىدە ۋە مەقسەتلىرىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن ھالەتتە ئىش قىلسا توغرا بولىدۇ. شۇنداقلا ئەقىدە ۋە ئىبادەتكە خىزمەت قىلىدىغان ۋاستىلاردا، بەزى بىر مۇئامىلە، پەزىلەت ۋە قىممەت-قاراشنىڭ شەكىللىرىدە مەنپەئەت ئاساسىدا ئىش ئېلىپ بارسا بولىدۇ. بۇ كۆپچىلىك ئالىملارنىڭ كۆز-قارىشى بولۇپ، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى، دەلىللىرى ۋە كۆرسەتمىلىرىگە مۇناسىپ.

مۇتلەق مەنپەئەتكە ئەمەل قىلىشنىڭ شەرتلىرى:

(1). ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش پرىنسىپىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك،

(2). دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنى باغلاش پرىنسىپىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك،

(3). شەرىئەتنىڭ ئېنىق دەلىل ياكى توغرا ئىجماغا قارشى كەلمەسلىك،

(4).شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە ئۇيغۇن كېلىش، يەنى شەرىئەتنىڭ بىرەر ئاساسى ياكى ئېنىق دەلىللىرىگە زىت كەلمەسلىك.

(5).ئۇنىڭدىن مۇھىم مەنپەئەتنىڭ قولدىن كېتىشىگە ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئېغىر زىياننىڭ پەيدا بولۇشىغا سەۋەب بولماسلىقى لازىم.

مۇتلەق مەنپەئەت شەرىئەتتە ھۆججەت سانىلىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىم ھەر قانداق چوڭ-كىچىك ياخشىلىققا بۇيرۇغان، ھەر قانداق چوڭ-كىچىك يامانلىقتىن توسقان. ياخشىلىق مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننى يوقىتىش دەپ ئېيادىلىنىدۇ. يامانلىق زىياننى پەيدا قىلىش ۋە مەنپەئەتنى چەكلەپ قويۇش دەپ ئېپادىلىنىدۇ: «كىم قىلچىلىك ياخشىلىق قىلسا، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ. كىم

قىلچىلىك يامانلىق قىلسا، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ» (زەلزەلە، 7-8-ئايەت). مانا بۇ ئايەت ھەر قانداق ھەجىمدىكى بىر مەنپەئەتنىڭ شەرىئەت تەرىپىدىن بۇيرۇلىدىغانلىقى ۋە تەلەپ قىلىنىدىغانلىقىنى ئىپادىلەيدۇ، بۇ مەنپەئەتنى قوغداش شەرىئەت بۇيىچە ئەمەل قىلغانلىق بولىدۇ. شۇنداقلا ھەر قانداق بىر ھەجىمدىكى زىياننىڭ چەكلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ، ئۇ زىياننى يوقىتىش ۋە كىشىلەرنى ئۇنىڭدىن ھىمايە قىلىش شەرىئەت بۇيىچە ئەمەل قىلغانلىقتۇر.

قۇرئان كەرىم:«ئاللاھ ئادالەتكە، ئىشلارنى پۇختا گۈزەل شەكىلدە قىلىشقا، تۇغقانلار ۋە يېتىملەرگە خەير ئېھسان قىلىشقا بۇيرۇيدۇ. قەبىھ سۆز ھەرىكەتلەردىن، يامان ئىشلاردىن ۋە زۇلۇم قىلىشتىن توسىدۇ»دەيدۇ (نەھل سۈرىسى، 90-ئايەت).

يەنە:«ياخشى ئىش قىلىڭلار، شۇنداق قىلساڭلار غەلىبە قىلىسىلەر»دەيدۇ (ھەج سۈرىسى، 77-ئايەت). مانا بۇ ئايەتلەر ھەر قانداق ياخشىلىقنى تەلەپ قىلىدۇ ۋە بۇيرۇيدۇ. ھەر قانداق يامانلىقنى ئەيىبلەيدۇ ۋە ئۇنىڭدىن توسىدۇ.

خىزىر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەقەلىكىدە خىزىرنىڭ ساق كېمىنىڭ بىر تال شالنى ئېلىۋېتىپ كېمىنى تۆشۈك قىلىپ قويۇشى، سىرتقى كۆرۈنۈشتە بۇزغۇنچىلىق ۋە تاجاۋۇزچىلىق بولسىمۇ، ماھىيەتتە مەنپەئەت ئۈچۈن قىلىنغانلىقى ئېنىق مەسىلە.

رەسۇلۇللاھ: «مەنسەپ تەلەپ قىلغان ۋە مەنسەپپەرەس ئادەمنى مەسئۇل قىلمايمىز»دېگەن(مۇسلىم رىۋايىتى). بۇ ھەدىس مەنسەپپەرەسلىك سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان زىيانىنىڭ ئالدىنى ئېلىش قائىدىسىنى بېكىتىپ بەرگەن. بىراق رەسۇلۇللاھ زىياد ئىبنى ھارىس سۇدائى دېگەن ئادەم ئۆز قەبىلىسىگە بۇرۇنقىدەك باشلىق بولۇۋېرىشنى تەلەپ قىلغاندا قوشۇلغان. دېمەك، رەسۇلۇللاھنىڭ بۇ ھەرىكىتىگە ئاساسەن ھوقۇقنى تەلەپ قىلغان ئادەم يارامىلىق بولسا، ئۇنى مەنسەپكە تەيىن قىلسا بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

دېمەك، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى بىلەن ماسلاشقان ياكى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە خىزمەت قىلىدىغان مۇتلەق مەنپەئەت ئېتىبارغا ئېلىنىدىغان مەنپەئەتتۇر. مەنپەئەت بولىدىكەن شەرىئەتنىڭ قائىدىلىرى ۋە مەقسەتلىرى بىلەن ئۇيغۇنلىشىدۇ. شەرئى دەلىل ھەقىقى مەنپەئەت بىلەن زىتلاشمايدۇ.

دېمەك، مەنپەئەت ئەھكام دەلىللىرىنىڭ چوڭ قاتارىدىن سانىلىدۇ، ئۇ مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ كۆپلىكىدە قىياستىن قېلىشمايدۇ، بەلكى قىياستىن كەڭرەك ئورۇن ئالىدۇ. مەنپەئەت شەرئى دەلىل بولۇپ، ئىللەتلىرى ۋە ئومۇمى مەقسەتلىرىگە تايىنىدۇ، شۇڭا ئۇنى ئومۇمى قىياس دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بۇ ئومۇمىي قىياس تارماق قىياس بىلەن تاكامۇللىشىدۇ.

مۇتلەق مەنپەئەتنىڭ مىساللىرى:

(1). ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى ۋە ئوسمانىنىڭ دەۋرىدە قۇرئان كەرىمنىڭ بىر كىتاب شەكلىدە پارچە يازما ماتېرىياللاردىن توپلىنىشى مەنپەئەت ئاساسىدا بولغان، بۇنى:«قۇرئاننى بىز چۈشۈردۇق، ئۇنى ئۆزىمىز قوغدايمىز»(ھىجىر سۈرىسى، 9-ئايەت) دېگەن ئومۇمى قائىدە قوللايدۇ.

(2).بىر ئادەمنى بىر قانچە ئادەم بىرلىشىپ ئۆلتۈرۈۋەتسە ياكى ئۇنىڭ بىرەر ئەزاسىنى كېسىۋەتسە، جىنايەتكە قاتناشقان ھەممىسىدىن تەڭ قىساس ئېلىنىدۇ، چۈنكى جازا جىنايەتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان. ئەگەر جىنايەتكە قاتناشقان بىر توپ ئادەم جازالانمىسا، ئۇ ئەھۋالدا بەزى جىنايەتچىلەر جازا ۋە قىساستىن قېچىپ قۇتۇلۇش ئۈچۈن كوللېكتىپ خاراكتېرلىك جىنايەت سادىر قىلىشقا باشلايدۇ. بىر ئادەمنىڭ بەدىلىگە قىساس ئېلىش ئۈچۈن بىر توپ ئادەمنى ئۆلتۈرۈش مەسىلىسى خاس دەلىل ئاساسىدا ئىسپاتلانمىغان ھۆكۈم. بۇ ھۆكۈم ئىنسانلارنىڭ جېنى، ھاياتى ۋە سالامەتلىكىنى قوغداش ئۈچۈن قىساس ئېلىش لازىم دېگەن ئومۇمىي قائىدىگە ئۇيغۇن كېلىدۇ.

(3).قاتناش ھەرىكىتىنى تەرتىپكە سېلىش، قىزىل چىراغ بېكىتىش، يول بەلگىلىرىنى قويۇش، قوش يول ياساپ چىقىش، قاتناش قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى جازالاش شەرىئەتنىڭ جان، مال-مۈلۈكنى قوغداش، ئامانلىقنى ئىشقا

ئاشۇرۇش، ئەزىيەت، ھالاكەت ۋە قورقۇنچىنى يوقىتىشتىن ئىبارەت شەرئىي مەقسەتلىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىشلار مەنپەئەت قاتارىدىن سانىلىدۇ.

(4).تويى خېتى، سودا سېتىق، ئىجارە ھۆججەتلىرىنى ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا تەستىقلىتىش ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مەنپەئەتىنى قوغدايدۇ.

(5). ئىقتىدارلىق بولسا، ۋاقتى كېلىپ قالسا چېكىنمەيدىغان بولسا، ئىسلاھ قىلىش نىيىتىدە رادىئو-تېلېۋىزور ۋە گېزىت-ژۇرنال ساھەلىرىدە خىزمەت قىلىشمۇ مەنپەئەت سانىلىدۇ.

مەنپەئەتلەرنى چۈشىنىش يوللىرى

مەنپەئەتلەر ۋە زىيانلىق ئىشلار شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ مەزمۇنىدۇر. شەرىئەت مەنپەئەت بولسا قولغا كەلتۈرۈشنى ياكى ساقلاپ قېلىشنى، زىيان بولسا يوقىتىشنى ياكى ئالدىنى ئېلىشنى تەلەپ قىلغان. زىياندىن خالى ساپ-سۈزۈك مەنپەئەتلەر ئاز بولىدۇ.

شۇڭا شەرىئەت بەندىلەرگە كۆيۈنۈپ، ئۇلارنى ئۆز خاراكتېرى بىلەن مەنپەئەت ۋە زىياننى ئايرىيالايدىغان قىلىپ ياراتقان. ئەگەر ئۇلارنىڭ خاراكتېرى تۇرلۇك ئامىللارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ بۇلغانغان بولسا، ئەقىل تۈزەش ۋە يول كۆرسىتىش رولىنى ئالىدۇ. ئەقىل ئاجىز كەلگەندە شەرىئەت ئەقىلنى توغرا ھالىتىگە قايتۇرۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

1. تەبىئىي خاراكتېر:

يەنى مەنپەئەتنى بىلىش ۋە كۈچلەندۈرۈشنىڭ بىرىنچى يولى تەبىئىي خاراكتېر.

ھەر قانداق نەرسىدە ئاللاھ ياراتقان تەبىئىي خاراكتېر تۈزۈمى بولىدۇ، تەبىئىي خاراكتېر ئۆزىگە مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننى يوقىتىش ئۈچۈن تەييارلانغان بولىدۇ.

دىنىدار بولۇشىمۇ ئىنسانىنىڭ تەبىئىتىگە ئۇيغۇن ئىش. ئىنساننىڭ ئەقلى ۋە خاراكتېرىمۇ گۈزەل شەكىلدە يارىتىلغان.

تەبىئىي خاراكتېر دېگەن ئىنسان ئىنسان بولغاندىن تارتىپ يەنى ئىنسان مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ۋە ئەركىنلىكنى ھېس قىلغاندىن تارتىپ ئاللاھ ئىنساندا ئورۇنلاشتۇرغان ئادىمگەرچىلىك سۈپەت. ئىنساننىڭ خاراكتېرى ئىنسانىي ۋە ئادىمىيلىك سۈپىتىدۇر، بەلكى ئىنسانلىقىنىڭ ئاساسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسان ئۆز تەبىئىيىتى بىلەن ئەقىدىسىنى، ھاياتىنى نەسلىنى، ئابرويىنى، ئەقلىنى ۋە مال- مۈلۈكتىن ئىبارەت قىممەت- قاراشلىرىنى قوغداشتا ۋە ھىمايە قىلىشتا تەبىئىي خاراكتېرگە ئىگە.

2.ئەقىل:

ئەقىل بىلىم-مەرىپەتنىڭ بۇلىقى ۋە ئاساسىي، ئىنسان ئەقىل ئارقىلىق ياخشى بىلەن يامىنىنى، مەنپەئەت بىلەن زىياننى ئايرىيالايدۇ، ئىككى مەنپەئەتنىڭ كۆپلۈكىنى كۆچلەندۈرەلەيدۇ، ئىككى زىيانلىق ئىشنىڭ بەك زىيانلىقىنى تونۇيالايدۇ. دېمەك، ئەقىل ھەقنى ئىزدەپ قالسا ئىگىسىنى توغرا يولغا باشلىيالايدۇ، ناچار ئىشلاردىن توسالايدۇ، مانا بۇ مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشنىڭ دەل ئۆزى، شۇ سەۋەبتىن مەسئۇلىيەت ئەقىلگە يۈكلەنگەن.

شەرىئەت ئۆلىمالىرى مۇنداق دېگەن:«دۇنيا-ئاخىرەتنىڭ مەنپەئەتلىرى ۋە زىيانلىرىنىڭ كۆپىنچىسى ئەقىل ئارقىلىق تونۇلىدۇ، ئاللاھ ئادەم ئەقلىنى ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىدىغان قىلىپ ياراتقان. ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتلىرىگە رىئايە قىلىش، ئۇلاردىن زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش، پايدا بىلەن زىياننى ئايرىش ھەقتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئەقىل شۇنى كۆرسىتىپ تۇرىدۇ ۋە شۇنداق ھۆكۈم چىقىرىدۇ»(ئىززىدىن ئابدۇسالام: ئەھكام قائىدىلىرىغا قاراڭ)

3.شەرىئەت:

شەرىئەت خىتابلىرى ۋە مەزمۇنلىرىنىڭ ھەممىسى مەقسەتلەرنى ھىمايە قىلىشقا يۈزلەنگەن، مەقسەتلەرنى قوغداش مەنپەئەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئارقىلىق بولىدۇ.

مەسىلەن، ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرۈۋېتىش ۋە ئاسانچىلىقنى ئىرادە قىلىش ئىنسانلاردىن زىياننى يوقىتىش ۋە مەنپەئەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئىپادىلەيدۇ. شەرىئەت بۇيرۇغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى مەنپەئەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شەرىئەت توسقان ئىشلارنىڭ ھەممىسى زىياننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەرىئەتنىڭ كۆرسەتمىلىرى ساغلام ئەقىل ۋە ئىنسان خاراكتېرىگە ئۇيغۇن. شەرىئەت ئۆلىمالىرى: «شەرىئەتنىڭ ئاساسى ۋە قۇرۇلمىسى بەندىلەرنىڭ دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەت ئۈستىگە قۇرۇلغان، شەرىئەتنىڭ ھەممىسى ئادالەتتۇر، ھەممىسى رەھمەتتىنۇر،

ھەممىسى مەنپەئەتتىۇر ۋە ھەممىسى ھېكمەتتىۇر. شۇڭا قايسى بىر مەسىلە ئادالەتتىن زۇلۇمغا، رەھمەتدىللىكتىن رەھىمسىزلىككە، مەنپەئەتتىن زىيانغا، ھېكمەتتىن ئەھمىيەتسىز ئىشلارغا چىقىپ كەتسە، شەرىئەتنىڭ قاتارىدىن ئەمەس» دېگەن.(ئىبنى قەييۇم: ئىئلام مۇۋەققىئىن).

دېمەك، ئىنسان تەبىئىي خاراكتېرى ئارقىلىق مەنپەئەتنى تونۇپ قولغا كەلتۈرەلەيدۇ، زىياننى بىلىپ مۇداپىئە قىلالايدۇ، بىراق مۇستەقىل قىلالمايدۇ. شۇڭا ئەقىل تەبىئىي خاراكتېرنى توغرا يولغا سېلىشتا ھەمكارلىشىدۇ، ئەگەر ئەقىل ھېرىپ قالسا ياكى ئاجىز كېلىپ قالسا، ھىدايەتنى شەرىئەتتىن ئىزدەيدۇ. چۈنكى شەرىئەت ئىنساننىڭ خاراكتېرىگە ئۇيغۇن بولۇپ، ھەر قانداق زامان ۋە ھەر قانداق ماكاندا ھەر بىر ئىنساننىڭ ئىقتىدارىغا يارىشا ئىنساننىڭ مەنپەئەتلىرىنى كۆزلەيدىغان ئىلاھىي يول باشچىدۇر.

شەرىئەت قانچە ئەقلى بولغانچە ئىنساننىڭ خاراكتېرى بىلەن ئۇچرىشىدۇ، چۈنكى ئىسلامدا ئەقىلدىن يۇقىرى دىنى ئاساس يوق، شۇنداقلا دىندىن يۇقىرى ئەقىل يوق. بەلكى ئەقىلگە ئۇيغۇن دىن ۋە دىنغا ياردەمچى ئەقىل بار. ئاللاھ ئەقىلنى پايدا بىلەن زىياننى ئايرىسۇن دەپ ئىنسانغا نېمەت ئاتا قىلغان ۋە تەبىئىي زۆرۈرىيەت بولغان دىن ئارقىلىق ھىدايەت ئاتا قىلغان. دېمەك، تەبىئىي خاراكتېر، ئەقىل ۋە شەرىئەت ئىنساننى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن بىرلەشكەن.

شەرىئەت مەقسەتلىرىدىكى ئەۋزەللىك دەرىجىلىرىنى بەلگىلەش

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ دەرىجىلىرى بەلگىلەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۆلىمالار مەقسەتلەرنىڭ بىرىنى يەنە بىرىنىڭ ئالدىغا سۈرۈشتىكى سېلىشتۇرۇشتا ئۆلچەملىك قائىدىلەرگە تايىنىش لازىم. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىدىكى ئەۋزەللىكنى بەلگىلەشتىكى مۇھىم قائىدىلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت.

1.ئىسپاتلىنىش جەھەتتىكى كۈچ-قۇۋۋىتىگە قارىتا سېلىشتۇرۇش:

مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان شەرىئەتنىڭ مەقسىتى شەرئى ھۆكۈمنىڭ غايىسى. پايدا-زىيان ھەر بىر ھۆكۈمدە ئېنىق ۋە كەسكىن بولماي قالىدۇ، بەزىسىدە ئېنىق بولسا، يەنە بەزىسىدە كۈچلۈك ئېھتىماللىقتا ئىگە بولىدۇ، يەنە بەزىسىدە خىيالى مەنپەئەت بولۇپ قالىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن كەسكىن ياكى كۈچلۈك ئېھتىماللىقتا ئىگە ياكى خىيالى مەنپەئەت دىگەندەك مەقسەتلىرى ئوخشىمايدىغان ھۆكۈملەر ئۆلىمالارنىڭ ئالدىغا قويۇلغاندا،

ئۆلىمالار بۇ مەسىلىدە مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇچۇن ئىنچىكە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش لازىم. ناۋادا ھۆكۈملەر زاھىرىي جەھەتتىن بىر-بىرى بىلەن زىتلىشىپ قالغۇدەك بولسا، كەسكىن ۋە ئېنىق بولغان مەقسەتنى كۆچلەندۈرۈپ، كۈچلۈك ئېھتىماللىقتا ئىگە بولغان مەقسەتنى ئارقىغا سۈرۈشى، خىيالى بولغىنىنى پۈتۈنلەي نەزەردىن ساقىت قىلىشى زۆرۈر. كەسكىن بولغان شەرئى ھۆكۈم مەنپەئەتنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا كۈچلۈك ئېھتىماللىققا ئىگە بولغىنىدىن يېقىن بولىدۇ. شەرئى مەقسەتنىڭ كەسكىن ياكى ئېھتىمالى ئىكەنلىكىدىكى ئىسپاتلىنىش دەرىجىسىنى ئىككى تەرەپتىن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈش مۇھىم.

(1). نەزەرىيە جەھەتتىن تەكشۈرۈش ئارقىلىق سېلىشتۇرۇش:

ئۆلىما شەرئى ھۆكۈمنىڭ مەقسىتىگە قاراپ چىقىدۇ، دەلىلنىڭ نەقىل ياكى ئەقلى ئىجتىھاتى دەلىل ئىكەنلىكىگە قاراپ چىقىدۇ. تەكشۈرۈش ئارقىلىق مەقسەتنىڭ كەسكىن ۋە ئىشەنچىلىك ياكى كۈچلۈك ئېھتىماللىققا ئىگە ياكى خىيالى ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. ئۆلىمالار مۇشۇنداق بەلگىلەش ئاساسىدا ھۆكۈم ئالغان چاغدا ئەڭ ئىشەنچىلىك كەسكىن مەقسەتنى ئېھتىمالى بولغان مەقسەتتىن كۈچلەندۈرىدۇ، كۈچلۈك ئېھتىمالى بولغان مەقسەتنى خىيالى مەقسەتتىن كۈچلەندۈرىدۇ.

مەسىلەن، ئاز سانلىق مۇسۇلمانلار ياشايدىغان بەزى ئەللەردە بەزى مۇسۇلمانلار كاپىرلارنىڭ مال-مۈلكىنى ھالال دېگەن باھانە بىلەن ئوغرىلايدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ. ئۆلىمالار بۇ مەسىلىگە قاراپ چىقسا ئۈچ خىل ھۆكۈمنى بايقايدۇ. بىرىنچىسى:بۇ مەسىلىنى چەكلەش لازىم، چۈنكى مۇنكەرگە قارشى تۇرۇش ۋە ئىسلامدىن تۆھمەتنى يىراقلاشتۇرۇش شەرىئەتنىڭ مەقسىتى. ئىككىنچىسى: ئوغرىلارنىڭ زىيانكەشلىكىدىن جاننى ھىمايە قىلىش ۋە ئۆزىنى ئوغرىغا تاقابىل تۇرۇش تۇپەيلىدىن كېلىپ چىقىدىغان زىيان ئارقىلىق ھالاكەتكە ئىتتىرمەسلىك. ئۈچىنچىسى: ئوغرىلارغا ياردەم قولىنى سوزۇپ، تېخىمۇ ئوغرىلىق قىلىشقا قىزىقتۇرۇش، بۇنىڭ مەقسىتى ئوغرىلانغان مال-مۈلۈك بىلەن مۇسۇلمانلارنى كۈچلەندۈرۈش ۋە دۈشمەنلەرنى ئاجىزلاشتۇرۇش دېگەندەك.

ئۆلىمالار مۇناسىپ ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن بۇ ئۈچ تۈرلۈك مەقسەتلەر ئارىسىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندە، بىرىنچى مەقسەتنىڭ نەقلى ۋە ئەقلى دەلىلىنىڭ كۆپلۈكىدىن كەسكىن ئىسپاتلانغانلىقىنى بايقايدۇ. ئىككىنچى مەقسەتنىڭ ئېھتىمالى ئىكەنلىكىنى بايقايدۇ، چۈنكى مۇنداق مۇنكەرگە قارشى چىقسا، مۇنكەرنى ئىنكار قىلىشنىڭ يوللىرى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ھالاكەتكە بىۋاستە ئۈچرىتىدىغان ھالەت شەكىللەنمەيدۇ. ئۈچىنچى مەقسەتنىڭ خىيالى مەنپەئەت ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدا ئىسلام ۋە مۇسۇلمانلارغا

مەنپەئەت يوقلىقىنى، بەلكى ئېغىر زىيان ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى بايقايدۇ. شۇڭا كەسكىن ئىسپاتلانغان بىرىنچى ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرۈپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ.

(2). ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئارقىلىق سىلىشتۇرۇش:

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە ئىسپاتلىنىش جەھەتتىن نەزەر تاشلىغان كىشىگە بەزىدە بۇ ئېنىق مەقسەت، ئاۋۇ ئېھتىمالى مەقسەت دېگەن كۆز-قاراش پەيدا بولىدۇ. نەزەرىيە جەھەتتىن قاراپ چىقىش زۆرۈر بولسىمۇ، بىراق كۈپايە قىلمايدۇ، چۈنكى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى رېئال ھاياتتا ئەمەلىي تەسىرى بولۇش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىسپاتلىنىش جەھەتتىن مەيلى كەسكىن ياكى كۈچلۈك ئېھتىمالى بولسۇن، تۈرلۈك شارائىت سەۋەبىدىن بەزى كەسكىن ئىسپاتلانغان شەرئى مەقسەت بەزىدە رېئاللىقتا يۈز بېرىش جەھەتتىن كۈچلۈك ئېھتىمالى بولۇپ قالىدۇ. شۇڭا ئۆلىمالار شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئىسپاتلىنىش دەرىجىلىرىنى بەلگىلىگەندە نەزەرىيە جەھەتتە ئىزدىنىش بىلەن توختاپ قالماستىن، ئەمەلىي ھاياتتىكى تەسىرى ھەققىدىمۇ ئىزدىنىش زۆرۈر، چۈنكى ئەھكاملار مەقسەت دەرىجىسىگە قاراپمۇ كۈچلەندۈرۈلىدۇ.

مەسىلەن، ھەزرىتى ئۆمەر ئاچارچىلىق يۈز بەرگەن يىلى ئوغرىلارنىڭ قولىنى كېسىدىغان ھۆكۈمنى ۋاقتىنچە تەتبىقلىمىغان. مال-مۈلۈكنى قوغداش ئۈچۈن ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىش نەزەرىيە جەھەتتىن كەسكىن ئىسپاتلانغان، بۇ مەقسەت نەزەرىيە جەھەتتىن كەسكىن بولسىمۇ، ئاچارچىلىق سەۋەبىدىن رېئاللىقتا تەتبىقلانمىغان، چۈنكى ئاچارچىلىق ئوغرىلىق قىلىشقا قىستايدۇ. ئوغرىغا جازا تۈرغۈزماي ئۈممەتتىكى قىيىنچىلىقنى كۆتۈرۈۋېتىشتىن ئىبارەت ئىككىنچى ھۆكۈم نەزەرىيە جەھەتتىن كۈچلۈك ئېھتىماللىقتا ئىگە بولسىمۇ، بىراق ئەمەلىي يۈز بېرىش جەھەتتىن كەسكىنلىككە يېقىن، چۈنكى جازا يۈرگۈزمەسلىك قىيىنچىلىقنى كۆتۈرۈپ تاشلايدۇ، ئاچارچىلىق سەۋەبىدىن ئوغرىلىق قىلغانلىقتا جازا بەرمەسلىك زۇلۇمنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. شۇڭا ھەزرىتى ئۆمەر بۇ كۈچلۈك ئېھتىمالى ھۆكۈمنى مەقسەت ئېتىبارى بىلەن كۈچلەندۈرگەن.

2.تەسىرىنىڭ كۈچىگە قارىتا سېلىشتۇرۇش:

ھۆكۈملەردىكى شەرئى مەقسەت مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرگۈدەك ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئالغۇدەك تەسىر كۈچكە ئىگە بولۇشنى كۆزلەيدۇ. مەنپەئەت بىلەن زىيان بىر خىل دەرىجىدە بولمايدۇ. ھاياتتا بەزى مەنپەئەتلەر بەختلىك دەرىجىسىگە يەتكۈزگۈدەك ۋە بەزى زىيانلار ۋەيرانچىلىق سېلىش

دەرىجىسىگە يەتكۈزگۈدەك كۈچلۈك تەسىر پەيدا قىلمىغىنىدۇ، يەنە بەزىسى ئازراق تەسىر پەيدا قىلىدۇ.

شۇنىڭغا ئاساسەن ئۆلىمالار ھۆكۈم ئالغاندا كۆپ مەنپەئەت كېلىدىغان ۋە زىياننى بەكرەك توسالايدىغان ھۆكۈمنى يەكۈنلەيدۇ، چۈنكى بارلىق شەرئى ھۆكۈملەرنىڭ مەقسىتى مەنپەئەتنى رېئاللىققا ئاشۇرۇش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت.

ساپ مەنپەئەت ۋە ساپ زىيان ئاز بولىدۇ، مەنپەئەت ۋە زىياننىڭ كۆپىنچىسى مەنپەئەت ۋە زىياننى ئارىلاش ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەنپەئەت ۋە زىيان ئارىلاش بولغان ئىشلاردا مەنپەئەت كۈچلۈك بولسا ئۇنى كۈچلەندۈرىمىز، زىيىنى كۈچلۈك بولسا ئۇنى كۈچلەندۈرىمىز. شۇنىڭغا ئاساسەن شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى كۆپرەك مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە كۆپرەك زىياندىن ساقلىنىش ئېتىبارى ئاساسىدا ئۈچ تەرەپتىن سېلىشتۇرىمىز.

(1).مەنپەئەتنىڭ زىياندىن كۈچلۈك بولۇش ئېتىبارى بىلەن كۈچلەندۈرۈش:

ئۆلىمالار ئىجتىھاتى قاراشلىرىدا ئىككى ھۆكۈم ئارىسىدا ئارىسالدى بولۇۋاتقان ئىككى ھۆكۈمگە قاراپ چىقىپ پايدا-زىياننى سېلىشتۇرۇپ كۆرگەندىن كېيىن بىر ھۆكۈمنىڭ

هاياتتا زىيىنىدىن مەنپەئەتى كۆپ بولسا، مەنپەئەتى كۆپ بولغان ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرىدۇ.

مەسىلەن، غەرق بولۇپ كېتەي دەپ قالغان بىر ئادەمنى شۇ مەيداندا بار بولغان بىر ئادەمنىڭ قۇتقۇزۇۋېلىشى ۋاجىپ دېگەن ھۆكۈم بىلەن ۋاجىپ ئەمەس بەلكى سۈننەت دەپ قارىغان ھۆكۈم ئارىسىنى ئايرىيالماي قالغان بولسا، ئۇ چاغدا ھەر ئىككى ھۆكۈمنىڭ مەقسىتىگە قاراپ چىقىش لازىم. ۋاجىپ دېگەن ھۆكۈمنىڭ مەقسىتى ئىنسانىنى ھالاكەتتىن قوغداپ قېلىش ئىكەنلىكىنى، سۈننەت دېگەن ھۆكۈمنىڭ مەقسىتى جاپا تارتماسلىق، ۋاقىتنى زايە قىلغانلىق ۋە نەق پايدا كەلمەيدىغان ئىشنى دەپ ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى قىلالماسلىق دېگەن ھۆكۈمنى سېلىشتۇرۇپ كۆرسە، ئىنساننى قۇتقۇزۇۋېلىش مەقسىتىنىڭ چوڭ مەنپەئەت ئېلىپ كېلىدىغانلىقى ئاشكارا بولىدۇ. بۇ مەنپەئەتنىڭ ئالدىدا باشقا مەنپەئەتلەر تۆۋەن ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇنى ئارتۇقچە ئىش دەپ قاراش ئېغىر زىياندۇر. دېمەك، سېلىشتۇرغاندىن كېيىن مەنپەئەتكە قاراپ تۇرۇپ ۋاجىپ دېگەن ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرىدۇ.

(2).زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ:

يۇقىرىقى سېلىشتۇرۇش ساپ ياكى كۈچلۈك ئېھتىمالى بولغان مەنپەئەت بىلەن ساپ زىيان ياكى كۈچلۈك ئېھتىمالى بولغان زىيان ئارىسىنى سېلىشتۇرۇشقا ئالاقىدار ھۆكۈم. بىراق

ھاياتتا دائىم ساپ مەنپەئەت ۋە ساپ زىيان بولىۋەرمەيدۇ، كۆپىنچە مەنپەئەتى بىلەن زىيىنى تەڭ بولۇپ قالىدىغان ياكى بىرسى يەنە بىرسىدىن كۈچلۈك بولىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا ئۆلىمالار زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشنى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا قويىدىغان ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرۈش زۆرۈر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلىمالار:«زىياننى يوقىتىش مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ» دېگەن قائىدىنى تۈزۈپ چىققان.

مەسىلەن، ھاراق بىلەن قىمارنى مىسالغا ئالساق، بۇ ئىككى نەرسىنىڭ ئەقىل، جىسىم ۋە مال-مۈلۈككە ئېغىر زىيىنى بار. بۇ نەرسىلەردە بىر ئاز مەنپەئەت بولسىمۇ، زىيىنىنىڭ ئالدىدا مەنپەئەتى يوقنىڭ ھۆكمىدە. شۇنىڭ ئۈچۈن چوڭ زىياننى يوقىتىش كىچىك مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ، دەپ ھۆكۈم چىقىرىلغان.

(3).ئىككى مەنپەئەتنىڭ كۈچلۈكىنى كۈچلەندۈرۈش:

ئىجتىھاد مەيدانىدىكى ھۆكۈملەرنىڭ بەزىلىرىگە قارىساق مەنپەئەت يا ساپ بولىدۇ يا كۈچلۈك بولىدۇ. ئەگەر بىر مەسىلىدە كۈچلۈك مەنپەئەت بىلەن نورمال مەنپەئەت توقۇنۇشۇپ قالسا،يۇقىرى مەنپەئەت ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇلىدۇ.

مەسىلەن، بىلىم-مەرىپەت ئېلىش شەرىئەتنىڭ مەقسىتى، پۇل تېپىش ۋە باللارنى ھۈنەرگە بېرىشمۇ شەرىئەتنىڭ

مەقسىتى. ئەگەر شەرئى ھۆكۈم دادىنىڭ بالىلىرىغا بىلىم-مەرىپەت ئۆگىتىشىنىڭ ۋاجىپلىقى بىلەن پۇل تېپىشتا ياردەملىشىشكە سېلىش ئارىسىدا ئارىسالدى بولسا، بىلىم-مەرىپەت ئېلىشىنىڭ ۋاجىپلىقى دېگەن ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرۈش لازىم. چۈنكى بىلىم-مەرىپەتتىن كېلىدىغان مەنپەئەت پۇل تېپىشقا سالغان مەنپەئەتتىن كۈچلۈك بولىدۇ. سەۋەبى، بىلىم-مەرىپەت ئەقىلنى قوغدايدۇ، پۇل تېپىش مال-دۇنيانى ھىمايە قىلىش دائىرىسىگە تەۋە بولسىمۇ، بىراق مال-دۇنيانى قوغداشنىڭ دەرىجىسى ئەقىلنى قوغداش دەرىجىسىدىن تۆۋەن تۇرىدۇ. شۇنىڭغا ئاساسەن زۆرۈر مەقسەتلەر ئېھتىياج خاراكتېرلىك ۋە تولۇقلىما خاراكتېرلىك مەقسەتلەرنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

(4).ئىككى زىياننىڭ كۈچلۈكىنى يوقىتىش ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ:

يېغىدىن يۈز بەرگەن بىرەر مەسىلىدە مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش زىياننى يوقىتىش ياكى زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ، زىياننى يوقاتقانلىق مەنپەئەت سانىلىدۇ. بىرەر مەنپەئەتنى ھاسىل قىلىشتا ئىككى تۈرلۈك زىيان بولۇپ قالسا،چوڭ زىياننى دەسلەپتە يوقىتىش لازىم.

ئۆلىمالار بۇ مەسىلىدە:«ئىككى زىياننىڭ بىرنى تاللاش توغرا كەلسە، يەڭگىل زىياننى تاللاش لازىم»دېگەن قائىدىنى تۈزۈپ چىققان.

مەسىلەن، سۇلتان ۋە ھاكىملارنىڭ ئۇممەتكە مۇستەبىتلىك قىلىشى، زۇلۇم قىلىپ ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشى ۋە ئادالەتسىزلىك قىلىشى چوڭ زىيان ۋە بۇزغۇنچىلىق ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئۇ ئىنسانىي ھۆرمەتنى دەپسەندە قىلغانلىق، ئەركىنلىكنى بوغقانلىق ۋە ئادالەتكە ئېغىر دەرىجىدە تەسىر يەتكۈزگەنلىكتۇر. ئەگەر بۇنىڭغا قارشى تۇرۇش كۆپىنچە ئەھۋالدا سەۋەبلىرى تولۇق بولمىغانلىق سەۋەبىدىن مۇستەبىتلىكنى تۈگىتەلمىسە، چوڭ ۋەيرانچىلىققا ئېلىپ بېرىشى مۇمكىن. مۇستەبىتلىكمۇ ئېنىق ھالدا ئېغىر زىيانغا باشلاپ بارىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا ئېغىر پىتنە سەۋەب بولىدىغان زىياندىن ساقلىنىش بىلەن زۇلۇم ۋە مۇستەبىتلىك پەيدا قىلىدىغان زىياندىن ساقلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى ھۆكۈمنى سېلىشتۇرۇپ، ئىككى زىياننىڭ قايسى ئېغىر بولسا، شۇنى توسۇش كېرەك.

3.تەسىرىنىڭ ئومۇملىقىغا قاراپ سېلىشتۇرۇش

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ كىشىلەر ھاياتىدىكى تەسىرىنىڭ ھەجمى زامان ۋە كۆلەم جەھەتتىن بىردەك بولمايدۇ. تەسىرىنىڭ كەڭلىكىدىكى پەرق مەقسەتلەرنى بىر-بىرىدىن سېلىشتۇرۇشتا ۋە ھۆكۈملەرنى بىر-بىرىدىن كۈچلەندۈرۈشتە ئۆلچەم قىلىنىشقا تېگىشلىك.

قايسى بىر شەرىئەت مەقسىتىنىڭ ھاياتىنكى تەسىرى كەڭ بولسا، مەيلى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشتە بولسۇن ياكى زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشتا بولسۇن تەسىرى تار بولغان مەقسەتنىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ. تەسىرىنىڭ كەڭ-تارلىقىنى ئومۇمىي ۋە خاس ياكى پرىنسىپال تەسىر ۋە تارماق تەسىر دەپ ئىپادىلەش مۇمكىن.

(1).ئومۇمىي مىقدارىغا قارىتا سېلىشتۇرۇش:

شەرىئەتنىڭ مەقسىتى بەزىدە تەسىر جەھەتتىن ئۈممەتنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغۇدەك كەڭ بولىدۇ. مەسىلەن، دىننى كۆرەش قىلىش ئارقىلىق قوغداش ياكى دىنى مائارىپنى ھىمايە قىلىش ياكى ئۈممەتنىڭ بىرلىكىنى ۋە ئىمانى قېرىنداشلىقىنى قوغداشقا ئوخشاش. بەزىدە تەسىر جەھەتتىن كۆپ ساندىكى ئۈممەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەسىلەن، نەسلىنى قوغداش مەقسىتى ياكى سودا-سېتىقتا ئالاقىدار مۇئامىلىلەرنى گۇۋاھلىقتىن ئۆتكۈزۈش مەقسىتىگە ئوخشاش مەقسەتلەر كۆپ كىشىلەرگە ئالاقىدار بولىدۇ. يەنە بەزىدە تەسىر جەھەتتىن ئاز نىسبەتتىكى بىر توپ ئادەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ناۋادا ئۆلىمالارغا تەسىرى كۆپ ئادەملەرگە چېتىشلىق بولغان مەقسەت بىلەن تەسىرى ئاز ساندىكى كىشىلەرگە چېتىشلىق بولغان مەقسەت ئايرىلماي قالغان بولسا، ھۆكۈمنى كۈچلەندۈرۈش ئۆلچىمى تەسىرى كەڭرەك

بولغان مەقسەتنى تەسىرى تار بولغان مەقسەتتىن كۈچلەندۈرۈپ ھۆكۈم چىقىرىش كېرەك.

مەسىلەن، ئاشلىقنى مونوپۇل قىلىۋېلىشنى چەكلەيدىغان ھۆكۈم بىلەن دۇرۇس دەپ قارايدىغان ھۆكۈم توغرىسىدا ئۆلىما ئارىسالدى بولۇپ قالسا، ھەر بىر ھۆكۈمنىڭ مەقسىتىگە قاراپ چىقىشى لازىم. مونوپۇل قىلىشنى چەكلەشتىن مەقسەت ئېھتىياجلىق بولغان كۆپ ساندىكى ئادەملەردىن مۈشكۈل شارائىت ۋە قىيىنچىلىقنى يوقىتىش مەقسەت. دۇرۇس دېگەن ھۆكۈمدىن مەقسەت تىجارەتچىلەرنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلەش مەقسەت. ئىككى مەقسەتنى تەسىر جەھەتتىن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈش ئارقىلىق مونوپۇل قىلىشنى چەكلەشنى كۈچلەندۈرىدۇ.

دېمەك، جەمئىيەتكە ۋە بارلىق ئۈممەتكە ئالاقىدار بولغان شەرئى مەقسەت بەزى كىشىلەرگە ياكى بىر تۈركۈم كىشىلەرگە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەقسەتنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ. مەقسىتى ئومۇمىي بولغان ھۆكۈم، مەقسىتى خاس بولغان ھۆكۈمنىڭ ئالدىغا قويۇلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن شەرىئەتتە تەسىرى ئۈممەتنىڭ ھەممىسىگە چېتىلىدىغان جىنايەتلەرگە ئېغىر جازا بەلگىلەنگەن، گەرچە بۇ جىنايەتلەرنىڭ زاھىرىي يەككە جىنايەت دەپ خىيال قىلىدۇرسىمۇ بىر پۈتۈن ئىجتىمائىي مەۋجۇتلۇققا تەھدىت سالىدىغان تەسىرى بولغاچقا ئېغىر جازا بېكىتىلگەن. قۇرئان كەرىم ئىجتىمائىي تەسىرىنى ئەسكەرتىپ:«كىم قاتىللىق قىلمىغان ياكى زېمىندا

بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرۈۋەتسە بارلىق كىشىلەرنى ئۆلتۈرۈۋەتكەنگە ئوخشاش، كىم بىر جاننى قۇتقۇزۇپ قالسا خۇددى بارلىق كىشىلەرنى ھايات ساقلاپ قالغانغا ئوخشاش» دېگەن (مائىدە سۈرىسى،32-ئايەت). تەسىرى چەكلىك بولغان جىنايەتلەرنىڭ جازاسى يەڭگىل بولۇپ، كۆپىنچە ئەھۋاللاردا ئېغىر جازادىن تۆۋەن بولغان يەڭگىل ئەدەپلەپ قويۇش جازاسىغا قالدۇرۇلغان.

مۇشۇ مەزمۇندا ئەقلىسىزنىڭ مال-مۈلكى چەكلىمىگە ئېلىنغان، گەرچە مال-مۈلۈك ئەقلىسىزنىڭ مېلى بولسىمۇ، پايدا-زىيان تەسىرى جەمئىيەتكە ھالقىيدىغان بولغاچقا مال-مۈلۈكنى ساقلاش مەقسىتىگە ئاساسەن، ئۇنىڭ مېلىنى خالىغانچە خەجلەش ھوقۇقى ئەقلىنى تاپقۇچە چەكلەنگەن.

(2).تەسىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقىغا قارىتا سېلىشتۇرۇش:

شەرىئەتتە كەلگەن بەزى ھۆكۈملەردىكى مەقسەتلەرنىڭ تەسىرى ئۇزۇن مۇددەتكە سوزۇلىدۇ. بەزى مەقسەتنىڭ ھەل قىلىشتىكى تەسىرى پايدا-زىيان تەرەپتىن ئۇزۇن داۋاملىشىش مۇمكىن، يەنە بەزى مەقسەتلەرنىڭ تەسىرى قىسقا مۇددەت داۋاملىشىش مۇمكىن. بۇ خىل ئەھۋالدا ئۆلىما ئىككى مەقسەتنى تەسىر جەھەتتىن سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ، تەسىرى ئۇزۇن مۇددەتكە سوزۇلغان مەقسەتنى تەسىرى قىسقا مۇددەتلىك مەقسەتتىن كۈچلەندۈرىدۇ.

مەسىلەن، تۇينى ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرۇش نىيىتى بىلەن قىلىشنىڭ ۋاجىپلىقى بىلەن قىسقا مۇددەتلىك قىلىسمۇ دۇرۇس دېگەن ھۆكۈم توقۇنۇشۇپ قالسا، ئۆلىما بىرىنچى ھۆكۈمنى ئىككىنچى ھۆكۈمدىن كۈچلەندۇرۇشى كېرەك، چۈنكى تۇي قىلىشتىن مەقسەت ئەر-ئايال ئارىسىدا خاتىرجەملىكنىڭ ئۇزۇن مۇددەت داۋاملىشىشى مەقسەت. ئىككىنچى ھۆكۈمنىڭ مەقسىتى مۇئەييەن شارائىتتا جىنسى تەلىپىنى قاندۇرۇش مەقسەت. تۇينى ئۇزۇن مۇددەتلىك قىلىشنىڭ تەسىرى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشتە ئىككىنچى مەقسەتتىن كۈچلۈك، شۇڭلاشقا ئاساسەن زامان ئۆلچىمى ئاساسىدا ھۆكۈمنى كۈچلەندۇرۇش زۆرۈر.

مەقسەتلەرنىڭ ئەۋزەللىكىنى سىلىشتۇرۇش ئاساسىدا بەلگىلەشكە مۇناسىۋەتلىك بۇ قائىدىلەر مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش تەقەززاسىغا قارىتا قايسى مەقسەتنى ئالدىغا چىقىرىش ۋە قايسى مەقسەتنى ئارقىغا تارتىشتا ئۆلىمالارغا ياردەم بېرىدۇ. ئۆلىمالار فىقھى تەتقىقاتلىرىدا شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى كۆز ئالدىدا قويۇپ تۇرۇپ مەنپەئەتلەرنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشتا پايدىلىنىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە ئالاقىدار بىر بۆلەك قائىدىلەرنىڭ خۇلاسىسى

بىرىنچى:زىياننى يوقىتىشقا ئالاقىدار قائىدىلەر

«زىيانلىنىشقا ۋە زىيان سېلىشقا بولمايدۇ»

«زىيان يوقىتىلىدۇ»

«زىيانلىق نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ھارام».

«زىياننى يوقىتىش ۋاجىپ».

«زۆرۈرىيەتلەر چەكلەنگەن ئىشلارنى دۇرۇس قىلىدۇ».

ئىككىنچى: كۈچلەندۇرگۈچى قائىدىلەر:

1.زىيان بىلەن مەنپەئەتنىڭ ئارىسىنى كۈچلەندۇرۇشكە ئالاقىدار قائىدىلەر:

«ئىككى زىيان بىرلىشىپ كەلسە، يەڭگىل زىياننى قىلىشقا بولىدۇ».

2.ئىككى زىيان ئارىسىنى كۈچلەندۇرۇشكە ئالاقىدار قائىدىلەر:

«زىيانىنى يوقىتىش ياكى ئالدىنى ئېلىش مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ».

«ۋاسىتىنى چەكلەش مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا تۇرىدۇ».

«هارامنىڭ ۋاسىتىسى هارام بولىدۇ».

«كۆچلۈك مەنپەئەت نادىر زىيان ئۈچۈن تاشلىنىپ قالمايدۇ».

3.مەنپەئەتنى مەنپەئەتنى يوق ئىشلاردىن كۈچلەندۈرىدىغان قائىدىلەر:

«مەنپەئەتنى يوق قىلىۋەتكەندىن قولغا كەلتۈرۈش ئەۋزەل».

«زىيىنى يوق نەرسىنى پەيدا قىلسا چەكلەنمەيدۇ».

4.هەقىقى مەنپەئەت بىلەن خىيالى مەنپەئەتنى كۈچلەندۈرىدىغان قائىدىلەر:

«شەرىئەتنىڭ مەقسىتى ئىنسانىنى نەپسى خاهىشىدىن قۇتقۇزۇش».

«بۇزۇق مەقسەتنىڭ ئەكسى بويىچە مۇئامىلە قىلىش شەرىئەتنىڭ مەقسىتى».

«شەرىئەتنىڭ هۆكۈملىرىگە زىت كېلىدىغان مەنپەئەتلەر ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ».

قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىسلامنىڭ قانۇن چىقىرىش پەلسەپىسى. چۈنكى مەقسەتلەر ئىشلارنىڭ روھى. شۇنىڭغا بىنائەن شەرىئەتنىڭ مەقسەتنى ئاساس قىلمىغان فىقھى روھسىز فىقھى ھېسابلىنىدۇ، شەرىئەتنىڭ مەقسەتنى تۇتۇپ ماڭمىغان فەقىھ روھسىز فەقىھ دەپ قارىلىدۇ. دىنىنىڭ مەقسەتنى چۈشەنمەيدىغان دىيانەتلىك كىشى جانسىز دىيانەتلىك ئىنسان دەپ تونۇلىدۇ.

شەرىئەتنىڭ مەقسەتنى چۈشەنمەيدىغان تەشۇىقاتچىلار روھسىز تەشۇىقاتچىلاردۇر. جېنى بار نەرسە بىلەن جېنى يوق نەرسىنىڭ ئارىسىدىكى پەرق ھەممەيلەنگە ئايان. دېمەك ھەر بىر نەرسىنى روھى ۋە مەقسەتى بىلەن ئېلىش زۆرۈر، شەرىئەتنى مەقسەتى ۋە روھى بىلەن چۈشىنىش ۋە ئەمەل قىلىش لازىم. قۇرئاننىڭ مەقسەتى نېمە؟ قۇرئان كەرىم مەقسەتنىڭ شەرىئەتنىڭ مەقسەتى ئىكەنلىكىدە شەك يوق، قۇرئاننىڭ مەقسەتى ئىچىدە ۋە قۇرئانغا تەۋە ھالەتتە سۈننەتنىڭ مەقسەتى كېلىدۇ. ئەمەلىيەتتە شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى قۇرئان ۋە ھەدىس مەقسەتلىرىنىڭ دەل ئۆزى. قۇرئان ۋە سۈننەتنىڭ مەقسەتىدىن سىرتقى بولغان نەرسە شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى قاتارىدىن ئەمەس. قۇرئاننىڭ ئومۇمى مەقسەتى قۇرئاننىڭ ئەھكاملىرىدىن ھاسىل بولىدىغان يۇقىرى مەقسەتلەر.

قۇرئان كەرىم ئۆزىنىڭ مەقسەتلىرى ھەققىدە سۆزلىمەكتە:

1. ئاللاھنى يەككە يىگانە دەپ تونۇش ۋە ئاللاھقا خالىس ئىبادەت قىلىش مەقستى:(ئېيتقىنكى) «سىلەر پەقەت ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، شۈبھىسىزكى، مەن سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن، (كاپىر بولساڭلار سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ئاگاھلاندۇرغۇچىمەن، (ئىمان ئېيتساڭلار ئاللاھنىڭ ساۋابى بىلەن سىلەرگە) خۇش خەۋەر بەرگۈچىمەن». (ھۇد سۈرىسى 1،2- ئايەتكە قاراڭ).

2. ھىدايەت قىلىش مەقستى:«بۇ قۇرئان ھەقىقەتەن ئەڭ توغرا يولغا باشلايدۇ، ياخشى ئىشلارنى قىلىدىغان مۆمىنلەرگە ئۇلارنىڭ چوڭ مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى بىلەن خۇش خەۋەر بېرىدۇ.»(بەنى ئىسرائىل ، 9-ئايەت).

3. قەلبىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ئۆزىنى تۈزەش مەقستى: «شۇنىڭدەك (يەنى سىلەرگە بەرگەن نېمىتىمنى كامالەتكە يەتكۈزگىنىمدەك) ئۆز ئىچىڭلاردىن سىلەرگە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى تىلاۋەت قىلىپ بېرىدىغان، سىلەرنى (مۇشرىكلىك ۋە گۇناھدىن) پاك قىلىدىغان، سىلەرگە كىتابنى (يەنى قۇرئاننى) ۋە ھېكمەتنى (يەنى دىنىي ئەھكاملارنى) ئۆگىتىدىغان، سىلەرگە بىلمىگەنلىرىڭلارنى بىلدۈرىدىغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتتۇق» (بەقەر سۈرىسى، 151-ئايەت).

4. كۆيۈنۈش ۋە بەخت سائادەتكە ئېرىشتۈرۈش مەقسىتى: «بىز مۆمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز، قۇرئان كاپىرلارغا زىياندىن باشقىنى زىيادە قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۇفرى تېخىمۇ ئاشىدۇ)» (بەنى ئىسرائىل سۈرىسى، 82- ئايەت).

"(ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق"(ئەنبىيا، 107-ئايەت)

5. ھەقىقەت ۋە ئادالەتنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش مەقسىتى، زېمىننى گۈللەندۈرۈش مەقسىتى:«بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلىرىمىزنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتۇق ۋە ئۇلار بىلەن بىللە، ئىنسانلار ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ، كىتابنى، قانۇننى چۈشۈردۇق»(ھەدىد سۈرىسى، 25-ئايەت).

ئالىملار نەزىرىدىكى قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى

بىرىنچى:ئىمام ئىززىدىن ئابدۇسسالامنىڭ نەزىرىدە قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى:

ئىمام ئابدۇسسالام قۇرئاننىڭ مۇتلەق كۆپ مەقسىتى «مەنپەئەتنى ۋە مەنپەئەتنىڭ سەۋەبلىرىنى قولغا كەلتۈرۈش، زىياننى ۋە زىياننىڭ سەۋەبلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش» دېگەن.

ئەگەر بىز قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ مەقسەتلىرىگە نەزەر تاشلىغىنىمىزدا، ئاللاھنىڭ بارلىق چوڭ-كىچىك ياخشىلىققا بۇيرۇغانلىقىنى، شۇنداقلا ھەر قانداق يامانلىقتىن توسقانلىقىنى بىلەلەيمىز. "ياخشىلىق"نى مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىش دەپ ئاتايمىز، "يامانلىق"نى زىياننى سۆرەپ كېلىش ۋە مەنپەئەتكە قارشى تۇرۇش دەپ ئاتايمىز.(زەلزەلە سۈرىسىنىڭ 7-ئايىتىگە قاراڭ)

ھەر قانداق مەنپەئەتكە قىزىقتۇرىدىغان ۋە ھەر قانداق زىيانلىق ئىشتىن چەكلەيدىغان ئايەت نەھل سۈرىسىدىكى 89-ئايەت. ئاللاھ تائالا بارلىق ئادالەتكە، ھەممە ياخشىلىققا، يېقىن تۇغقانلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا بۇيرۇيدۇ. ھەر قانداق سەت قىلمىشلاردىن، يامان ئىشلاردىن ۋە چېكىدىن ئېشىشتىن توسىدۇ» دېگەن ئايەت كىرىمىدىكى "ئېھسان" دېگەن سۆز ھەر

قانداق ياخشىلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. "ئېھسان"دىن مەقسەت مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈش ياكى زىياننىڭ ئالدىنى ئېلىشتۇر. شۇنداقلا ئايەتتىكى "مۇنكەر" دېگەن سۆزمۇ ھەر قانداق يامانلىقنى كۆرسىتىدۇ.

ئىككىنچى:مۇپەسسىر رەشىد رىزانىڭ نەزىرىدە قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى ئون تۈرلۈك:

ئەللامە رەشىد رىزا قۇرئاننىڭ ئىنسانىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى مەقسەتلىرىنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان.

1.ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش، قىيامەت كۈنىگە ئىشىنىش ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتىن ئىبارەت دىنىنىڭ ئۈچ ئاساسى بويىچە دىنىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش.

2.ئىنسانلارغا پەيغەمبەرلىك، دىن ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەزىپىلىرىنى بايان قىلىش.

3.ئىسلام دىنىنىڭ ئىنساننىڭ تەبىئىتىگە ئۇيغۇن دىنلىقى، ئەقلىنى ۋە كۆز-قاراشنى ھۆرمەتلەيدىغان دىنلىقى؛ بىلىم مەرىپەت، پاكىت، ۋىجدان ۋە ئەركىنلىك دىنى ئىكەنلىكىنى بايان قىلىش.

4.ئىجتىمائىي ۋە سىياسىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش. بۇ ئىسلاھات 8 تۈرلۈك بىرلىك ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشىدۇ: ئۈممەت

بىرلىكى، ئىنسان تۇرىنىڭ بىرلىكى، دىن بىرلىكى، ئادالەت بىرلىكى، روھى قېرىنداشلىق بىرلىكى، سوت بىرلىكى، تىل بىرلىكى ۋە سىياسى بىرلىكتىن ئىبارەت.

5.ئىبادەت ۋە چەكلەنگەن ئىشلاردىن شەخسى مەسئۇلىيەتلەردە ئىسلامنىڭ ئامىمۇى ئالاھىدىلىكىنى مۇقەررەرلەشتۇرۇش.

6.ئىسلامنىڭ خەلقئارالىق سىياستىنى بايان قىلىش

7. ئىقتىسادى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش.

8. ھەربى قانۇننى ئىسلاھ قىلىش ۋە ھەربى قانۇننىڭ زىيانلىق تەرەپلىرىنى ياخشىلىقتا ئۆزگەرتىش.

9. ئايالالارنىڭ ئىنسانىي، دىنىي ۋە مەدەنىي ھوقۇقلىرىنىڭ ھەممىسىنى بېرىش.

10. قوللۇقنى تۈگىتىش، ئازاتلىقنى تەشەببۇس قىلىشتىن ئىبارەت.

ئۈچىنچى:ئەللامە تاھىر بىن ئاشۇرنىڭ نەزىرىدىكى قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى:

تاھىر بىن ئاشۇر قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «ئاللاھ كىشىلەرگە كۆيۈنۈپ قۇرئاننى كىشىلەرنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش ئۈچۈن چۈشۈردى. قۇرئان كەرىمدىن ئەڭ بۈيۈك مەقسەت شەخسلەرنىڭ، كوللېكتىپنىڭ ئەھۋاللىرىنى ئىسلاھ قىلىش ۋە تەرەققىياتنى گۈللەندۈرۈشتۇر. بۇ ئىشنىڭ ئاساسى ئېتىقادنىڭ ساغلام بولىشىدۇر، چۈنكى ئېتىقاد ئەدەب-ئەخلاق، تەپەككۇر قىلىش ۋە قەلبىنى ئىسلاھ قىلىشنىڭ مەنبەسى. جەمئىيەتنىڭ ئىسلاھ بولىشى شەخسلەرنىڭ ئىسلاھ بولىشىغا باغلىق، چۈنكى شەخسلەر جەمئىيەتنىڭ بىر قىسمى...

ئەمما تەرەققىيات ئىسلاھاتى ئىسلام دۇنياسىنىڭ نىزامىنى ساقلاش، ھەممەيلەننىڭ مەنپەئەتىنى ھىمايە قىلىدىغان ۋە ئومۇمى مەنپەئەتلەرگە رىئايە قىلىدىغان يوسۇندا جەمئىيەتنىڭ ۋە رايۇنلارنىڭ ئىش-ھەرىكەتلىرىنى نىزامغا سېلىشتۇر، بۇ جەمئىيەتشۇناسلىق ئىلمي دەپ ئاتىلىدۇ».

تاھىر بىن ئاشۇر قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان:

1.ئېتىقادنى ئىسلاھ قىلىش ۋە ساغلام ئەقىدىنى تەلىم بېرىش،

2. ئەخلاقنى ئىسلاھ قىلىش،

3. خۇسۇسىي ۋە ئومۇمى قانۇنلارنى يولغا قويۇش،

4. شەرئى سىياسەت، يەنى ئۇممەتنى ئىسلاھ قىلىش ۋە نىزامىنى قوغداش،

5. ئىلگىرىكى ئۇممەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى تەرەپلىرىدىن ئۈگىنىشكە تەشەببۇس قىلىش ۋە يامان تەرەپلىرىدىن ئاگاھلاندۇرۇش.

6. ھەر دەۋردىكى كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىغا يارىشا تەلىم بېرىش.

7. ۋەز-نەسىھەت، ئاگاھلاندۇرۇش ۋە بىشارەت بېرىش.

8.قۇرئاننىڭ ھەر ۋاقىت مۆجىزىلىكىنى بايان قىلىش.

9. ئىسلام شەرىئىتى ئەبەدى ۋە داۋاملىق شەرىئەتتۇر، شۇڭا بۇ شەرىئەت ھەر دەۋرنىڭ قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلالايدۇ.

10. ھەر دەۋردىكى ئالىملارنىڭ شەرىئەتنى ۋە شەرىئەتنىڭ قانۇن چىقىرىش مەقسىتىنى چۈشۈنۈپ شەرئى ئەھكاملارنى يەكۈنلەش ئىقتىدارىغا قادىر بولۇشى ئۈچۈن ئالىملار ۋە دەۋەتچىلەرنى ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىش ۋە قىيىن دەلىللەردىن شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى چىقىرىشقا ئادەتلەندۈرۈشتىن ئىبارەت.

تۆتىنچى:ئىمام دوكتور يۇسۇپ قەرزاۋىنىڭ نەزىرىدە قۇرئانىنىڭ مەقسىتى يەتتە:

1.ئەقىدە ۋە تەسەۋۋۇرلارنى ئىسلاھ قىلىش،

2.ئىنسانىنىڭ ھۆرمىتى ۋە ھوقۇقىنى بېكىتىش،

3. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئاللاھدىن قورقۇش،

4. ئىنسان نەپسىنى پاك قىلىش،

5.ئائىلە شەكىللەندۈرۈش ۋە ئاياللارغا ئىنساپ بىلەن مۇئامىلە قىلىش،

6.ئىنسانىيەتكە گۇۋاھلىق بېرەلىگۈدەك ئۈممەتنى يېتىشتۈرۈش،

7.ھەمكارلىشىدىغان ئىنسانىيەت دۇنياسىغا دەۋەت قىلىشتىن ئىبارەت.

بەشىنچى:دوكتور تاھا جابىر ئۇلۋانىنىڭ نەزىرىدە قۇرئانىنىڭ مەقسەتلىرى ئۈچ تۈرلۈك:

1.تەۋھىد

2.تەزكىيە (ئۆزىنى پاكلاش)

3.ئىمران (زېمىننى گۈللەندۈرۈش).

قۇرئاننىڭ بۈيۈك مەقسەتلىرى ۋە قىممەت-قاراش قۇرۇلمىسى«ئاللاھنى بىر دەپ ئېتىقاد قىلىش(يەنى تەۋھىد)، ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى پاكلىشى ۋە كائىناتنى گۈللەندۈرۈش»تۇر. بۇ ئۈچ تۈرلۈك قىممەت-قاراش ئىنسانلارنى يارىتىشتىكى ھەقىقەتنى بايان قىلىپ بېرىدىغان مەقسەت خاراكتېرلىك مەنبەنى ۋە باشقا قىممەت-قاراشلار تارماقلىنىپ چىقىدىغان ئۆلچەم قۇرۇلمىسىنى شەكىللەندۈردى.

بۇ ئۈچ تۈرلۈك قىممەت-قاراش ئىمان، نەپسىنى تەربىيىلەش، ئىنسان شەخسىيىتىنى قۇرۇپ چىقىش؛ ئىقتىسادى، ئىجتىمائىي ۋە سىياسى تۈزۈملەر، مۇسۇلمان جەمئىيىتىنىڭ ئىچكى ۋە سىرتقى ئالاقىلىرىدىكى باشقا قىممەت-قاراشلارنىڭ ئاساسىدۇر. بۇ ئۈچ تۈرلۈك قىممەت-قاراش ئىسلامدىكى ئەڭ يۇقىرى قىممەت-قاراش بولۇش بىلەن بىرگە، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە خەلقئارالىق ئىنسانىي قىممەت-قاراشتۇر.

ئىدىيەنى تۈزۈتۈش قۇرئاننىڭ مۇھىم مەقسىتى

پىكىر (ئىدىيە)نى تۈزۈتۈش مۇ قۇرئاننىڭ مۇھىم مەقسەتلىرىنىڭ بىرى. شۇنىسى ئېنىقكى قۇرئان كەرىم ئىنسان تەبىئىيىتى، ھېكمەت، ئەقىل، ئىدىيە، بىلىم-مەرىپەت ۋە پاكىتنىڭ قىممىتى ھەققىدە كۆپ توختالغان. قۇرئاننىڭ يۇقىرىقىلارنى بايان قىلىشتىكى مەقسىتى بۇ ئىشلارنىڭ ئورنىنى مۇستەھكەملەش ۋە ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈشكە رىغبەتلەندۈرمەكچى. شەرىئەت ئالىملىرى ئەقىلنى ھىمايە قىلىش ئىسلام شەرىئىتىنىڭ مەقسەتلىرىنىڭ بىرى ئىكەنلىكىدە ئىتتىپاق. شەرىئەت مەقسەتلەرنىڭ قۇرئاننىڭ مەقسىتى ئىكەنلىكىدە ۋە ئۇنىڭ ئاساسىنىڭ قۇرئاندا بارلىقىدا شەك يوق. بۇ يەردە كۆزلەنگەن ئەقىلنى قوغداشتىن مەقسەت ئەقىل يۈرگۈزۈش ۋە تەپەككۇر قىلىش مېتودىنى تۈزەش ۋە ئىسلاھ قىلىشتۇر.

ئاللاھ كۆپلىگەن ئايەتلەردە پەيغەمبەرلەرگە قۇرئان ۋە ھېكمەت چۈشۈرگەنلىكىنى بايان قىلدى، ھېكمەت دېگەن ئىشلارنى توغرا چۈشىنىش ۋە شۇنىڭ تەقەززاسى بويىچە ئەمەل قىلىش دېگەندىن باشقا نەرسە ئەمەس. دېمەك، ھېكمەت دېگەن بىلىم-مەرىپەت ۋە ئەمەلنى پۇختا قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ.

ھېكمەت دېگەن سۆز، ھۆكۈم ۋە ئىشلارنى مۇناسىپ ئورنىغا چۈشۈرۈش دېمەكتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ «كىمگە ھېكمەت بېرىلسە يەنى كىم ھېكمەتكە ئېرىشسە چوقۇم كۆپ ياخشىلىققا ئېرىشكەن بولىدۇ» دېگەن (بەقەر، 269-ئايەت).

دېمەك، ھېكمەت دېگەن توغرا مېتود ۋە ساغلام ئىدىيىدىن ئىبارەت. پەيغەمبەرلەر مانا مۇشۇ ھېكمەتنى قانات يايدۇرۇش ئۈچۈن كەلگەن. مۇشۇ مەزمۇن كۆپلىگەن ئايەتلەردە ئېنىق تىلغا ئېلىنغان. ئايەتلەردىكى ھېكمەت سۆزىدىن مەقسەت دىن ۋە ئەقىلگە توغرا يول تۇتۇش ۋە سۆزنى توغرا قىلىش دېمەكتۇر. شۇنداقلا ساغلام ئەقىل، توغرا كۆز-قاراش، توغرا مەرىپەتمۇ ھېكمەتنىڭ دەل ئۆزىدۇر. بەزىلەر ھېكمەتنى«نەرسىلەرنى ئۆز ماھىيىتى بۆيىچە تونۇش» دەپ تونۇشتۇرغان. ھېكمەت ئىلمى ۋە ئەمەلىي نۇقتىدىن دەسلەپتە تەقەززا قىلىدىغان دەسلەپكى نەرسە ئىدىيە ۋە ھۆكۈمنىڭ بىلىم مەرىپەت ۋە پاكىت ئۈستىدە مەۋجۇد بولىشىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئان كەرىم بىر كۆز-قاراشقا كەلگەن ياكى بىر نەرسىگە ئىشەنگەن ياكى بىر نەرسىگە ھۆكۈم چىقارغان ئادەمنىڭ شۇ خىل كۆز-قارىشىغا ھۆججەت ۋە دەلىل كەلتۈرۈشكە چاقىرغان«ئەگەر كۆز-قارىشىڭلاردا راستچىل بولساڭلار پاكىت كەلتۈرۈڭلار» (بەقەر، 111-ئايەت).

مەسىلىنى چۈشىنىش، بىلىش ۋە تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئەقىل، قۇلاق ۋە كۆزنى ئىستېمال قىلىشقا چاقىرغان ئايەتلەرمۇ كۆپ بولۇپ، تۈرلۈك ئىپادىلەشلەر بىلەن كەلگەن.

ئەقىل، قۇلاق ۋە كۆزدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ نېمەت ئىنسانىنىڭ بىلىش، ئېزدىنىش، چۈشىنىش ۋە ئاڭقىرىشى ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم ۋاسىتىلەر ئىكەنلىكى ئېنىق. ئاللاھ قايسى بىر ئىنساننىڭ ئەقلى، قۇلىقى ۋە كۆزىنى توغرا ئىشلەتمەي كېرەكسىز قىلىپ قويۇپ ئۇنۇملۇك پايدىلانمىغانلارنى ھايۋانغا ئوخشاش دەپ سۈپەتلىگەن. (نەھل سۈرىسى، 78-ئايەت، ئەئراپ سۈرىسى، 179-ئايەتلەرگە قاراڭ).

قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپ مىسال كەلتۈرگەنلىكى ۋە شۇ مىساللارنى ئويلىنىشقا، مەنىسى ۋە مەقسەتلىرىنى چۈشىنىشكە چاقىرغانلىقى ھەممىگە ئايان. مىسال كەلتۈرۈش كىشىلەرگە خاس كۆز-قاراشتىن ئومۇمى قاراشقا، تارماق قاراشتىن پرىنسىپال قاراشقا يۆتكىلىشنى ئۆگىتىدۇ. مىسال كۆرسىتىش شەخس، سۈپەت، سەۋەب، ئىش-ھەرىكەتلەردىن ئىبارەت مۇئەييەن قىسمەن ھالەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. لېكىن ئۇ ياخشى ياكى يامان بولسۇن تەكرارلىنىدىغان ياكى تەكرارلىنىشى قوبۇل قىلىدىغان ئۆرنەك خاراكتېرگە ئىگە. ئاللاھنىڭ مەخلۇقلىرىدا مۇنتىزىم جارى بولۇۋاتقان قانۇنىيەتلىرى قىسمەن مىساللارنىڭ پرىنسىپال ئۇقۇمغا ئىگە ئۆرنەك بولۇشقا رۇخسەت قىلىدۇ. دېمەك، مۇئەييەن مىسال كەلتۈرۈش ھۆكۈم چىقىرىش، تەپەككۇر قىلىش ۋە ئىبرەت ئېلىشنىڭ ئۆلچىمى بولىدۇ.

ئىسلام ئەقىدىسى چېگرىسى ۋە بەلگىلىرى ئېنىق بولغان ئىلاھىي ۋەھىي. ئىدىيە بولسا ئىنساننىڭ ئىجتىھاتى كۆز-قارشى. ئىنساندىكى ئىدىيە بولسا ئەقىدە ئاساسىدا شەكىللىنىدىغان نەتىجە. مەرىپەت بولسا پەلسەپىنىڭ نەتىجىسى، بۇ پەلسەپە ئەقىدە ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ. ئۇنداقتا مەرىپەت ئۇممەتنىڭ مەدەنىيەت مەھسۇلاتى. قۇرئان كەرىم تەپەككۇر قىلالايدىغان، نەزەر يۇرگۈزەلەيدىغان مۇسۇلمانغا نىسبەتەن مەرىپەت مەنبەسىدۇر.

ئىسلام دىني مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيە تەرەپلىرىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى. ئىسلام دىنىي چاقىرغان ئىدىيە ۋە پرىنسىپنىڭ ئېنىق، ئەمەلىيەتچان ۋە ئىنسان تەبىئىتىگە ئۇيغۇن كېلىشىگە كۆڭۈل بۆلدى. شۇنداقلا قۇرئان كەرىم ئەقىدە پرىنسىپلىرىنى بايان قىلدى ۋە ئۇنى تۈرلۈك ئازغۇنلۇق كۆرۈنۈشلىرىدىن ساقلاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى تەكىتلىدى.

ئەقىدىنى قوغداش ئىدىيە بىخەتەرلىك مەسىلىلىرىنىڭ ئەڭ مۇھىملىرىنىڭ بىرسى ۋە ئاساسىي. ئەقىدە مۇسۇلماننىڭ ھەزارەت كىملىكىنى ئايرىپ بېرىدىغان تۈۋرۈك. ئىدىيىنى ئىسلاھ قىلىش ھەر قانداق ئىسلاھاتنىڭ ئاچقۇچى. ئازغۇن ئەقىدە ۋە خاتا ئىدىيە بىلەن بۇلغانغان خەلقنى ئىسلاھ قىلىشتىن ئۈمىد كۈتكىلى بولمايدۇ.

ئىدىيە ۋە تەپەككۇر مېتودىدىكى نۇقسان تەرەپلەر

قۇرئان كەرىم ساغلام پىكىر قىلىش مەقسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن يۇقىرىقى پرىنسىپ خاراكتېرلىك ئاساسلارنى بايان قىلغاندىن كېيىن، ئىدىيە ۋە تەپەككۇر مېتودى دۈچ كېلىدىغان بىر قىسىم ئاپەت ۋە ئىللەتلەردىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرغان.

1.دورامچىلىق ۋە مەيدانسىزلىق:

ئاللاھ ئىنسانغا ئەقىل ۋە پىكىر قىلىش نېمىتىنى ئاتا قىلىپ، ئۇنىڭغا شەخسى كىملىك ۋە ئۆزلۈك ۋەزىپە قىلىپ بەلگىلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئادەم ھالقىلىق مەسىلىلەردە ئۆزى ئۈچۈن ئۆزى شەخسى تەپەككۇر قىلىشى لازىم. ھالقىلىق ۋە ئاقىۋەتلىك جىددى مەسىلىلەردە ئويلىنىش ۋاكالەتچىلىكنى ياكى قولدىن بېرىپ قويۇشنى قوبۇل قىلمايدۇ. بىلىمسىز كىشىلەر ئىشەنچلىك ئالىملاردىن پايدىلانسا، ئىقتىدارى يەتمەيدىغان ۋە ياخشى قىلالمايدىغان ئىشلاردا ئۇلارنى دورىسا بولىدۇ، لېكىن بۇ ئىش ئۇ ئادەملەرنى كۈچىنىڭ يېتىشىچە نەزەر يۈرگۈزۈش ۋە ئىزدىنىشتىن كەچۈرۈۋېتەلمەيدۇ ياكى توساپ قويسا بولمايدۇ.

قۇرئــــان كەرىــــم كــــۆپلىگەن كىشــــىلەرنىڭ ئەقلىنــــى ئىشلەتمەســــىلىكى، ئويلانماســــتىن ۋە پەرقلەندۈرمەســــتىن باشقىلارنىڭ كەينىگە ئەگىشىپ كىرىپ كېتىشىدىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرغان:«ھەر قاچان ئۇلارغا (يەنى مۇشرىكلارغا): «ئاللاھ نازىــل قىلغــان نەرســىگە (يەنــى ئــاللاھ پەيغەمبىــرىگە نازىــل قىلغان ۋەھىيگە، قۇرئانغا) ئەگىشىڭلار» دېيىلسە، ئۇلار:«ياق، ئاتــا-بــوۋىلىرىمىزدىن قالغــان دىنغــا ئەگىشــىمىز» دېيىشــىدۇ. ئاتــا-بــوۋىلىرى ھــېچ نەرســىنى چۈشــەنمىگەن ۋە تــوغرا يولــدا بولمىغان تۇرسا، يەنە ئۇلارغا ئەگىشەمدۇ؟»(بەقەر ، 170-ئايەت).

2. پەرەز ۋە گۇمانغا ئەگىشىش:

كۆپلىگەن كىشىلەر ئۆزىدە ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن ياكى مىجەزىدىن كېلىپ چىقىۋاتقان گۇمان ۋە خىيالنىڭ كەينىدە ماڭىــدۇ، ئىشــلارنى دەلىلــى بىــلەن ۋە ئەســلى مەنبەســىدىن تەكشۈرۈشــكە ســەۋر قىلمايــدۇ:«ئەگەر ســەن يەر يۈزىــدىكى كۆپچىلىك كىشىلەر (يەنى كۇپپارلار)گە ئىتائەت قىلساڭ، ئۇلار سېنى ئاللاھنىــڭ يولىــدىن ئازدۇرىــدۇ، ئــۇلار پەقەت گۇمــانغىلا ئەگىشــىدۇ، ئــۇلار پەقەت يالغــانىنىلا ســۆزلەيدۇ»(ئەنئام سۈرىسى، 116-ئايەت).

«بۇ بۇتلار پەقەت سىلەر ۋە ئاتا-بوۋاڭلار ئاتىۋالغان قۇرۇق نــاملاردىنلا ئىبــارەت، ئــاللاھ بــۇنى ئىســپاتلايدىغان ھــېچ بىــر

دەلىل-پاكىت چۈشۈرگىنى يوق، ئۇلارغا پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن شەك-شۈبھىسىز ھىدايەت (يەنى پەيغەمبەر ۋە قۇرئان) كەلگەن تۇرۇقلۇق، ئۇلار پەقەت گۇمانغىلا ۋە نەپسىلىرىنىڭ خاھىشىغىلا ئەگىشىدۇ. ئىنسان نېمىنى ئارزۇ قىلسا شۇ بولامدۇ؟» (نەجم سۈرىسى، 23،25- ئايەت).

3.ئوخشىمايدىغان نەرسىلەرنى باراۋەر قىلىپ قويۇش، ئوخشايدىغان نەرسىلەرنى ئايرىۋېتىش:

مانا بۇمۇ يۇزەكى كۆز-قاراشنىڭ نەتىجىسى. ئاللاھنىڭ قانۇنىيىتى ۋە ئادالىتى ھەر بىر ھەقنى ئۆز ئىگىسىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئوخشىمايدىغان نەرسىلەرنى پەرقلەندۈرۈشكە، ئوخشاش نەرسىلەرنى جەملەش ئۈستىگە قۇرۇلغان. ئاللاھ پەرقلىق نەرسىلەرنى ئارىلاشتۇرىۋېتىدىغان، بەزىدە ئوخشاش نەرسىلەرنى ئايرىۋېتىدىغان كىشىلەرنى ئەيىبلىگەن :«سىلەر ھاجىلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەشنى، مەسچىتى ھەرەمنى ئاۋات قىلىشنى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلارنىڭ(ئىمانىغا) ئوخشاش ھېسابلامسىلەر؟ ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئۇلار ئوخشاش ئەمەس. ئاللاھ زالىم قەۋمنى ھىدايەت قىلمايدۇ. ئىمان ئېيتقانلارنىڭ، ھىجرەت قىلغانلارنىڭ ۋە ماللىرى ھەم جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغانلارنىڭ دەرىجىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ كاتتىدۇر، ئەنە شۇلار (ساۋاب تېپىش بىلەن) مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر» (تەۋبە، 19، 20-ئايەت).

يەنە«يامان ئىشلارنى قىلغانلار (يەنى گۇناھكار كۇپپارلار) ئۆزلىرىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلاردەك قىلىشىمىزنى، ھاياتلىقتا، ماماتلىقتا ئۇلار بىلەن ئوخشاش قىلىشىمىزنى ئويلامدۇ؟ (يەنى ئۇلارنى ئوخشاش قىلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس) ئۇلارنىڭ چىقارغان ھۆكمى نېمىدېگەن يامان!» دېگەن (جاسىيە، 21- ئايەت).

قۇرئان كەرىم ئىلمىي ئەقلىنى يېتىشتۈرۈشنىڭ قىممەت-قاراشلىرىنى تۆۋەندىكىدەك بەلگىلىگەن:

ئىشەنچ ئورنىدا گۇماننى رەت قىلىش،

ھاۋايى-ھەۋەس، نەپسى خاھىش ۋە ھېسسىياتقا ئەگەشمەسلىك،

ئاتا بوۋىلارنىڭ تۇتۇپ ماڭغان يولىنى تەكشۈرمەي تۇرۇپ، كۆزنى يۇمۇپ ئەگىشىشنى رەت قىلىش،

چوڭلارغا ھۆججەتسىز ئەگىشىشنى ئىنكار قىلىش،

پاكىتسىز ئىدىيە ۋە كۆز-قاراش قوبۇل قىلماسلىق،

ئاللاھنىڭ كائىناتتىكى قانۇنىيىتىگە رىئايە قىلىشتىن ئىبارەت.

قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىشتىن كېلىپ چىقىدىغان مۇھىم پايدىلار

1.قۇرئان كەرىمنىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىش قۇرئاننىڭ تەلىماتى ۋە كۆرسەتمىلىرىنى ئاشۇرۇۋەتمەي ۋە كېمەيتىپ قويماي توغرا چۈشىنىشنىڭ ساغلام يولى. قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى قۇرئان ئۆزى بايان قىلغان ۋە قۇرئان شۇ سەۋەب ئۈچۈن چۈشكەن ۋە مەزمۇنلىرىدىن يەكۈنلەنگەن مەقسەتلەردۇر.

2.قۇرئاننى ئوقۇغاندا قۇرئاننىڭ ئومۇمى مەقسەتلىرىنى بىلىش ۋە داۋاملىق ئېسىگە كەلتۈرۈش، قۇرئاننىڭ تەپسىلى مەزمۇنلىرى ۋە خاس مەقسەتلىرىنى توغرا چۈشىنىش شارائىتىغا ئىگە قىلىدۇ.

3.قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىش ئارقىلىق ھەدىس شەرىپنىڭ مەقسەتلىرىنى توغرا چۈشەنگىلى بولىدۇ.

4.قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى يەككە ۋە كوللېكتىپ ئىشلارنى، شەخسى ۋە ئاممىۋى ھاياتىمىزنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم. قۇرئاننىڭ مەقسىتىنى تۇتۇپ ماڭمايدىغان قەلبكە ياكى ئەخلاقتا ياكى ئىقتىسادقا ياكى سىياسەتكە ياكى مەدەنىيەتكە چېتىشلىق قايسى بىر ئىش بولسۇن، ئۇ قۇرئاننىڭ كۆرسەتمىسىدىن چەتنىگەن ئىشتۇر.

مەسىلەن، قۇرئاننىڭ ئادالەتنى تىكلەش مەقسىتىنى ئېلىپ ئېيتساق، بۇ شەخسىي پوزىتسىيە ۋە ئىقتىسادى كېلىشىملەرنى، شۇنداقلا ئادىل سوت ۋە ئادىل سىياسەتنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم.

5.قۇرئاننىڭ مەقسىتى تەپسىرشۇناسلارنىڭ مېتودىدا بولمىسا بولمايدىغان ئۆلچەم، شۇنداق بولغاندا تەپسىرشۇناسلار قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى دائىرىسىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇلنى قۇرئان كەرىمنى مەقسەتلىرى ئاساسىدا تەپسىر قىلىش دەپ ئاتىساق بولىدۇ.

مانا بۇ ئىلمى پايدا تەپسىرشۇناسنى قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىدە ئورۇن بولمىغان ئىشلارنىڭ كەينىدە سۆرۈلۈپ يۈرۈشتىن ساقلايدۇ. تەپسىرشۇناسلارنىڭ تەپسىر قىلىشتىكى مېتودى ساغلام بولسا، بۇنىڭ ياخشى نەتىجىسى ئوقۇرمەنلەرگە ياخشى تەسىرى بولىدۇ. ئەگەر مېتودى ساغلام بولمىسا بۇنىڭ سەلبىي تەسىرى ئوقۇرمەنلەرگە يۆتكىلىدۇ. شۇڭا تەپسىرشۇناسلارنىڭ مەقسىتى ۋە بەكرەك كۆڭۈل بۆلىدىغان دائىرىسى بولسا قۇرئان كەرىمنىڭ مەقسەتلىرىنىڭ دەل ئۆزى بولىشى لازىم.

قۇرئاننىڭ بىۋاستە ئالاقىسى بولمىغان پەنلەر بىلەن شۇغۇللىنىش قۇرئاننىڭ قەلبىنى پاكلايدىغان، ئەقىلنى نۇرلاندۇرىدىغان يۇقىرى مەقسەتلىرىدىن توسۇپ قويىدۇ. تەپسىر

بىرىنچى قىلىپ قۇرئان كەرىمنىڭ ھىدايىتىنى ۋە مەقسىتىنى ئېچىشى ۋە تونۇشتۇرۇشى كېرەك.

تەپسىرشۇناس ئىمام ئىز بىن ئابدۇسالام «قۇرئاننى تەپسىر قىلىشتىن مەقسەت قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى تونۇش»دەپ كۆرسەتمە بەرگەن.

قۇرئان كەرىمنى تەپسىر قىلغاندا قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى ئاساس قىلىپ تەپسىر قىلىش ئەسلى پرىنسىپتۇر. بۇ ئايەت-ھەدىسلەر مەقسىتى بويىچە چۈشىنىلىدۇ، دېگەن قائىدىگە ئۇيغۇندۇر.

ھەدىس شەرىپنىڭ مەقسەتلىرى

ھەدىس شەرىپ ۋەھيي، ئۇ ئىسلامدىكى ئىككىنچى قانۇن چىقىرىش مەنبەسى، قۇرئان كەرىم كۆرسەتمىلىرىنىڭ ئەمەلىي ئۆرنىكى، ھاياتنىڭ تەپسىلى مېتودىنى سىزىپ بەرگۈچى پرىنسىپ ۋە ئىلاھىي مەرىپەت مەنبەسى.

ھەدىس شەرىپنىڭ قۇرئان كەرىمنىڭ بايانى ۋە شەرھى ئىكەنلىكى ھەممىگە ئايان. شۇنداقلا ھەدىس شەرىپ قۇرئان كەرىم پرىنسىپلىرى ۋە مەقسەتلىرىنى تەكىتلىگۈچى. دېمەك، ھەدىس شەرىپنىڭ ئومۇمى مەقسەتلىرى قۇرئان مەقسەتلىرىنىڭ دەل ئۆزىدۇر.

شۇڭا بىز بۇ يەردە ھەدىس شەرىپنىڭ تارماق مەقسەتلىرى ھەققىدە توختىلىمىز.

ھەدىس شەرىپنىڭ مەقسىتىنى بىر بىرىگە چېتىشلىق ئىككى مەسىلىگە يىغىنچاقلاش مۇمكىن.

1.سۈننەت ۋە ھەدىس شەرىپلەرنى شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە ئۇيغۇن ھالەتتە ئۆز ئورنىغا قويۇش.

2.ھەدىس شەرىپلەرنى شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە ئۇيغۇن بولمىغان ئىزاھاتلاردىن ياكى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى

چەتكە قاقىدىغان ياكى سىقىپ قويىدىغان تەتبىقلاشتىن ساقلىنىش لازىم.

ھەدىسنىڭ مەقسىتى بىلىنمىسە ۋە رىئايە قىلىنمىسا، ھەدىسنىڭ ھېكمىتى يوقاپ كېتىدۇ، مەنپەئەتى ۋە مېۋىسى قولدىن كېتىپ قالىدۇ. ھەدىس شەرىپنىڭ مەقسەتلىرىنى قۇرئان مەقسەتلىرى ئاساسىدا چۈشەنمىگەندە ھەدىس شەرىپ ئۆز ئورنىدا قويۇلماي قالىدۇ. بەزىدە زىيان ۋە بۇزغۇنچىلىققا سەۋەب بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەدىس شەرىپ رەھمەدىللىق، مەنپەئەت ۋە ئىسلاھاتنىڭ سەۋەبى ئۈچۈن كەلگەن...

ھەدىس شەرىپلەرنىڭ مەزمۇنلىرىنى چۈشىنىشكە، ھېكمەت ۋە مەقسەتلىرىنى بەلگىلەشكە بەكرەك تەسىر بېرىدىغان ئىشلار ئىككى تۈرلۈك:

1.ھەدىسنىڭ رەسۇلۇللاھدىن چىقىش سۈپىتىنى بىلىش،

2. ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلىش.

بۇ ئىككى ئىش بىر-بىرى بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن، بىر- بىرىنى تولۇقلايدىغان مەسىلە بولۇپ، بىرسى يەنە بىرىدىن ئايرىيالمايدۇ.تۆۋەندە بۇ ئىككى مەسىلىنى ئىزاھلايمىز.

1.ھەدىس شەرىپنىڭ رەسۇلۇللاھدىن چىقىش ئورنىنى بىلىش:

رەسۇلۇللاھدىن سادىر بولغان سۆز، ئىش-ھەرىكەت، تەستىقلاش، ئىشارەت، ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى بىر خىل خاراكتېردە ئەمەسلىكى ۋە ھەممىسىنىڭ بىر خىل سۈپەتتە چىقمىغانلىقى ئېنىق. بۇ ئىشلار رەسۇلۇللاھدىن تۈرلۈك مەقسەت، ئوخشىمىغان غەرەزلەر ئىچىدە ھەر خىل سۈپەتتە چىقاتتى.

رەسۇلۇللاھ پەيغەمبەر سۈپىتىدە سۆزلەيتتى، شۇ ئاساستا ئىش ئېلىپ باراتتى، ۋەھىينى يەتكۈزەتتى ۋە ئىجرا قىلاتتى.

بەزىدە مۇپتىلىق سۈپىتىدە پەتىۋا بېرەتتى.

رەسۇلۇللاھ بەزىدە ھاكىم، رەئىس ۋە قوماندانلىق سۈپىتى بىلەن ئىش ئېلىپ باراتتى.

رەسۇلۇللاھ بەزىدە تالاش-تارتىشنى بىر تەلەپ قىلىپ قازىلىق سۈپىتى بىلەنمۇ ئىش ئېلىپ باراتتى.

يەنە بەزىدە مۇئەييەن ئەھۋاللاردا شەخسى ئىشلاردا مەسلىھەت سورۇلاتتى، شۇ چاغدا ئۇلارغا مۇناسىپ ھالەتتە مەسلىھەت بېرەتتى.

يەنە بەزىدە تەجرىبە ۋە شەخسى مۆلچەرلەشكە ئالاقىدار پەقەتلا دۇنيالىق ئىشلاردا كۆز قارىشىنى بايان قىلاتتى.

بىز ھەدىس شەرىپ ئوقۇغاندا ھەدىسنىڭ مەنىسى، مەقسەتلىرىنى چۈشەنمەكچى ۋە ئەھكاملىرىنى بىلمەكچى بولساق، يۇقىرىقى رەسۇلۇللاھنىڭ سۆپەتلىرىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈپ تۇرۇپ ئىزدىنىشىمىز كېرەك.

ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلىش بەزىدە قولاي بولىدۇ. مەسىلەن، ئىبادەت ئەھكاملىرىغا مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەر ياكى رەسۇلۇللاھ تۇرلۇك شارائىت ۋە ئەھۋاللاردا داۋاملاشتۇرغان ئىشلارغا مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەر بولسا، بۇ خىل تۈردىكى ھەدىسلەر داۋاملىق قانۇنىي ھەدىسلەردۇر.

مانا بۇ توغرىدا رەسۇللاھ :«مەن بىر ئىنسان، ئەگەر مەن سىلەرگە دىن توغرىسىدا بىر نەرسە سۆزلەپ بەرسەم ئېلىڭلار، ئەمەل قىلىڭلار. ئەگەر دۇنيالىق ئىشلاردا كۆز-قارىشىمنى بايان قىلسام، مەن بىر ئىنسان»(يەنى قاراپ ئىش قىلىڭلار) دېگەن.(مۇسلىم رىۋايەت قىلغان).

مانا بۇ ھەدىستە رەسۇلۇللاھ ئۆزىدىن سادىر بولىدۇغان ئىشلارنى دىن، شەرىئەت خاراكتېرىدىكى ئىش بىلەن كۆز-قاراش، ئوي ۋە ئىنسانىي تەجرىبە سۈپىتى بىلەن چىققان ئىشلارنى ئايرىغان. دېمەك، رەسۇللاھدىن سادىر بولغان

سۆزلەرنىڭ قاتارىدا قانۇن (شەرئى ھۆكۈم)بىلەن ئالاقىسى يوق بەزى سۆزلەرنىڭمۇ بارلىقى چىقىپ تۇرىدۇ.

ئىمام بۇخارى رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ: «سىلەر مېنىڭ قېشىمغا جېدەللىشىپ كېلىسىلەر، مەن بىر ئىنسان. بەلكىم بەزىڭلار گەپدان بولۇپ گەپنى جانلىق ئىپادىلىشىڭلار مۇمكىن. مەن سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئاڭلىغان نەرسىگە قارىتا ھۆكۈم چىقىرىمەن، شۇ چاغدا ھۆكۈم خاتا بولۇپ قېلىپ بىرەيلەننىڭ ھەققى يەنە بىرەيلەنگە ئۆتۈپ كەتكەن بولسا، باشقىلارنىڭ ھەققىنى ئالمىسۇن» دېگەن.

ماۋۇ ھەدىس رەسۇللاھنىڭ قازىلىق ۋە كىشىلەر ئارىسىدا ھۆكۈم چىقىرىش ئاساسىدا چىققان. دېمەك، رەسۇلۇللاھدىن قازىلىق سۈپىتىدە چىققان ئىشلارنىڭ بەزىسى شۇ ۋاقىتنىڭ شارائىتىغا بويسۇنىدۇ.

يەنە قارايدىغان بولساق، رەسۇلۇللاھ ئۆلۈپ كېتىدىغان چاغدا:«ئەتراپىدىكى ساھابىلىرىگە قەغەز قەلەم كەلتۈرۈڭلار، مەن سىلەرگە بىر نەرسە يېزىپ بېرەي، شۇ بويىچە ماڭساڭلار ھەرگىز ئازمايسىلەر» دېگەندە ساھابىلىرى ئىختىلاپ قىلىشىپ، ئىككى تۈرلۈك قاراشتا بولغان، نەتىجىدە يېزىپ بەرمىگەن. ئەگەر يېزىپ بەرمەكچى بولغان نەرسە ئىجرا قىلىشقا تېگىشلىك ۋەھيي ياكى شەرىئەت بولغان بولسا، رەسۇلۇللاھ يېزىپ بېرىشنى تاشلىمىغان بولاتتى. دېمەك بۇ يەردە

رەسۇلۇللاھ قانۇن چىقىرىشنى مەقسەت قىلمىغان ۋە ئىجرا قىلىشقىمۇ ھېرىس بولمىغان.

يەنە بىر ھەدىسنى مىسال ئالساق، رەسۇلۇللاھ :«كىم بىر دۈشمەننى ئۆلتۈرسە ۋە ئۆلتۈرگەنلىكىگە ئىسپاتى بولسا، دۈشمەننىڭ قورال يارىقى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولغان مال-مۈلكىگە شۇ ئادەم ھەقلىق»دېگەن(بۇخارى ۋە مۇسلىم)

ھەدىسنىڭ زاھىرىي سىرتقى چۈشەنچىسىگە قارىساق، ھەر بىر جەڭچى دۈشمەننىڭ نەرسە كېرەكلىرىنى غەنىمەت ئېلىشقا ھەقلىق دېگەن ئۇقۇم چىقىپ تۇرىدۇ. لېكىن ئالىملار بۇ مەسىلىدە بىر نەچچە خىل قاراشتا بولغان. يەنى بۇ ھۆكۈم ھاكىمنىڭ رۇخسىتىگە ۋە تەقسىماتىغا بويسۇنمايدىغان ھەر دەۋردە جارى بولىدىغان ئومۇمى قانۇنمۇ؟ ياكى ھەدىس شەرىپ مۇئەييەن ھالەت ۋە مۇئەييەن ئۇرۇشتىكى ۋاقىتلىق ھەربى قارارمۇ؟.

بۇ يەردىكى مەسىلە ھەدىسنىڭ رەسۇلۇللاھدىن چىقىش سۈپىتىنى بەلگىلەشكە باغلىق. يەنى بۇ ھەدىس قانۇن، پەتىۋا سۈپىتىدە چىققان ھەدىسمۇ ياكى ھەربى قوماندانىدىن چىققان ۋاقىتلىق ھەربى قارارمۇ؟.كىم بۇ ھەدىسنى تەبلىغ، پەتىۋا ۋە ئومۇمى قانۇن سۈپىتىدە چىققان دەپ قارىسا، دۈشمەننىڭ قورال ياراق، نەرسە كېرەكلىرى داۋاملىق ھەر بىر ئۇرۇشتا، شۇ جەڭچىنىڭ ھەققى دەپ قارىغان.

كىم بۇ ھەدىسنى رەئىس ۋە قوماندانلىرىمىزنىڭ ئىچىدە بەزى كىشىلەرگە قارىتىپ چىققان ھەدىس دەپ قارىسا، غەنىيمەتنى رەئىس ياكى قوماندانىنىڭ رۇخسەتسىز ئېلىشقا بولمايدۇ، بۇ ئىش ھەر قېتىمدا رەئىسنىڭ قارارىغا باغلىق، دەپ قارىغان.

رەسۇلۇللاھنىڭ سۆزىنىڭ ۋەھىيى، تەبلىغ ياكى مۇئەييەن يېڭى مەسىلە ئۇچۇن پەتىۋا سۈپىتىدە چىققانلىقىنى؛ ياكى سىياسەت ۋە مەسلىھەت يوسۇنىدا چىققانلىقىنى؛ ياكى دۇنيا ئىشلىرىدىكى تەجرىبە يولى ئارقىلىق چىققانلىقىنى بىلسەك، رەسۇلۇللاھنىڭ سۆزى ۋە ئىش-ھەرىكىتىنىڭ مەقسىتىنى بىلەلەيمىز.

ئۇنداق بولمىغاندا ھەدىسنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىشتە خاتالىق يۈز بېرىپ قالىدۇ. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىدە ئىزدەنگۈچىلەر رەسۇلۇللاھتىن سادىر بولغان سۆز ۋە ئىش-ھەرىكەتلەرنىڭ سۈپىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە مۇھتاج.

2. ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلىش:

ھەدىسنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن مەقسەت: رەسۇلۇللاھتىن سادىر بولغان سۆز ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ يۈز بېرىشىگە سەۋەپ بولغان ھالەت ياكى مەسىلىدىن ئىبارەت.

ھەدىس شەرىپنىڭ كېلىش سەۋەبى قۇرئان كەرىمنىڭ چۈشۈش سەۋەبىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، لېكىن كېلىش سەۋەبىگە چېتىشلىق ھەدىسلەرنىڭ سانى، مۇئەييەن سەۋەبتىن چۈشكەن ئايەتلەرنىڭ سانىدىن كۆپ. شۇنداقلا ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلىش ۋە سەۋەبىگە رىئايە قىلىشقا بولغان ئېھتىياج، ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبىنى بىلىشكە بولغان ئېھتىياجدىن كۈچلۈك ۋە مەنپەئەتلىك. چۈنكى ھەدىس شەرىپ شارائىت ۋە كېلىش سەۋەبىگە بەك زىچ مۇناسىۋەتلىك.

ئايەتلەرنىڭ چۈشۈش سەۋەبىدىن غاپىل قېلىش، ئايەتلەرنىڭ مەقسىتىدىن چەقىپ كېتىشكە ئېلىپ بارغاندەك، ھەر بىر ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبى ۋە شارائىتىنى بىلمەسلىك دىندا داۋالغۇشقا ۋە مۇسۇلمانلارغا ئېغىرچىلىق پەيدا قىلىشقا سەۋەپ بولىدۇ. شۇڭا ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلمەي تۇرۇپ قىياس قىلىش خاتالىققا ئېلىپ بارىدۇ.

مەسىلەن:رەسۇلۇللاھ:«جۈمە كۈنى يۇيۇنۇش بالاغەتكە يەتكەن ئادەمگە ۋاجىپ» دېگەن.

مۇشۇ ھەدىسكە ئاساسەن ئالىملار تۈرلۈك قاراشتا بولغان ۋە كۆپ تالاش-تارتىش قىلغان. يەنى ۋاجىپمۇ، سۈننەتمۇ ياكى مۇستەھەبمۇ؟ ۋاقتى قاچان؟ دېگەندەك... ئەمەلىيەتتە بۇ ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىگە قارايدىغان بولساق، بۇ مەسىلىدە تالاش -تارتىش قىلىش ھاجەتسىز.

بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە ھەزرىتى ئائىشە مۇنداق دېگەن:«كىشىلەر جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا يىراق جايلاردىن كېلىشەتتى، كەلگىچە چاڭ-توزانغا دۇچ كېلەتتى ۋە تەرلەپ كېتەتتى. نەتىجىدە ئۇلاردىن تەرنىڭ پۇرىقى پۇراپ تۇراتتى. رەسۇلۇللاھ بۇلارغا قارىتىپ:«بۈگۈن يۇيۇنىۋالغان بولساڭلار، نېمە دېگەن ياخشى بولاتتى!» دېگەنىدى. دېمەك،جۈمە نامىزىغا يۇيۇنۇپ كېلىش باشقىلارغا كىر، مەينەتچىلىك ۋە تەر سەۋەبىدىن ئازار بەرمەسلىك، شۇنداقلا يېقىمسىز پۇراقلارنى يوقۇتۇش مەقسەتتۇر.

ئەگەر ھەدىسنىڭ بۇ سەۋەبىنى بىلسەك، جۈمە كۈنى غۇسۇلى قىلىش بەدىنى ۋە كىيىمى كىرلىشىپ كەتكەن ياكى تەرلەپ كەتكەن ئادەم ھەققىدە ۋاجىپ، دېگىلى بولىدۇ. باشقا كىشىلەر ھەققىدە يۇيۇنۇش مۇستەھەپ دەرىجىلىك سۈننەت دائىرىسىدە بولىدۇ.

فىقھى تەتقىقات، پەتىۋا بېرىش ۋە شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ فىقھى بىلەن بولغان ئالاقىسى روھ بىلەن بەدەننىڭ ئالاقىسىغا ئوخشاش. دېمەك، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى فىقھى بىلىمىنىڭ روھىي. فىقھى بىلمى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ھەرىكەت قىلدۇرىدىغان جىسىم. ئۇنداقتا شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى تومۇرلىرىدا ئاقىدىغان فىقھى ھەقىقى جانلىق فىقھى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا شەرىئەتنىڭ روھى بىلەن كارى يوق ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلمايدىغان كىشى، فىقھى بىلىمىنى بۇزۇپ قويۇشى مۇمكىن.

ئىمام شاتىبى مۇجتەھىدنىڭ شەرتىنى ئىككى مەسىلىدە خۇلاسىلىغان، بىرىنچىسى: شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىش، ئىككىنچىسى: فىقھىنى رېئال ھاياتتا ئۆز ئورنىغا چۈشۈرۈش.

دېمەك، شەرىئەت مەقسەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەھكامدۇر ۋە ئەھكاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەقسەتلەردۇر. يەنى مەقسەتلەر ئەھكاملاردىن ئېلىنىدۇ، ئەھكاملار مەقسەتلەردىن ئېلىنىدۇ.

بۇ يەردىكى ھالقىلىق مەسىلە داۋاملىق شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈش لازىم:

فەقىھ (ئالىم) ھەر ۋاقىت شەرىئەتتىكى ھەر بىر ھۆكۈمنىڭ مەقسىتىگە باغلىق ئىكەنلىكىنى بىلىشى ۋە ئۇنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى لازىم. مانا بۇ فەقىھ ئۈچۈن مەسىلىنىڭ نىگىزى ۋە ئىجتىھاد يولىنىڭ ئاچقۇچى. شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىشتە قانچىلىك كەمچىلىك كۆرۈلسە، ئىجتىھاد ۋە فىقھى يەكۈن ئېلىشتا شۇنچىلىك قۇسۇر ۋە خاتالىق پەيدا بولىدۇ.

ھەر بىر فىقھى مەسىلىنىڭ دەلىلىنى تېپىپ چىقىش لازىم بولغاندەك، مەقسەتلەرمۇ ھەر بىر مەسىلىدىكى ياكى ھەر بىر دەلىل بىلەن دەلىلدۇر.

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئۈچ خىل باسقۇچى

شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئۈچ سەۋىيە بويىچە ئايلىنىدۇ، ھەممىسىنى ئېتىبارغا ئېلىش لازىم. ئۇلار:

بىرىنچى:شەرىئەتنىڭ پرىنسىپال ئومۇمى مەقسەتلىرى

ئىككىنچى:شەرىئەتنىڭ خاس مەقسەتلىرى

ئۈچىنچى: شەرىئەتنىڭ تارماق مەقسەتلىرى.

1.شەرىئەتنىڭ پرىنسىپال ئومۇمىي مەقسەتلىرى:

شەرىئەتنىڭ پرىنسىپال مەقسەتلىرى شەخسلەرنىڭ يەككە-كوللېكتىپ، ماددى-مەنىۋى، ھازىرقى-كېيىنكى، ئاشكارا-يوشۇرۇن، دۇنيا-ئاخىرەتلىك مەنپەئەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى مەنپەئەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈش، بۇ مەنپەئەتلەرگە زىيان ئېلىپ كېلىدىغان ياكى توسالغۇ بولىدىغان زىيانلارنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر مەنپەئەت قولغا كەلگەندە ئۇنىڭ قارشىسىدا يوقىتىشقا تېگىشلىك بىر ياكى بىر قانچە زىيان تېپىلىدۇ.

بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەت مەقسەتلىرى شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسەتلىرىنى تەمسىلى قىلىدۇ. ئۇلار: دىننى قوغداش، جاننى قوغداش، ئەقىلنى قوغداش، نەسەپ (ئابروي)نى قوغداش ۋە مال-دۇنيانى قوغداشتىن ئىبارەت مەقسەتلەر. بۇ بەش تۈرلۈك زۆرۈرىيەت «پرىنسىپال مەقسەتلەر» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇ مەقسەتلەردىن باشقا يەنە ئومۇمىي مەقسەتلەر كېلىدۇ. مەسىلەن: ئادالەتنى تۇرغۇزۇش، ئەركىنلىكنى رېئاللىققا ئاشۇرۇش، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش، ئامانلىقنى قوغداش، ئىناقلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، ئەقىلنى تەرەققى قىلدۇرۇش، نەپسىنى پاك تۇتۇشقا ئوخشاش مەقسەتلەر. شەرىئەتنىڭ پرىنسىپال ئومۇمىي مەقسەتلىرى شەرىئەتنىڭ پۈتۈن ئەھكاملىرىدا كۆرۈنىدۇ.

2. شەرىئەتنىڭ خاس مەقسەتلىرى:

شەرىئەتنىڭ خاس مەقسەتلىرىدىن مەقسەت، مۇئەييەن قانۇن چىقىرىش مەيدانىدا رىئايە قىلىنىدىغان مەقسەتلەردۇر. بۇ مەيداندىكى شەرئى ئەھكاملار ئاشۇ مەقسەتلەرگە رىئايە قىلىش ئاساسىدا يەكۈنلىنىدۇ. مەسىلەن، ئىبادەتلەرنىڭ مەقسەتلىرى ئاللاھنى ئۇلۇغلاش، ئىنسان بىلەن ياراتقۇچى ئارىسىدا داۋاملىق مۇناسىۋەت ئورنىتىش، نەپسىنى پاك تۇتۇش ۋە قەلبىنى غەزالاندۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇنداقتا ئىبادەتنىڭ ئاساسى مۇشۇ مەقسەتلەرنى رىئاللىققا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئائىلە ئەھكاملىرى، ئىقتىسادى ئىلىم-سىتىم ئەھكاملىرى، ئىئانە ۋە ياردەم قىلىش ئەھكاملىرى، جىنايى ئىشلار ئەھكاملىرى، سىياسەت ئىشلىرى ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاق ساھەسىدىكى شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ھەققىدىمۇ مۇشۇنداق دېيىش مۇمكىن.

3. تارماق مەقسەتلەرنىڭ دائىرىسى:

ئۇ ھەر بىر تارماق ئەھكاملارغا خاس مەقسەتلەر. تارماق ئەھكاملارنىڭ مەقسەتلىرى ئارقىلىق ئومۇمىي ۋە خاس مەقسەتلەرنى بىلگىلى بولىدۇ.

تارماق ھەر بىر ھۆكۈمنىڭ بىر ياكى بىر قانچە مەقسىتى بولىدۇ. مەسىلەن، ئىلىم-سىتىم ئىشلىرىدا ھۆججەت

ئېلىشتىن مەقسەت تالاش-تارتىش ۋە تىنىمۋىلىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ.

مەس قىلىدىغان نەرسىلەرنى ھارام قىلىشىنىڭ مەقسىتى ئەقىلنى، بەدەننى، مال-مۈلىكنى قوغداش، شۇنداقلا ئىبادەتلەر ۋە مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلىشنى ھىمايە قىلىش، ئىجتىمائىي ئالاقە ۋە قېرىنداشلىقنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ..

ئومۇمى مەقسەتلەر خاس مەقسەتلەردىن، خاس مەقسەتلەر تارماق مەقسەتلەردىن شەكىللىنىدۇ.

شەرىئەت مەقسەتلىرىنى فىقھى ئىجتىھادتا ئېتىبارغا ئېلىش تەرەپلىرى

1.ئايەت-ھەدىسلەرنىڭ مەقسىتىنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشىنى تەكشۈرۈش، يەنى مەقسەت قىلىنغان مەزمۇننى ئىزدىنىش.

2.ئايەت-ھەدىستىن مەقسەت قىلىنغان مەنپەئەت ۋە ھېكمەتنى بىلىشكە ئۇرۇنۇش.

3.قايسى ئىشنىڭ شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە تەۋە، قايسىنىڭ تەۋە ئەمەسلىكىنى تەكشۈرۈش.

4.ئۆزى ئۇچۇن مەقسەت قىلىنغان نەرسە بىلەن، باشقىلار ئۇچۇن مەقسەت قىلىنغان نەرسىنى ئايرىش.

5.تارماق مەسىلىلەرنى تەتبىقلىغاندا شەرىئەتنىڭ ئومۇمى مەقسەتلىرىگە رىئايە قىلىش.

6.تەتقىقات ئېمىسى تەۋە بولىدىغان ھۆكۈم چىقىرىش مەيدانىدا خاس مەقسەتلەرگە رىئايە قىلىش.

7.شەرىئەت كۆزلىگەن مۇتلەق مەنپەئەتلەرگە رىئايە قىلىش.

8. ھۆكۈمنى مەنپەئەت ياكى زىيان مىقدارى بويىچە رەتلەپ چىقىش.

9.قىياس ئىشلەتكەندە مەقسەتلەرگە رىئايە قىلىش.

10.ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ۋە نەتىجىسىنى ئېتىبارغا ئېلىش.

يۇقىرىقى بىر قانچە مەسىلىلەرگە مىسال ئالايلى.

1.شەرئى دەلىلنىڭ مەقسىتىنى تەكشۈرۈش:

شەرئەتنىڭ مەقسىتىگە رىئايە قىلىش ئىزدىنىش، تەكشۈرۈش ۋە مۇلاھىزە قىلىشتىن باشلىنىدۇ. مەسىلەن، ئىمام ئەبۇداۋۇد رىۋايەت قىلغان رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسىگە قاراپ باقايلى، رەسۇلۇللاھ:«مۆمىندىن باشقىسىغا ھەمرا بولما، تەقۋا ئادەمدىن باشقىسى سېنىڭ تامىقىڭنى يېمىسۇن» دېگەن. بۇ ھەدىسنى مەقسىتىگە قارىماي سىرتقى زاھىرىي ئۇقۇمى بويىچە چۈشەنسەك، شەرئەتكە تولۇق ئىبىسلىپ مېڭىۋاتقان مۇستەقىم مۇسۇلمانلار بىلەن، شەرئەتكە تولۇق ئەمەل قىلمايدىغان مۇسۇلمانلار ئارىسىنى تولۇق ئايرىشقا ۋە ئالاقىنى ئۈزۈشكە ئېلىپ بارىدۇ. نەتىجىدە مۇستەقىم بولمىغان مۇسۇلمانلار بىلەن ئالاقە قىلىش، ئۇلارغا ياخشىلىق قىلىش ۋە ئۇلارغا تەسىر كۆرسىتىش روھى ۋە دەۋىتى بولمايدۇ. بۇ ئىش شەرئەتنىڭ روھىغا خىلاپ، چۈنكى شەرئەت مۇسۇلمانلارنى باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا چاقىرىدۇ، باشقىلار بىلەن ئارىلىشىپ ئۇلارنى توغرا يولغا دەۋەت قىلىشقا تەشەببۇس قىلىدۇ.

ئۇنداقتا ھەدىسنىڭ مەقسىتى، تەقۋا بولمىغانلارنى ياخشىلىق قىلىشتىن مەھرۇم قىلىش ئەمەس. ھەدىسنىڭ مەقسىتى ھارامدىن پۇل تېپىشتىن ۋە تەقۋا ئادەم قاچىدىغان ئىشلارنى قىلىشتىن توسۇش مەقسەت. يەنى ھەدىسنىڭ دېمەكچى بولغىنى شەرئەتنى تولۇق چىڭ تۇتۇپ ماڭىدىغان ئادەمدىن باشقىسىنى ھەمرا تۇتما، تەقۋا ئادەمدىن باشقىسى بىلەن ئاداش بولما، دېمەكچى.

دېمەك، ھەدىس شەرىپ ھارام يولدىن پۇل تاپما، چۈنكى تەقۋالار ئۇنداق ئادەملەر بىلەن ھەمرا بولۇشتىن ۋە ئۇلارنىڭ زىياپىتىدىن قاچىدۇ. شۇنداقلا ھەدىس يامان ئادەملەرنى دوست تۇتۇشتىن ئاگاھلاندۇرماقتا. شۇنىڭ ئۈچۈن تەتقىقاتچى ئالىم مەقسەت قىلىنغان مەزمۇنلارنى كۆزلەش ۋە ئۇنى ئاساسلىق يۈزلەندۈرگۈچى قىلىش لازىم.

كۆرسەتمە ئىرادىگە ئەگىشىدۇ، يەنى سۆزلىگۈچىنىڭ ئىرادىسى ۋە مەقسىتى سۆزدىكى مەقسەتتۇر. ئىمام ئامىدى (سۆزلەرنىڭ مەنىلەرگە قارىتا كۆرسەتمىسى سۆزلىگۈچىنىڭ مەقسىتى ۋە ئىرادىسىگە ئەگىشىدۇ) دېگەن. شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، تارماق مەقسەتلەر، شەرىئەتنىڭ ئومۇمى پرىنسىپال مەقسەتلىرىنى بىلىش ئاساسىدا قولغا كېلىدۇ.

2. ئايەت-ھەدىسنىڭ ئارقىسىدىكى مەنپەئەت ۋە ھېكمەتنى ئىزدەش:

فىقھى ھۆكۈم ئالغاندا تارماق مەقسەتنى بىلىش فىقھىنىڭ ھەقىقى مەنىسى. مەقسەت قىلىنغان مەزمۇن ۋە تارماق مەقسەتلەرنى بىلگەندىن كېيىن شۇ ھۆكۈمدىكى ھېكمەت ۋە مەنپەئەتلەر ھەققىدە ئىزدىنىش لازىم. مەسىلەن، رەسۇلۇللاھ بىر سودىدا ئىككى سودا قىلىشتىن، تېخى قولغا ئالمىغان نەرسىنى سېتىشتىن توسقان چەكلىمىلەر. بۇ چەكلىمىلەردىكى زىيانلارنى بەلگىلەش، ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنى ۋە ھۆكۈملىرىنى بىلىشتە ئايرىلمايدىغان بىر ئىشتۇر. كىم مەقسەت قىلىنغان مەنپەئەت مەقسىتىنى بىلىشتە خاتالاشسا، ھۆكۈم ئېلىشتا خاتالىشىدۇ، ياكى مەنپەئەت يوق نەرسىنى

قوشۇپ قويىدۇ ياكى مەنپەئەت بار نەرسىنى چىقىرىپ تاشلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالىم دائىم تارماق شەرئى دەلىلنىڭ ئومۇمىي چوڭ مەقسىتىگە دىققەت قىلىشى زۆرۈر. مانا بۇ ھەقىقى فىھقى (چۈشەنچە) سانىلىدۇ.

مەسىلەن، رەسۇلۇللاھ:«قوش نىكاھ قىلىدىغانلار، ئايال بىلەن ئايالنىڭ ھاممىسىنى بىرلەشتۈرۈپ نىكاھىغا ئېلىشقا بولمايدۇ، ئەگەر شۇنداق قىلىپ قالساڭلار، تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىنىڭ ئۈزۈشلىشىگە سەۋەب بولىسىلەر»دېگەن. دېمەك، بۇ ھەدىستىن ھۆكۈم يەكۈنلىگەندە مۇسۇلمانلار ئارىسىنى بۇزۇشقا ۋە ئالاقىنى ئۈزۈشكە ئېلىپ بارىدىغان ھەر قانداق ئىشنى ھارام دەپ، بۇ ھەدىسنىڭ ھۆكمىنى باشقىسىغا ئۆتكۈزۈشكە بولىدۇ. شۇنىڭغا بىنائەن بىرسىنىڭ مەنسىپى ۋە خىزمىتىنى تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇشمۇ ھارام، چۈنكى ئۇ ئىشمۇ مۇسۇلمانلار ئارىسىنى بۇزۇشقا ئېلىپ بارىدۇ.

3. ئەسلى مەقسەت بىلەن قوشۇمچە مەقسەتنى پەرقلەندۈرۈش:

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىش كېرەككى، شەرئى كۆرسەتمىلەرنىڭ ئىچىدە ئۆزى ئۈچۈن مەقسەت قىلىنغان ئەسلى مەقسەتلەر ۋە قوشۇمچە مەقسەتلەر بار.

بۇنىڭغا ئاساسەن، ھارام قىلىنغان ئىشلار ئىككى تۈرلۈك. بىر تۈرى ئۆزى ئۈچۈن ھارام قىلىنغان ئىشلار، يەنى ساقلىنىش لازىم بولغان ئىش، بۇ ئىشلارنىڭ ئۆزىدە زىيانلىق تەرەپلەر كۆپ بولىدۇ. يەنە بىر تۈرى باشقا سەۋەب ئۈچۈن ھارام قىلىنغان

ئىشلار، يەنى بۇ ئىشلارنىڭ ئۆزىدە ھاراملىق ۋە زىيانلىق تەرىپى يوق، لېكىن بۇ ئىشلار ھارام ئىشلارغا باشلاپ بارىدىغان بولغاچقا چەكلەنگەن.

مەسىلەن، پاھىشە ئۆزلىگىدىن ئەسلىدىن ھارام. شۇنداقلا شەرئى يول بىلەن بولمىغان جىنسى مۇناسىۋەتلەرنىڭ ھەممىسى ھارام. ئەمما قاراش، تۇتۇش، سىلاش، ئەۋرەتلەرنى ئېچىش ئۆزلىگىدىن ھارام بولغان ئىشلار ئەمەس، بەلكى باشقا سەۋەبلەردىن ھارام بولغان ئىشلار. چۈنكى بۇ ئىشلار كۆپىنچە ئەھۋاللاردا ئەسلى ھارام ئىشلارغا ئېلىپ بارىدۇ.

سودا-سېتىق ۋە باشقا ئىشلاردا ئالداش، قويۇۋېتىش، زىيان سېلىش ئەسلىدىن ھارام بولغان ئىشلار. ئەمما مېۋە-چىۋىلەرنى پىشىشتىن ئىلگىرى سېتىش ئەسلى ھارام بولغان ئىش بولماستىن، باشقا سەۋەب ئۈچۈن چەكلەنگەن ئىشتۇر.

ۋاجىپ ئىشلارنىڭ ھۆكمىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش. ۋاجىپ ئىشلارنىڭ قاتارىدا ئۆزى ئۈچۈن ۋاجىپ بولغان ئىشلار بار ۋە باشقا سەۋەپتىن ۋاجىپ بولغان ئىشلارمۇ بار.

بىرىنچىسى ئەسلى مەقسەت ئېتىبارىدىن ۋاجىپ بولغان ئىشلار، ئىككىنچىسى سەۋەپ، ۋاستە ئېتىبارىدىن ۋاجىپ بولغان ئىشلار.

مەسىلەن، توي قىلىش ئەسلى مەقسەت. كۆپلىگەن كىشىلەر ھەققىدە بەزىدە سۈننەت، بەزىدە ۋاجىپ بولىدۇ. شۇنداقلا نىكاھتا «ئالدىم-تەگدىم» دەپ ئېنىق ئىپادە بىلدۈرۈشمۇ ئەسلى مەقسەت. ئەمما ۋەلى بەلگىلەش، تويلۇق،

گۇۋاھچىلارنىڭ بولىشى ۋە تويىنى ئاشكارا قىلىش قوشۇمچە مەقسەتلەر بولۇپ، ئەسلى مەقسەتلەر ئەمەس. چۈنكى بۇ ئىشلار تويىنى پۈتكۈزۈش، مۇستەھكەملەش ۋە ئۈنۈم قازاندۇرۇش ئۈچۈن ياردەمچى ئىشلاردىن ئىبارەت.

دېمەك، ۋاستە ۋە سەۋەبنىڭ دەرىجىسى ئەسلى مەقسەتلەردىن تۆۋەن تۇرىدۇ، شەرىئەتتە مەقسەتلەرگە كۆڭۈل بۆلۈش ۋاستىلەرگە كۆڭۈل بۆلۈشتىن يۇقىرى تۇرىدۇ، ۋاستىلەردىكى رۇخسەت مەقسەتلەردىكى رۇخسەتلەرگە قارىغاندا كەڭرى بولىدۇ. ۋاستىلەرنىڭ ھۆكمى مەقسەتلەرگە ئەگىشىپ ماڭىدۇ.

ۋاستىنى چەكلەش ئۈچۈن ھارام قىلىنغان نەرسە، كۈچلۈك مەنپەئەت ئۈچۈن رۇخسەت قىلىنىدۇ. ئۆزى ئۈچۈن ھارام قىلىنغان نەرسە زۆرۈرىيەت دەرىجىسى بولمىسا دۇرۇس بولمايدۇ.

مەسىلەن، قولغا تاپشۇرۇپ ئالمىغان نەرسىلەرنى سېتىش چەكلىنىدۇ، لېكىن مۇئەييەن ئەھۋاللاردا قولغا ئالمىغان نەرسىنى ئېلىپ سېتىش رۇخسەت قىلىنغان. قولغا تاپشۇرۇپ ئالمىغان نەرسىنى ئېلىپ سېتىش جېدەل-ماجىراغا ئېلىپ بارىدىغانلىقى سەۋەبىدىن چەكلەنگەن.

4. تارماق مەقسەتلەرنى تەتبىقلىغاندا شەرىئەتنىڭ ئومۇمى مەقسەتلىرىگە رىئايە قىلىش:

مەقسەتلەرنىڭ بۇ تۈرى ئالاھىدە ئېتىبار ۋە كۆڭۈل بۆلۈشكە ئىگە، چۈنكى شەرىئەت شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى ئىجتىھادنىڭ باشقا شەرتلىرى بىلەن ساغلام بولىشى ۋە يەكۈن ئېلىشنىڭ ئۆلچەملىك بولىشى ئۈچۈن رامكا قىلىپ بەلگىلەپ بەرگەن.

شۇ سەۋەبتىن قايسى بىر مەسىلە ياكى پەتىۋا ھەققىدە ئىزدەنگەندە شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن تەتقىق قىلىۋاتقان تېمىغا قاراپ چىقىش زۆرۈر. شۇڭا مۇپتى پەتىۋا بەرگەندە شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە دىققەت قىلىشى لازىم، شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى قوغدىغان ياكى پايدا ئېلىپ كەلگەن نەرسە شەرىئەتنىڭ مەقسىتىدىن سانىلىدۇ، شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە زىيان ئېلىپ كەلگەن قايسى بىر مەسىلە شەرىئەتنىڭ مەقسىتىگە زىيانلىقتۇر، ئۇ زىياننى يوقىتىش مەنپەئەتتۇر.

5.ھۆكۈمنىڭ دەرىجىسىنى مەنپەئەت ياكى زىيانغا قاراپ رەتلەش:

شەرىئەتتىكى بۇيرۇقلار مەنپەئەتلەرگە ئەگىشىدۇ، شۇنداقلا چەكلىمىلەر زىيانلىق ئىشلارغا ئەگىشىدۇ. مەنپەئەت تۆۋەنرەك

دەرىجىدە بولسا، سۈننەت دەرىجىسىدە بولىدۇ. ئەگەر يۇقىرىراق دەرىجىدە بولسا ۋاجىپ بولىدۇ.

ئاندىن مەنپەئەت ئۆرلىسە سۈننەتنىڭ دەرىجىسى ئۆرلەپ كۈچلۈك سۈننەتكە ئايلىنىدۇ، شۇنداقلا مەكرۇھ زىياننىڭ يۇقىرى ئۆرلىشى بىلەن ھارامغا يېقىن دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدۇ. دېمەك، مەنپەئەتنىڭ دەرىجىسى بولغاندەك، زىياننىڭمۇ دەرىجىسى بار.

دېمەك، سۈننەت دەرىجىلىك مەنپەئەتنى ۋاجىپ دەرىجىلىك مەنپەئەتكە كۆتۈرۈۋېلىشقا بولمايدۇ. چۈنكى مەنپەئەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىسى ۋاجىپ، شەرىئەت بۇ مەنپەئەتنى قوغداش ئۈچۈن قىزىقتۇرغان، سەل قارىغانلارغا جازا بېكىتكەن.

شۇنىڭغا ئاساسەن، شەرىئەتتە كەلگەن بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلەر بىر خىل دەرىجىدە ئەمەس. بۇيرۇقتىن كېلىپ چىقىۋاتقان مەنپەئەتنىڭ مىقدارىغا ئاساسەن بۇيرۇققا بويسۇنۇش ۋە چەكلىمىدىن كېلىپ چىقىۋاتقان زىياننىڭ مىقدارىغا ئاساسەن ئۇنىڭدىن ساقلىنىش لازىم.

مەسىلەن، نىكاھنىڭ ھۆكمى، شەرىئەت نىكاھلىنىشقا قىزىقتۇرغان. نىكاھنىڭ بەش تۈرلۈك ھۆكمى بار:

توي قىلىشقا قاتتىق ئېھتىياجى بار، گۇناھ قىلىپ سېلىشتىن ئەنسىرەيدىغان ئادەمگە نىسبەتەن ۋاجىپ.

دىنىي ياكى دۇنيالىق مەنپەئەت ئۈچۈن توي قىلغان ئادەمگە نىسبەتەن سۈننەت.

هاجىتى يوق ئادەمگە نىسبەتەن دۇرۇس.

ئەر-ئاياللىق مەجبۇرىيەتلىرىنىڭ بەزىسىنى قىلالمايدىغان كىشلەرگە نىسبەتەن مەكروھ.

زۇلۇم ۋە گۇناھقا سۆرەپ بارىدىغان بولسا هارام بولىدۇ.

تالاقنىڭ هۆكمىمۇ هەر هالەتتە پايدا-زىيانغا قاراپ تۇرۇپ يۇقىرىقىدەك بەش تۈرلۈك بولىدۇ.

مۇندەرىجە

مۇقەددىمە...5

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ چۈشەنچىسى.................9

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ پرىنسىپى..............................13

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسىي ئادالەت......................21

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى..............24

1.شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى دىن ۋە دۇنيالىقنى ئۆز ئىچىگە......24

2.شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىنسانپەرۋەرلىككە ئىگە............ 25

3.شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئىستىلنى ئىسلاھ قىلىش 28

4.شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئومۇمىلىققا ئىگە......................29

5.شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىنى تەتبىقلاش زۆرۈر......................30

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ سۈپەتلىرى.......................32

1.تەبىئي خاراكترگە ئۇيغۇن..32

2.شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرى ئاسان.......................................34

3.ئىھسان(ئەڭ گۈزەل شەكىلدە پۇختا قىلىش).......................35

ئىسلام شەرىئىتىنىڭ مەقسەتلىرى 37

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ تۈرلىرى............................ 40

1.زۆرۈر مەقسەتلەر...40

(1).دىنىنى قوغداش...43

(2).جاننى ھىمايە قىلىش...45

(3).ئەقىلنى ھىمايە قىلىش...48

(4).نەسىل، نەسەب ۋە ئابروينى قوغداش.......................................50

(5).مال-مۈلۈكنى قوغداش...52

2.ئېھتىياج مەقسەتلىرى...................................... 54

3.گۈزەللەشتۈرۈش مەقسەتلىرى...57

شەرىئەت مەقسەتلىرىنىڭ باشقا تۈرلىرى...............58

1.ئىسپاتلىنىش جەھەتتىن ئۈچ تۈرلۈك.................... 59

(1).كەسكىن مەقسەتلەر..59

(2).كۈچلۈك ئېھتىماللىقتا ئىگە مەقسەتلەر..60

(3).خىيالى مەقسەتلەر... 61

2.مەسىلىنىڭ تۈگۈنىگە قاراپ ئۈچ تۈرلۈك............. 62

(1).پرىنسىپال مەقسەتلەر...62
(2).تۈر خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەر...62
(3).تارماق مەقسەتلەر..63
3.ئەسلى مەقسەتلەر...63
(1).ئاساسلىق مەقسەتلەر..63
(2).ۋاستە خاراكتېرىدىكى مەقسەتلەر..64

ئىسلام شەرىئىتىدىكى مەنپەئەت ئۇقۇمى..............65
مەنپەئەتنىڭ تۈرلىرى.. 67
1.شەرىئەت ئېتىبارغا ئالغان مەنپەئەت...67
2.شەرىئەت ئىناۋەتسىز دەپ بەلگىلىگەن ئىشلار................... 68
3.مۇتلەق مەنپەئەت.. 71

مەنپەئەتلەرنى چۈشىنىش يوللىرى.................... 77
1.تەبىئىي خاراكتېر.. 77
2.ئەقىل.. 78
3.شەرىئەت... 79

مەقسەتلەرنىڭ ئەۋزەللىك دەرىجىلىرىنى بەلگىلەش..81
1.ئىسپاتلىنىش كۈچ-قۇۋۋىتىگە قارىتا سىلىشتۇرۇش.. 81
(1).نەزەرىيە جەھەتتىن تەكشۈرۈش ئارقىلىق سىلىشتۇرۇش...... 82
(2). ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئارقىلىق سىلىشتۇرۇش.................... 84
2.تەسىرىنىڭ كۈچىگە قارىتا سىلىشتۇرۇش 85
(1).مەنپەئەتنىڭ زىياندىن كۈچلۈك بولۇش ئېتىبارى بىلەن..... 86
(2).زىياننى يوقىتىش مەنپەئەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىدا..87
(3).ئىككى مەنپەئەتنىڭ كۈچلۈكىنى كۈچلەندۈرۈش.............. 88
(4).ئىككى زىياننىڭ كۈچلۈكىنى يوقىتىش ئالدىنقى ئورۇندا...89
3.**تەسىرىنىڭ ئومۇملىقىغا قارىتا** سىلىشتۇرۇش.........90
(1).تەسىرىنىڭ ئومۇمىي مىقدارىغا قارىتا سىلىشتۇرۇش........ 91
(2).تەسىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقىغا قارىتا سىلىشتۇرۇش................ 93
شەرىئەتنىڭ مەقسەتلىرىگە ئالاقىدار بىر بۆلەك قائىدىلەر.........95

***

قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى.. 97

قۇرئان مەقسەتلىرى ھەققىدە سۆزلىمەكتە........................98

ئالىملار نەزىرىدىكى قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى.......................100

1.ئىززىدىن ئابدۇسالامىنىڭ نەزىرىدە قۇرئاننىڭ.................... 100

2.رەشىد رىزانىڭ نەزىرىدە قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى.................101

3.تاھىر ئاشۇرنىڭ نەزىرىدە قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرى.............. 103

4.يۇسۇپ قەرزاۋىنىڭ نەزىرىدە قۇرئاننىڭ مەقسىتى..............105

5.تاھا ئۇلۋانىنىڭ نەزىرىدە قۇرئانىننىڭ مەقسەتلىرى........... 105

ئىدىيەنى تۈزۈتۈش قۇرئاننىڭ مۇھىم مەقسىتى.....107

ئىدىيە ۋە تەپەككۇر مېتودىدىكى نۇقسان..................111

1.دورامچىلىق ۋە مەيدانسىزلىق...................................... 111

2.پەرەز ۋە گۇمانغا ئەگىشىش...112

3.قۇرئاننىڭ مەقسەتلىرىنى بىلىشتىكى پايدىلار.................... 115

ھەدىس شەرىپىنىڭ مەقسەتلىرى............................ 119

1.ھەدىسنىڭ رەسۇلۇللاھدىن چىقىش ئورنىنى بىلىش.......... 121

2.ھەدىسنىڭ كېلىش سەۋەبىنى بىلىش..........................125

فىقھى تەتقىقات،پەتىۋا بېرىش، شەرىئەتنىڭ.......... 129

شەرىئەتنىڭ پرىنسىپال ئومۇمى مەقسەتلىرى........................ 131

شەرىئەتنىڭ خاس مەقسەتلىرى دائىرىسى............................ 132

تارماق مەقسەتلەرنىڭ دائىرىسى.. 132

شەرىئەت مەقسەتلىرىنى ئىجتىھادتا ئېتىبارغا............ 134

1.شەرئى دەلىللىنىڭ مەقسىتىنى تەكشۈرۈش......................... 135

2.ئايەت-ھەدىسنىڭ ئارقىسىدىكى ھېكمەتنى ئىزدەش.......... 136

3.ئەسلى مەقسەت ۋە قوشۇمچە مەقسەتنى پەرقلەندۈرۈش......... 137

4.تارماق مەقسەتلەرنى تەتبىقلىغاندا شەرىئەتنىڭ................ 140

5.ھۆكۈمنىڭ دەرىجىسىنى مەنپەئەت ياكى زىياننىغا قاراپ......... 140